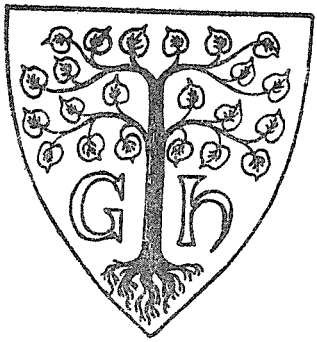

ACTA

GENEALOGICA AC HERALDICA

ZPRAVODAJ

GHSP

1980

č. 3

Alexandra Špiritová, prom. hist.:

Poznámky k některým možnostem genealogických studií z let 1848—1900 ve Státním ústředním archivu.

Nesporně jedním z nejvydatnějších pramenů pro rodopisné bádání z uvedeného období jsou ve státních oblastních archivech matriky. Státní ústřední archiv takové prameny nespravuje. Jeho fondy se skládají z bývalých registratur zemských úřadů i institucí a převzatých částí bývalých registratur vídeňských ministerstev. Lze použít jejich spisy pro genealogická studia? Ano i když je to práce značně složitější a časově náročnější.

Jako příklad bych uvedla práci, nad kterou jsem se před časem zamýšlela a dosud, i když ve značně omezenějším rozsahu, na ní pracuji. Jde o soustředění biografického materiálu o českých a německých veřejných činitelích z Čech pro období 1848—1918, jako podkladový materiál pro sestavení biografického slovníku z tohoto období.

Domnívám se, že při popisování hledání údajů pro slovník se mi nejlépe podaří upozornit na možnosti, které poskytují fondy Státního ústředního archivu z druhé poloviny minulého století pro případné genealogické studium. Při tom bych se chtěla zabývat především fondy, které jsou zatím badatelskou veřejností méně využívané. Frekventované fondy proto přejdu nebo se o nich jen letmo zmíním.

Vzhledem k charakteru pramenů ve Státním ústředním archivu byla práce na slovníku zaměřena na sledování osob zaměstnaných ve státní správě. Za veřejně činnou osobu byl tedy považován takový vedoucí úřadu, který ze své úřední funkce vystupoval navenek jako representant státu, tzn. podpisoval vyhlášky, pronášel oficielní veřejné projevy, vydával povolení či zákazy k podpoře nebo omezení veřejné činnosti jednotlivců i různých veřejno-právních korporací. A to na všech stupních státní správy. Za veřejně činnou osobu byli dále považovány i osoby z církevní správy, na které lze naše pojetí veřejně činné osoby též aplikovat. Při jejich výběru je nutno brát v úvahu prolínání kultovní, kulturní a politické činnosti, existenci několika druhů církví apod.

Při tak širokém záběru to znamenalo shledávat základní údaje k velkému počtu osob. Kdybychom podchycovali jen představené a jejich zástupce u zemských úřadů, představené krajských a okresních úřadů (politických i soudních), kteří nesporně svrchu vytčená kryteria splňují, došli bychom cca k počtu 2000—2500 osob. Na prvý pohled se to zdá příliš velké číslo. Je nutno ovšem brát v úvahu zejména počet okresních úřadů. Jenom v roce 1901 existovalo v Čechách 94 okresních hejtmanství (pro názornější představu uvádím v příloze přehlednou tabulku sledovaných úředníků podle funkcí v Čechách s porovnáním roku 1901 a let 1876—1918).

Na druhé straně bylo ovšem možno počítat s tím, že jednotlivci se služebním povyšováním a překládáním na jiné působiště objevili v několika různých funkcí a tím se počet sledovaných snížil.

Prvým krokem bylo sestavení přehledu osob na základě dostupné základní literatury. Podle provedeného sondážního průzkumu v naučném slovníku Ottově, Riegrově, Masarykově, Wurzbachově a v Gotthaiském almanachu bylo zjištěno, že z těchto pramenů lze z posledního čerpat pouze údaje o šlechticích, v běžných slovnících pak hlavně o osobách, které byli literárně činné(1).

---

(1) Ottův slovník naučný, Praha, J. Otto 1888—1902; Rieger František

Slovníky se omezují na osobní data, služební postup je v nich sledován velmi povšechně. V letech 1912—1930 vyšel Český slovník bohovědný sestavený dr. Tumpachem a dr. Podlahou (2). Slovník obsahuje dosti podrobné údaje o předních církevních hodnostářích, jeho velkou nevýhodou je skutečnost, že byl doveden pouze k písmenu H.

Z úředních schematismů se pro církevní správu ukázal nejlepším každoročně vydávaný Catalogus cleri (3). Obsahuje jak církevní místopis dělený na jednotlivé diecése, tak abecední jmenný rejstřík církevních pracovníků s uvedením jejich působiště. Pro všechny druhy světské správy se jako nejlepším ukázal Hof-und Staats-Handbuch der österreichisch-ungarischen Monarchie (4). Obsahuje však pouze roční přehledy jmen osob zastávajících významnější služební funkce. Jeho údaje je nutno brát ovšem s vědomím, že byl tištěn v předstihu a nemohl tak postihnout změny ve funkcích během roku. Pravidelně začal vycházet od roku 1876, do té doby jsou v jeho řadě mezery. Máme to doloženo například pro léta 1849—1855 dopisem Alexandra Bacha českému místodržiteli ze dne 19. srpna 1855, ve kterém oznamuje zahájení vydávání schematismů, které bylo v roce 1848 přerušeno (5). Jakousi náhradou za chybějící schematismy by mohly být tzv. Conretal status, které každoročně do roku 1868 vydávala zemská organisační komise (6). Podobně vycházely v různých správních odvětvích ročenky s údaji o jménech úředníků, služebních hodnostech a výši platu. Nezanedbatelné jsou také různé příležitostné práce, jako je např. Almanach českých právníků od dr. Navrátila, kde se pokusil při příležitosti prvého sjezdu českých právníků v Praze v roce 1904 sestavit jejich přehled se stručnými životopisnými daty. Tím bych také uzavřela stručný přehled literatury, která byla použita pro sestavení seznamu osob k biografickému slovníku. Na jeho základě bylo možno hledat údaje o jednotlivých osobách ve fondech Státního ústředního archivu. Původní jejich množství bylo maximalistické. Šlo o osobní údaje (narození, úmrtí, stav, počet dětí, bydliště, domovská a státní příslušnost), údaje o rodičích a sociálním původu, údaje o vzdělání, služebním postupu, sociálním postavení a majetkových poměrech, veřejné činnosti (politické, spolkové, odborné, tvůrčí), popis osoby a charakterové vlastnosti, zdravotní stav, případně příčina úmrtí, trestní činnost, popis názorů, soupis literární činnosti s uvedením místa publikování, údaje o uložení pozůstalosti nebo rodiného archivu, biografický soupis prací o osobě a samozřejmě citace použitých pramenů a literatury. Postup, kterým byly tyto údaje získávány není bez zajímavosti pro možnosti využívat bývalé registratury ústředních úřadů ke genealogickým studiím.

Ladislav: Slovník naučný, Praha, Kober 1860—1874; Masarykův slovník naučný, Praha, Kompas 1925—1933; Wurzbach Constant von Biographisches Lexikon des Kaiserthums Österreich, enthaltend die Lebenskizzen der denkwürdigen Personen, welche 1750—1850 im Kaiserstaate und in seinem Kronländer gelebt haben, Wien, S. Zamarski 1856—1891; Gothaisches Genealogisches Taschenbuch auf das Jahr 1764—1900. Gotha, Justus Perthes 1764—1900.

(2) Podlaha A., Tumpach, J.: Český slovník bohovědný, Praha, V. Kotrba 1912—1930.

(3) Catalogus Universi Cleri, Praha 1849—1918.

(4) Hof-und Staats Handbuch der Österreichisch-Ungarischen Monarchie für das Jahr 1848—1918. Wien, Verlag der k. k. Hof und Staatsdruckerei 1878—1918.

(5) Státní ústřední archiv, Presidium českého místodržitelství 1855—1859, sig. 1/7/24.

(6) Státní ústřední archiv, Personální zemská komise inv. č. 80.

Především je nutno říci, že průzkum archivních fondů byl prováděn postupně od shledávání údajů o nejvyšších služebních funkcionářích, tedy místodržitelích, k okresním hejtmanům. Protože se ukázalo, že všechny údaje v daném rozsahu nelze zodpovědět, byly omezeny na zjištění (nebo ověření) základních osobních dat (narození a úmrtí), vzdělání, služebního postupu, případné literatury o sledované osobě a citaci nalezených pramenů. I tak byl výsledek u nejvyšších služebních funkcionářů mešní než u funkcí nižších. Bylo to do značné míry zřejmě zaviněno skutečností, že pro okresní a krajské hejtmany se ukázaly bohatou studnicí prameny archivního fondu Politická organisační komise z let 1849—1850, Zemská organisační komise 1853—1855 a Personální zemská komise 1855—1868. Komise byly ve své době pomocným orgánem českého místodržitelství a jejich úkolem bylo připravit a uvést do života nové krajské a okresní zřízení (7). Pro naše účely obsahují množství hledaných údajů v žádostech o místo nebo služební přeložení, složení státních zkoušek a zejména v přílohách k těmto žádostem a personální evidenci úředníků — tzv. kvalifikačních tabulkách. Tabulky udávají osobní data úředníků, jejich vzdělání, stav, počet, jména a data narození dětí, služební postup a výše platu, případné disciplinární vyšetřování nebo hodnocení a návrhy na povýšení. Jejich hodnověrnost je zaručena podpisy jednotlivých úředníků i představených úřadů, u kterého byla tabulka vystavena. Přitom tabulky byly podle potřeby obnovovány, takže se u většiny úředníků dochovalo jejich několik druhů z různých let (8). Po zakončení existence komisí přešla jejich agenda na české místodržitelství, které ve vedení řady tabulek pokračovalo do roku 1889 (9).

Podle výčtu obsahu písemností ve spisech komisí je zřejmé, že se mohou stát velmi dobrým pramenem pro rodopis, kde zatím využívány nejsou.

Podobným pramenem mohou být do roku 1910 policejní přihlášky, které tvoří souvislou řadu při archivním fondu Policejního ředitelství Praha. Jsou ovšem omezeny pouze na osoby s trvalým bydlištěm v Praze, ale zato zahrnují osoby všech zaměstnání, udávají datum narození, jméno a datum narození manžela(-ky), jméno a data narození dětí, pokud bydlí ve společné domácnosti a převážně i domovskou obec včetně místa, odkud se hlášený přistěhoval. Jejich vhodným doplňkem by se měly stát dosud badatelsky nevyužívané knihy evidence obyvatelstva obcí pražského okolí z let 1868—1929, které spolu se spisy policejních komisariátů tvoří též součást fondu policejního ředitelství Praha (10).

Obsahují soupisy obyvatel, seznamy vydaných pracovních a čeledních knížek, seznamy cizinců, vydaných vystěhovatelských povolení aj. Jejich zásluhou by bylo možno zvýšit význam spisů policejního ředitelství, které již dnes, zejména spisy svého presidia, tvoří jeden ze základních fondů i pro rodopisné bádání, podobně jako spisy českého místodržitelství. Neměla by prakticky existovat sebeméně činná osoba, která by nebyla podchycena ve spisech těchto dvou rozsáhlých archivních fondů. Na druhé straně právě ze

---

(7) Výsledky prací komisí publikoval dr. Roubík: Ke vzniku správního rozdělení Čech z roku 1850 (SAMV XI, str. 63); Vývoj správního rozdělení Čech v letech 1850—1858 (SAMV XII, str. 83—92).

(8) Státní ústřední archiv, Personální zemská komise inv. č. 81.

(9) Státní ústřední archiv, Presidium českého místodržitelství, krabice 5986 a další.

(10) Státní ústřední archiv, Policejní ředitelství — Knihy evidence pražského okolí.

zkušenosti práce na shledávání pramenů pro biografický slovník je nutno konstatovat, že prameny v tomto fondu trpí velkou roztříštěností podle různosti agend nejvyšších zemských politických a policejních úřadů tohoto období. Obdobná situace je i u soudních fondů. Také tyto fondy, jako Vrchní zemský soud (či jeho předchůdce — Apelační vrchní zemský soud), Vrchní státní zastupitelství a Česká finanční prokuratura obsahují mnoho doplňujících pramenů pro rodopis.

Všechny citované úřady mohou posloužit pro vyhledávání údajů osob různého povolání, ale poměrně nejméně údajů obsahují o svých vlastních pracovnících, zejména s vyšším služebním zařazením. Je to zcela pochopitelné, protože tyto spisy byly projednávány a tedy jsou i součástí spisů ministerstev. Při spisové rozluce z roku 1918/19 byly, po několikaleté práci našich odborných expertů ve vídeňských archivech, předány naší republice části spisů, které se týkaly jejího území. Šlo především o spisy bývalých rakouských ministerstev. Přes to, že tyto spisy jsou všechny uloženy ve Státním ústředním archivu a byly již před lety archivně spořádány, jsou dosud poměrně málo užívány naší genealogickou veřejností. Je to do značné míry zaviněno skutečností, že z Vídně nebyly převzaty pomocné knihy a pro množství spisů nebylo dosud možno pořídit dostatečné náhradní archivní pomůcky i když se ve Státním ústředním archivu v posledních letech tomu věnuje velká pozornost. Dosud zpracované archivní inventáře mohou být ovšem jen orientační pomůckou, ale dokazují, že spisy ministerstev vnitra a spravedlnosti obsahují pro genealogické bádání velké množství pramenů. Ze zkušenosti práce na biografickém slovníku je to možno pouze potvrdit. Na jejich základě se podařilo doplnit mnoho chybějících údajů. Podobně je tomu u ministerstva kultu a vyučování pro pracovníky církevní správy a konečně i školské, o které jsem se zatím nezmínila. Do biografického slovníku zatím přibrána nebyla, ale fond Zemská školní rada v Praze spolu se spisy ministerstva tvoří dosti slušnou zásobu pramenů pro studium předních osob našeho školství. Je pouze politováníhodné, že personální spisy z období na přelomu století byly ve fondu Zemská školní rada v padesátých letech neuváženě skartovány. Přes to i z tohoto období je možno najít prameny k jednotlivým osobám při znalosti míst jejich působení.

Podobně je možno v montáních fondech hledat údaje k pracovníkům z této sféry činnosti. V poslední době se zvyšuje zájem o historii poštovnictví a spolu s tím se provádějí genealogická studia o dědičných poštmistrech v tzv. Poštovním archivu, který pod názvem Ředitelství pošt a telegrafů tvoří jeden z velkých fondů Státního ústředního archivu.

Vraťme se nyní k práci na biografickém slovníku a všimněme si, i když dosud není ukončena, jejích dosavadních výsledků. Z osobních dat bylo poměrně vždy zjištěno datum a místo narození. Datum úmrtí se většinou zjistit nedalo, pouze v případech, že sledovaná osoba zemřela v aktivitě nebo její potomek byl též ve státní službě a ve spisech o jeho osobě je uveden údaj o jeho rodičích. Máme-li však zjištěno jeho datum a místo narození, je poměrně snadno možno zjistit údaje o jeho rodičích v místních matrikách. Podobně může být dobrým vodítkem sledování služebního postupu. Na jeho základě můžeme dedukovat i názory, vzdělání, možnou veřejnou činnost a sociální i majetkové poměry. Popis osoby a její zdravotní stav však z úředních pramenů většinou vyčíst nelze. Výjimku snad tvoří zachované žádosti o místo (např. v organisačních komisích), kde někdy žadatel předložil i lékařské vysvědčení (11).

---

(11) Státní ústřední archiv, Politická organisační komise sig. II.

Na závěr bych se chtěla ještě zmínit o pramenech k majetkovým poměrům venkovského i městského obyvatelstva. Z genealogického hlediska jsou pro příslušníky bohatších vrstev dobrým pramenem tzv. Fideikomisní spisy. Jsou to spisy, projednávající pozůstalostní řízení ve věcech svěřeneckých. Týkající se zejména větších panství nebo statků v celých Čechách. Ve své době byly podkladem pro dělení šlechtického nemovitého majetku: majetek nebyl sám dělen, ale jako celek byl dán do svěřenecké správy určité osobě, která jej spravovala doživotně podle ustanovení původní zakládací svěřenecké listiny. Spisy proto obsahují podrobné popisy jednotlivých panství a inventáře majetku. Dalším fondem, z kterého lze vysledovat majetkové poměry venkovského obyvatelstva je Zemská vyvazovací komise. Vznikla v roce 1849 pro provádění výkupů z roboty na základě zákona z roku 1848. Komise pracovala sice jen do roku 1853, ale v její agendě později pokračovalo místodržitelství. Z její činnosti se dochovaly tzv. katastry, tj. soupisy majitelů i poddaných a jejich povinností i majetku. Doplňkem ke katastrům jsou spisy archivního fondu Zemský vyvazovací fond, které obsahují sumární přehledy povinných peněžních částek za vykoupení z poddanství (12).

V roce 1981 si připomeneme 115 výročí prusko-rakouské války z roku 1866. Ve správě Státního ústředního archivu jsou dosud prakticky badatelsky nevyužívané spisy Zemské válečné odškodňovací komise. Vznikla na základě nejvyššího rozhodnutí z 10. září 1866 jako úřední a řídící orgán českého místodržitelství pro provádění odškodňovací akce v zemi. Již v důsledku oběžníku místodržitelství ze 7. srpna 1866 měly být zřizovány okresní odškodňovací komise, které měly zjišťovat a hlásit krajským úřadům veškeré válečné škody civilního obyvatelstva. Tyto měly být, po řádném doložení a přezkoumání, státem uhrazeny. Škody byly uznávány z období 14. června — 30. srpna 1866. Započítávaly se škody způsobené pobytem pruských i rakouských vojsk, požáry, vojenským střetnutím aj. Jako zvláště postižená místa byly uznány okresy Nechanice, Hradec Králové, Jaroměř, Náchod, Trutnov, Dvůr Králové, Hořice, Jičín, Lomnice nad Popelkou, Turnov a Mnichovo Hradiště. Přes to, že se celá akce protáhla až do roku 1880 a zdaleka nemohla odškodnit civilní obyvatelstvo za způsobené ztráty, spisy zemské odškodňovací komise mohou dnes pomoci při sledování majetkových poměrů před i po válce.

Převážnou a také nejcenější část písemné pozůstalosti komise tvoří výkazy okresních odškodňovacích komisí a to celkem ze 150 míst (13). Pro každý okres byly vyplňovány předepsaná formuláře s uvedením místa, jména postiženého a hlášené škody i její finanční odhad. Protože škody měly být řádně doloženy — pro dnešní dobu je až neuvěřitelné, že by okupující vojsko dávalo potvrzenky na svou kořist — je u výkazů mnohdy řada příloh, které samy o sobě jsou dnes historickým dokumentem. Mezi spisy nechybí ani řada petic se žádostmi o pomoc a zoufalými nářky na zbídačení pro zájem mocnářství. Všechny tyto písemnosti mohou být nejen dokumentem doby, ale i stopou pro zjištění důležitých údajů z genealogického hlediska. Ve svých poznámkách jsem ovšem zdaleka nevyčerpala všechny prameny ke genealogickému studiu z období 1848—1900 ve Státním ústředním archivu. I tak věřím, že některá má upozornění na písemné prameny budou mít svou odezvu a umožní našim archivním fondům a pracovníkům archivu prohloubit službu badatelské veřejnosti.

---

(12) Státní ústřední archiv, Zemský vyvazovací fond sig. V.

(13) Státní ústřední archiv, Zemská válečná odškodňovací komise inv. č. 20-176.

Přehled počtu státních úředníků podle funkcí v Čechách

Úřad	Funkce	Počet 1901	1876-1918
České místodržitelství	místodržitel	1	5
	vícemístodržitel	1	8
	dvorní rada	2	21
Policejní ředitelství Praha	ředitel	1	6
	vládní rada	1	28
Vrchní zemský soud	president	1	5
	vicepresident	1	7
Zemský soud	president	1	7
	vicepresident	2	10
Vrchní státní zastupitelství	vrchní stát. zástupce	1	5
	zástupce vrch. stát. zástupce	2	22
Finanční prokuratura	prokurátor	1	5
Státní zastupitelství	státní zástupce	15	82
Krajské soudy	president	13	93
Okresní úřady	okresní hejtman	94	cca 630
Okresní soudy	přednosta o. soudu	205	cca 1086

Poznámka: vzhledem k velkému množství byla u okresních úřadů provedena sondáž pouze u prvních deseti místech ve schematismu. Celkové číslo je proto odhad.

Jan Skutil

Moravské zemskodeskovní rody

(Přednáška proslovená na výročním valném shromáždění GHS, pob. v Ostravě dne 10. 1. 1979)

Při globálnějším pohledu na moravskou zemskodeskovní feudální šlechtu je třeba vyjasnit si úvodem několik zásadních otázek.

V přední řadě územní rozsah Moravy ve středověku, otázku vzniku šlechty a jejího vztahu k panovníkovi, dále vznik, definici a ocenění významu zemských desek, a to jak brněnských tak olomouckých a zdůvodnění, proč byly na Moravě dvojí zemské desky. Velkomoravské otázky v souvislosti se šlechtou a s panovníkem zde ponecháme stranou; povšimneme si jich jinde.

Předpokládáme, že pražský kníže Oldřich dobyl na Polácích Moravu v době kolem r. 1030; nebylo to však celé teritorium někdejší Velké Moravy, nýbrž rozsáhlé území ležící východně od Přemyslovského státu, hraničící bezprostředně s někdejším slavínkovským Bojohemem. Osou tohoto získaného teritoria byl horní a střední tok řeky Moravy, poříčí Svratky a levoříčí Dyje, jejíž dolní tok byl dlouho považován za Svratku. Bylo to území, jež bylo kdysi součástí velkomoravské říše; v polštině bylo nazýváno (a až dodnes se tak zove) Morawy, v češtině pak Morava, latinsky Moravia, německy Mähren a také Znojemsko, Olomoucko a Brněnsko, neboli úděl znojemský, brněnský a olomoucký. Poslední z uvedených byl považo-

ván za nejdůležitější. V údělech byly zbudovány ústřední knížecí hrady Znojem, Brněn a Olomúc, na nichž sídleli vedlejší příslušníci přemyslovského knížecího rodu, kteří je dostali od pražského velkoknížete v léno a mohli se od doby Břetislavovy podle stařešinského řádu až do Přemysla Otakara I., když se pražský trůn smrtí knížecí uprázdnil, o něj ucházet. A skutečně z Olomouce přicházeli na pražský trůn četní Přemyslovci, např. Vratislav II. (prvý český král), Svatopluk (1107), z Brněnska pak Konrád I. (1092) i Konrád Oto, první markrabě moravský, původně držitel léna znojemského, stal se r. 1188 českým knížetem.

Paralelně s knížecí mocí ve třech moravských údělech, počala se postupně vytvářet šlechta, jež pocházela z kruhů vojenské družiny lenního knížete. Vojenským družinníkům byla léna udělována z počátku jen ad personam, pro samotnou osobu, později dědičně. Z původní velkomoravské šlechty lze na základě heraldických a numismatických zřetelů prokázat souvislost jen s nejvyššími představiteli u pánů z Lomnice a z Ludanic, pocházejících z největší pravděpodobností z Břeclavska.

Značného bohatství se dostalo ještě v době moravských Přemyslovců pánům z Kunštátu (tj. potomkům pánů z Obřan), kteří kolonizovali Českomoravskou vrchovinu, dále Pernštejnům (páni z Kamene, ze Skal nebo z Medlova), pak Boskovicům, kteří získali střední tok Svitavy a také pánům z Kravař, jimž patřilo bohaté území na severní, později i na jižní Moravě. Ke starým moravským rodům patřili i páni rozvinuté střely, tj. rod ze Švábenic. Bohatí byli rovněž páni z Kunovic a také moravské větve ze Šternberka, dále moravské odnože českých Benešoviců aj.

Střední i severní Morava stávala se majetkem olomouckých biskupů, jimž patřila především Kroměříž, Hukvaldy, Melice a bohatý Mírov i jiné statky.

Když byla Morava konzolidována v markrabství Fridrichem Barbarosou v r. 1182, zamýšlel Fridrich Rudovous vymanit Moravu ze správy pražského knížete a uvést ji v přímé léno římsko-německých králů, avšak tento záměr se nepodařilo uskutečnit: bitvou u Loděnic v r. 1185, kterou svedl Přemysl (pozdější král Př. Otakar I.) proti moravskému markraběti Konrádu Otovi ve jménu českého knížete a svého bratra Bedřicha pražský dvůr vše zvrátil a celá Morava jako markrabství se stala lénem pražského knížete nadále.

Na Moravě se ve 12. a ve 13. stol. nevyvinula tak bohatá a politicky mocná šlechta jako v Čechách. K Moravě bylo připojeno rovněž někdejší Holasicko-Opavsko se správním centrem v Hradci u Opavy, který sehrál mimořádně závažnou roli v době po smrti Přemysla Otakara II. na Moravském poli v r. 1278, kdy hrozilo, že Morava bude dána v léno Habsburkům (když jim byla zastavena na pět let jako náhrada za válečné škody), že by mohla být prohlášena odumřelým lénem nebo obdobně právně, jak se to stalo s alpskými zeměmi, které držel Přemysl Otakar II. Že se tak nestalo, patří vděk nejen moravským velmožům, ale také olomouckému biskupu Brunovi ze Schaumburka († 1281), kterému bylo Rudolfem svěřeno správcovství země v nejkritičtějších letech, přičemž si počínal neobyčejně rozvážně, i když v posledních letech vlády Otakarovy vzhledem k papežské klatbě svého panovníka nepodporoval.

Za Karla IV. byla Morava rozdělena správně ve tři celky; markrabství mělo centrum v Brně, biskupství olomoucké v Olomouci a v Kroměříži, vévodství Opavské v Hradci a bylo dáno v léno česko-slezským Přemyslovcům, potomkům nelegitimního syna Přemysla Otakara II., Mikuláše Opavského. V té době byly vytvořeny i dvě cúdy, právněsprávní celky, olomoucká a brněnská cúda, ale feudálové, kteří se zúčastňovali jednání na obou cúdách, byli titíž, počínaje nejvyšším zemským hejtmanem, komor-

níkem aj. Funkce markraběcí byla po smrti Lucemburka Jošta (1411) přidělena českému králi Václavu IV. a v rukou českého krále zůstala personálně spjata — s některými výjimkami — již navždy.

Po smrti Václava IV. Prahou neuznaný za krále Zikmund Lucemburský zastavil Moravu jako léno rakouskému vévodovi Albrechtovi, udělив mu jako římsko-německý císař i titul markraběcí. Po smrti Zikmundově (1437) bylo České království přiznáno Albrechtovi, který opět personálně spojil českou královskou a moravskou markraběcí funkci ve své osobě; tak tomu bylo až do smrti Jiřího z Poděbrad (1471), kdy od sebe byly opět Čechy a Morava odděleny (od r. 1478), kdy byla Morava přiznána Matyáši Korvínovi, který nad Vladislavem II. získal všechny vedlejší české země s právem nazývat se rovněž českým králem (tj. vedle Moravy i Slezsko a obojí Lužici). Po Matyášově smrti (1490) vystal problém, byla-li Morava zastavena jako léno Matyášovi ad personam, či koruně uherské. Protože však Vladislav II. byl zvolen králem uherským, byla i funkce markraběte moravského přenesena na jeho osobu a výplatné za Moravu nebylo zaplaceno ani uherské koruně, ani králi.

Moravský sněm a soud v jedné sestavě tvořili nejvyšší hejtman markrabství moravského, olomoucký biskup, nejvyšší maršálek království Českého, nejvyšší komorník markrabství moravského, nejvyšší písař markrabství moravského a ostatní příslušníci moravských starobylých a nejmajetnějších rodů, kteří byli voleni i do výše zmíněných funkcí. Bylo přesně stanoveno pořadí, jak mají na sněmu i na soudu sedět, i když byl přítomen jednání český král nebo olomoucký biskup, kteří se jednání zúčastňovali jen málokdy. Moravský zemský sněm a soud v jedné funkci tvořil nejvyšší orgán v zemi, stavovský parlament a současně i vládu a soud. Nejdůležitější v něm byla funkce nejvyššího komorníka markrabství moravského, který byl počátkem 16. stol. funkčně dokonce nadřazen nejvyššímu hejtmanu. Komorník vedl a byl zodpovědný za správu zemských desek. Zemské desky — quaterny terrae — představovaly soubor zápisů o sněmovních jednání obou cúd: zapisovaly se do nich landfrídy, panovníkova rozhodnutí, přísliby feudálům a dále prodeje zemskodeskovních statků, které patřily feudálům. Olomoucké zemské desky byly chovány na radnici v Olomouci, brněnské v Brně. Vedly se od doby Karla IV., a to latinsky; od 70. let 15. stol. z popudu Ctibora Tovačovského z Cimburka a Václava z Boskovic česky. Tímto právním aktem byla prohlášena čeština za úřední řeč na Moravě a byla jí až do oktrojovaného Obnoveného zřízení zemského na Moravě v r. 1627, kdy byla rozhodnutím Ferdinanda II. proti vůli moravské šlechty s češtinou zrovnoprávněna němčina, což při zemských deskách znamenalo, že se tu úřední řečí stala němčina. Sněmy a soudy se konaly v Brně v první neděli v postě a na svatou Kunhutu (9. září), v Olomouci o třech králích (o svíčkách — 6. 1.) a o sv. Janu Křtiteli (24. 6) a trvaly pravidelně dva týdny. To, že se soudy pravidelně konaly v obou městech, v Brně a v Olomouci, svědčilo o tom, že žádné z obou měst nebylo považováno za hlavní nebo že se za hlavní považovala obě města; Olomouc měla před Brnem tu výhodu, že zde sídlil biskup, Brno se stalo oficiálně hlavním městem Moravy rozhodnutím Ferdinanda III. v l. 1641—1643.

Zemské sněmy a soudy rozhodovaly o finančních otázkách země, o berních panovníkovi a projednávaly majetkové spory i jiné pře. Nejvyšší komorník pečoval o vnitřní i formální vzhled desek. Jedině on měl právo v deskách škrtat a mřežovat zápisy. Desky jsou jako knihy pojmenovány po osobě komorníkově, např. Kniha pana Ladislava z Boskovic do r. 1421 nebo Knihy Vratislava z Pernštejna nebo Knihy Arklěba z Boskovic aj.

Paralelně se zemskými deskami byly vedeny i Knihy púhonů — Libri citationum et sententiarum, které vedl nejvyšší sudí. V nich byly

zapisovány pohnání šlechticů k panskému soudu; důvody púhonů byly rozličné, dědické záležitosti, jejich revize, rektifikace smluv šlechticů mezi sebou, zabrání majetku, otjetie panenstvie aj. Púhonné knihy byly rovněž olomoucké a brněnské. Mnohé soudy se táhly po celé destiletí a často byly přeneseny i na dědice. Nedostavení se k soudu se přísně stíhalo, klasifikovalo se jako prohra a mohlo dojít i k vážnému postihu; neuskutečnění soudu bylo zdůvodněno povoláním dalších svědků, vynucením nových šetření apod.

Závěrem je třeba zodpovědět otázku, kdo byl považován za zemskodeskovního šlechtice. Byl to každý majitel zboží zapsaného v zemských deskách, tj. majetku týkajícího se tvrzí, zámků, hradů, poddanských městeček, vsí a také poddaných, kteří museli slibovat svému pánu člověčenství, a také kostelů, na nichž bylo vůči vrchnost podací.

Soupis vší moravské a slezské zemskodeskovní šlechty jsem pořídil na základě Hosákova Historického místopisu země Moravskoslezské (1938) ve Vlastivědné ročence okresního archívu v Blansku (1976 a n.), stejně tak popis základních moravských rodů a šlechty předlucemburské doby (Listy Genealogické a heraldické společnosti 1973).

Pro poznání moravské a slezské zemskodeskovní šlechty je třeba ještě zásadní práci vykonat, sestavit její slovník, tak jak o to usiloval již L. Hosák a jak jsem vypracoval projekt dalšího jejího zpracování (Vlastivědná ročenka okresního archívu v Blansku 1975), i když existuje již vynikající dílo Josefa Pilnáčka, Staromoravští rodové (Vídeň 1930), jež sice registruje všechny téměř moravské rody, ale právě u těch hlavních nepodává systematický soupis a hodnocení života i díla jejich nejvýraznějších představitelů, zato však má sepsány rody úřednické i měšťanské, pokud k nim nalezl prameny a pečeti.

Moravská zemskodeskovní šlechta, která sehrála vynikající roli v politických, kulturních i ekonomických dějinách země zhruba až do r. 1848, tj. do pádu feudálního zřízení, a mnohdy ještě daleko za tuto dobu, do r. 1918 a často i k r. 1945, si zaslouží detailního historicko kritického ocenění, což může za daných pracovních podmínek v dnešní době vykonat jen kolektivní autorský tým. Jejím poznáním se osvětlí dějiny země daleko markantněji, než jak je známe dosud. Zemskodeskovní držitelé účastnili se politického života od 12. stol.; i když svoji roli již navždy dohráli, je zapotřebí jejich všestranné posouzení z hlediska historie.

Literatura a prameny:

Die Landtafel des Markgrafthumes Mähren. I–II. Brno 1857. — Moravské zemské desky. Kraj olomoucký 1480–1566. Vydal Fr. Matějek. 1948. — 1567 až 1642. Vydal Fr. Matějek. 1953 — Kraj brněnský 1480–1566. Vyd. T. Kalina 1950. — 1567–1641. Vyd. Mil. Rohlík 1957. — František Kameníček, Zemské sněmy a sjezdy moravské. Brno 1903–1905. — Libri citationum et sententiarum seu Knihy půhonné a nálezové I–VII (1374–1503). Brno 1872–1911. — Rudolf Dvořák, Dějiny Moravy. I–V. Brno 1899–1905. — Ladislav Hosák, Historický místopis země Moravskoslezské. Praha 1938. — Jaroslav Dřímal a kolektiv, Dějiny města Brna. I — Brno 1969, II — 1973 (2. díl. red. V. Peša). — Josef Pilnáček, Staromoravští rodové. Vídeň 1930. — Jan Skutil, Základní moravské rody. Listy GHS 1973, č. 22, str. 7–10; týž, Nejvýznačnější rody ve vývoji Moravy doby feudální. Listy GHS 1973, č. 24, str. 3–6; týž, Genealogie a heraldika ve Vlastivědě moravské. Listy GHS 1973, č. 25, str. 8–12; týž, Katalog moravských a slezských zemskodeskovních držitelů (sestavený podle Hosákova Historického místopisu země Moravskoslezské). Vlastivědná ročenka okresního archívu v Blansku 1976 a n.

Karel H. Sklenář

K agitaci Petra Fastra a Emanuela Arnolda na venkově r. 1848.

Úvod

Ráno 18. června 1848, sotva předchozího dne navečer vzbouřená Praha kapitulovala, začal vítěz, generál Windischgrätz organisovat vyšetřovací komisi převážně z vojenských auditorů a dal pokyn k zatýkání mužů označených za předáky vzpoury. Zakrátko bylo tak uvězněno 276 osob. V místnostech pražského Hradu, kde komise působila, rychle narůstalo množství spisového materiálu nejrůznější povahy. Pro každého ze zatčených byl vytvořen samostatný spisový fascikl. Tato zásada plně vyhovovala potřebě vyšetřujících a nic se na ní neměnilo, ani když 1. srpnem dosáhla vláda převzetí už viditelně neúspěšného vyšetřování a svěřila je k dokončení nové komisi při pražském kriminálním soudu.

Když se to v prosinci konečně podařilo, byla registratura spisů obou komisí o 294 fasciklech uložena u apelačního, pak vrchního zemského soudu. Odtud si ji později vyžádalo místodržitelství. Po převratu v roce 1918 se dostal celý místodržitelský archiv do správy ministerstva vnitra Československé republiky. Tak se stala registratura vyšetřovacích komisí od roku 1848 poprvé přístupnou badatelům. Dnes je uložena ve Státním ústředním archivu v Praze.

Původní uspořádání materiálů v registratuře vyšetřovací komise zůstalo zachováno až do dnešní doby. K orientaci v tomto rozsáhlém a pro studium událostí z roku 1848 nejcennějším fondu přispívá jeho přepracovaný inventář a odborná literatura (1). Badateli to umožňuje volbu fasciklů, které se týkají jím sledovaného námětu. Dozví se tu, že např. pro jeho zaměření na některého z vyšetřovaných stačí, seznámí-li se s obsahem spisů jeho osobního fasciklu, kde nalezne soustředěn veškerý materiál, který o jeho případu vyšetřovací komise získala. Tato informace je v zásadě pravdivá — a řada průzkumů by ji potvrdila.

Do spisovny vyšetřovací komise však nutně přicházely i takové spisy, které se týkaly víc než jen jednoho z vyšetřovaných. Nebo došly s dokumentací, zachycenou v okolí působnosti vyšetřované osoby, náhodně i takové dokumenty, které s činností této osoby nijak nesouvisely. Možné příčiny nesplnění naznačené základní registrační směrnice není zde účelno hlouběji probírat. Badatele se však svými následky víc dotýká, že registrátoři nezajistili nápravu např. odkazem v denících fasciklů na místo založení takového spisu.

Přináším dva doklady o podobných soudních dokumentech, které se v registratuře na patřičná místa skutečně nedostaly. Prvním případem jsou svědecké protokoly o vystoupení Emanuela Arnolda v Radotíně, uložené ve fasciklu vězněného tamního rolníka Josefa Macháčka (2). Jsou tu i výpovědi o počínání Petra Fastra v tomto kraji. Druhý případ má závažnější dosah. Fascikl tetínského faráře P. Karla Brabce (3) je útlostí úměrný významu tohoto kněze a z toho plynoucího nezájmu badatelů. A přece prá-

---

(1) O. Odložilík, Vyšetřovací komise z r. 1848 a její registratura, Sborník AMV, II, 1929.

(2) SÚA, KV 1848, fasc. 35 — Josef Macháček, osob. spisy.

(3) SÚA, KV 1848, 40 — P. Karel Brabec a Jan Vojáček, Tetín.

vě zde uvázly závažné doklady o Fastrově agitační práci pro pomoc venkova pražským povstalcům. Výsledky jeho akce, které ostatně nebyly horší, než jakých se dopracovali jiní agitátoři, nesnižují význam těchto dokumentů. Jejich zbloudění však přispělo k nepříznivému hodnocení Fastrovy osobnosti zvlášť právě v novější odborné literatuře o českém roku 1848.

Arnold a Macháček na Zbraslavsku.

Revoluční události v západní Evropě donutily rakouského císaře, aby v půli března roku 1848 propustil nenáviděného Metternicha a svým poddaným „milostivě udělil" konstituci. I pro vzdělané současníky to byl nečekaný zvrat. Oč větším nárazem se jevil příchod politických reforem českému venkovu, izolovanému od světa poddanstvím. Lid chápal cenu zrušení roboty, ale takové pojmy, jako konstituce, ústavní práva, rovnost, zrušení censury, volební právo, nebo příčiny odporu k Frankfurtskému sněmu mu byly zvlášť svým dosahem nesrozumitelny. Zakladatel Čtenářské společnosti na Zbraslavi, Václav Rys, napsal tehdy do Tylových Květů: „Nelze vypsat, jak bludné a tmavé mnohé hlavy na venku mezi lidem jsou, které nic nečtou; ony nevědí, co a jak se děje". Žili tu však i lidé bystřejší, obdaření vrozeným nadáním se snahou o širší obzor, se zájmem o národní i politické záležitosti, neochotní trpně se podávat osudu. Někteří už dříve navazovali styk s politicky činnými Pražany.

Takový byl i radotínský sedlák Josef Macháček. V Řevnicích u svého tchána, sedláka Václava Sklenáře, poznal nájemce mlýna ze Zadní Třebáně, Petra Fastra. Fastrův odchod do Prahy, kde najal Slovanskou kavárnu, později hostinec U zlaté husy, přispěl k tomu, že Macháček častěji přicházel do Prahy a mezi Fastrovými hosty se sblížil s Emanuelem Arnoldem.

Když si Arnold uvědomil nezbytnost politické práce na venkově, hledal mezi tamními lidmi vhodné pomocníky. Měli zajišťovat šíření jím dodávaných informací, letáků a novin, navazovat spojení se schopnými a odvážnými krajany a pracovat k tomu, aby se tyto osoby dostaly do vedení obcí, do čela národních gard a za poslance příštího sněmu.

Za spojku se západním předpolím Prahy, poněkud vzdáleným od Arnoldovi bližších končin Boleslavska a Kouřimska, zvolil Josefa Macháčka. Vyhovoval mu povahou, postřehem, agilností i shodou názorů až po sympatie k republikánství (4). Na váhu padala i Macháčkova obliba mezi sousedy v Radotíně a v okolí. Arnold proto podporoval jeho záměr, ucházet se v blízkých volbách do zemského sněmu o poslanecký mandát.

V půli května, kdy Arnold agitačně působil na Benešovsku a Vlašimsku, využil Macháček dne 16. května, svátku Jana Nepomuckého se zvýšenou návštěvou bohoslužeb. Když skončila mše ve svatojánském kostele nad Chuchlí, vystoupil na poblíž stojící žebřinový vůz, oslovil vycházející zástup, potom předčítal — dojista Arnoldem dodané — provolání proti vstupu Čechů na Frankfurstský sněm a vlastními slovy ještě ukázal na nebezpečí, které by to přineslo národu a jak by každému poplatníku narůstala daňová břemena.

Významnějším byl další krok, zosnovaný Arnoldem — veřejný projev, který by on sám proslovil ke zdejšímu lidu, aby ho připravil k zemským volbám, hlavně však aby mu ujasnil jeho chabé politické představy. Radotín k tomu byl shledán výhodnější — i polohou — než Zbraslav. Získat místního rychtáře, aby opatřil povolení, nebylo obtížno. Byl jím podobně založený Josefův otec Jan Macháček. Žádost, přednesenou na zámku vrchnímu panství Leopoldu Hrdličkovi, zdůvodnil nutností poučit nezkušené

(4) SÚA, KV 1848, 35; NJ 17 (Klán, Mendl) a NJ 25 (Nezbeda).

poddané o provádění voleb. Vrchní, jemuž Arnoldovo jméno nic neříkalo, žádosti vyhověl, schválil den uspořádání, neděli 28. května, a ještě dovolil, aby radotínský rychtář uvědomil též ostatní zbraslavské rychtáře, aby se mohli výkladu zúčastnit i lidé z ostatních vesnic.

Josef Macháček s bratrem Janem a přáteli zvali k účasti i na sousedním panství — a jejich otec rozdal pozvánky na zítřejší Arnoldovo vystoupení ostatním rychtářům přímo na zámku při obvyklém sobotním „amtstágu". Zvací „cedulky" dostaly tak v očích obecních hlav punc úředního pokynu.

Nazítří dopoledne přijel Arnold od Radotína; provázeli ho dva studenti v kroji Slavie. Na Macháčkově statku zasedl ve větší společnosti k obědu. Rozhovořil se tu o vlivu vídeňských bouří na povolnost vlády, o útěku dvora z Vídně a sotva se tajil přízní k francouzským republikánům. Mezi hosty přítomný kaplan neodporoval ani jeho názorům na církev a celibát.

Okolo 2. hodiny se všichni vydali na pastvinu vedle cihelny. Tam už čekali nejen místní a přespolní vesničané, ale přišli i „cizopanští", z Chotče, z Kosoře, dohromady na 300 zájemců.

Černě oděný Arnold zaujal s oběma průvodci místo na horní straně pastviny, aby měl přehled a byl líp slyšen. Úvodem podotkl, že má poněkud zastřený hlas; je to následek další, včerejší dlouhé a rušné schůze v pražských Svatováclavských lázních. Rozenému táborovému řečníku to však neubralo na temperamentu. Poslední vídeňské události na něj měly vliv právě opačný. Utvrdily ho v názoru, že se zachování svobod neobejde ani v Čechách bez boje. A právě i na tento námět chtěl promluvit také zde.

Od pařížské únorové revoluce a její odezvy v Evropě přešel k nedávné čtvrté akci lidu ve Vídni. Jen před revoluční silou — zdůraznil — vláda ustoupila, uznala Výbor bezpečnosti a přijala jeho požadavky: všeobecné volby a mezi dalšími zřízení jednokomorového říšského sněmu. Za nebezpečný omyl označil doměnku, že vyhlášením konstituce jsou již šlechtici, kněžstvo a úřady navždy zbaveni moci. A jsou tu i Němci, stejně falešní, nepřátelští — připraveni, aby český národ zbavili dosažených práv.

I když lid oči otvírá, šlechtě nevěří, i ta nábožná úcta k úřadům opadá, musí si každý uvědomit nebezpečí, jaké hrozí uplatnění konstitučních práv na příštím českém zemském sněmu. V Čechách má šlechtě zůstat zachováno právo na 210 míst na sněmu. Vstup 330 městských a selských poslanců sílu šlechty zdaleka ještě nezlomí. Její představitelé mají větší vzdělání, mnoho zkušeností a více obratnosti. A měli by tak na sněmu větší cenu než naši poslanci. Názorně to přirovnal k starým a novým 15krejcarovým mincím. Náš poslanec bude jako ten starý měďák, který místo 15 krejcarů platí jen 3 — zatímco šlechtic je jako ten nový peníz; kolik je na něm vyraženo, tolik skutečně platí. Takový stav nesmíme připustit. Však právě o tom se jednalo na včerejší schůzi ve Svatováclavských lázních. A bylo tam usneseno podat císaři petici, aby byla zemská sněmovní privilegia šlechty zrušena. Jinak by český sněm měl vlastně dvě komory v jedné. Říšskému sněmu nic takového nehrozí. A čí je to zásluha? Je to zásluha revoluce lidu!

Do sněmu budou kandidovat i panští úředníci. Arnold varoval, ať je nikdo nevolí. Stavové budou na naše zástupce líčit různé nástrahy! A takový poslanec, ten by se do léčky chytil jako ryba do sítě.

Šlechta se bude i v nových poměrech dál cítit nadřazenou, třeba jsou si lidé před Bohem od přirozenosti rovni — a konstituce dává všem stejná práva. Jen bohatství a oblek lidi rozlišuje. Položte vedle sebe tři novorozené, nahé a umyté děti, šlechticovo, měšťanské a nádeníkovo. A teď ať

přijde cizí člověk a uhodne, které je z rodiny šlechtické! To nedokáže nikdo!

Za další řeči Arnold ukázal na okolní pole a s rozpřaženýma rukama volal: jen se lidičky podívejte na tu krásu, na tu bohatou úrodu! Taková je naše země celá, je plná pokladů a bohatství. Všichni bychom tu mohli šťastně žít, ale musí se zrušit práva vrchností, robota a desátky i jiné platy, které panští úředníci, ty pijavice, z lidu vysávají! Arnold sotva mohl při těch slovech pomlčet o odporu radikálů k odstranění roboty vykoupením a trval na jejím zrušení bez náhrady.

Nepřátelé konstituce, řekl Arnold s ironií, říkají, že minulé časy byly dobré, že se žilo dlouhá léta v klidu a míru. Ale jaký to byl klid, jaký mír, když nebylo svobody, když kdokoliv mohl být i bezdůvodně zatčen, odveden na úřad a vězněn! Arnold pak vysvětloval zásady osobní svobody a soudního řízení a pronesl výzvu: Proto musí všechen lid spolu stát v jednotě, svorně se za ruce držet a svá práva a svobodu bránit. A když to bude třeba, i za ně bojovat. Lepší když se země krví zalije, když člověk v boji za svobodu i padne, než aby bez ní stejně jednou — leže nebo sedě — zemřel.

Arnold, unášen vlastním temperamentem, dojista toho více pověděl, než popravdě doznal, že je už po včerejšku vyčerpán. Posluchači, strženi jeho výmluvností, propukli v hromadné volání: Ať žije! A mnozí mu mávali na pozdrav čepicemi.

Pak vystoupil ještě Josef Macháček. Nabádal shromážděné, zvlášť rychtáře, aby pečovali o řádné vyzbrojení národních gard. Navazoval tak zřejmě na Arnoldovu výzvu k přípravě na obranu konstituce. A na závěr oba, Arnold i Macháček, rozdali části přítomných letáky neznámého obsahu.

Shromáždění se rozpadlo v hloučky odcházejících. Bylo tu i několik takových, kteří nesouhlasili. Z opatrnosti mlčeli — až na klíneckého sedláka Václava Doušu. Ten měl námitky už za Arnoldovy řeči a pak pospíšil na zámek, aby posloužil informacemi.

Po svatodušních bouřích byl jako jeden z prvních zatčen a hradčanskou Windischgrätzovou komisí vyšetřován i Josef Macháček. Na radotínské shromáždění lidu upozornili 28. června k výpovědi povolaní svědci rychtář Václav Mašek z Velké Chuchle, Jos. Prchal z Malé Chuchle a Maškův soused Tomáš Červenka. Tito dva pověděli též o Macháčkově vystoupení o svatém Janě. Příštího dne vypovídal před komisí i zbraslavský vrchní. Řekl také, že v Radotíně Arnold místo povoleného poučování o volbách sledoval „komunistické" tendence. Po návratu z Prahy dostal vrchní Hrdlička od komise uloženo, aby provedl další výslechy. Už 10., 13. a 14. července byli na Zbraslavi protokolárně slyšeni o radotínském shromáždění lipenecký rychtář Tomáš Holeček, V. Douša z Klínce, ze Zbraslavi rychtář Frant. Stehlík, řezník Ant. Bollard a krupař Jan Tumplacký.

Pamět Tumplackého, divadelního ochotníka, přispívatele Národních novin, podezřelého z členství ve Svornosti, zachovala z Arnoldova projevu nejvíc. Zřejmě však vypovídal opatrně a tlumil ostří Arnoldových výrazů. Prostomyslný rychtář Stehlík zas nedokázal výstižněji opakovat výzvu k oběti krve. Vědomým udavačem se jeví Douša. Řekl, že Arnoldovým záměrem bylo určitě vyvolání bouří. Žaloval na rychtáře z Žabovřesk a obojích Černošic, Nováka, Lebedu a Bambasa, jak ho okřikovali, když při projevu zvolal, že „my jsme s ouřadem nanejvejš spokojený, a že by vinšoval, aby to ostalo při starym!" Nezapomněl ani na faráře Neudörfra z Lišné povědět, jak ho káral za počínání v Radotíně, kde „se ouřadů a pánů zastal", a jak ho za to ještě připravil o funkci volitele pro říšský sněm.

Hradčanskou vyšetřovací komisí vyžádaný výslech svědků a účastníků červnových událostí na panství splnil zbraslavský vrchní věru důklad-

ně. Byl to úkol, který vyplynul z potřeby získat podklady o vině Josefa Macháčka. Tak pohlížela na vyžádaný materiál Windischgrätzova komise i její registratura. Když jí zbraslavské panství doručilo 19. července objemný svazek protokolů sepsaných s 43 osobami, zařadila jej do Macháčkova osobního fasciklu (č. 35). Tam pak zůstalo založeno až do dneška i šest výpovědí o Arnoldově radotínském vystoupení. Nejcennější je mezi nimi, jak už bylo naznačeno, svědectví Jana Tumplackého; patří přinejmenším mezi několik málo těch, která dovedla opravdu výstižněji uchovat obsah Arnoldových proslovů k venkovanům před vypuknutím svatodušních bouří. Tím větší škoda, že právě tyto protokoly ušly nevhodnou registrací pozornosti, jakou si zasluhují (5). Poznáme, že podobně, ba více, byli postiženi i jiní. U Arnolda jde nakonec spíš jen o vhodné dokreslení jeho osoby a činnosti — ne však o přehodnocení.

Fastrova práce pro povstání na Podbrdsku.

Sotva zaznělo Prahou 12. června heslo „Stavte barikády!", uvědomil si mezi jinými i hostinský U zlaté husy na Koňském trhu a člen městské rady Petr Faster pochybnost vyhlídek odporu, zůstane-li jeho tíha jen na bedrech Pražanů. Rozhodnut k přivolání pomoci z venkova, vydal se nazítří časně ráno z města. Ale hned za Novou branou byl připraven o oba společníky, o bratry Šulce; Emanuel byl zastřelen, Antonín zajat (6). Jen na ruce poraněný Faster unikl. Chtěl by až do Domažlic, a přes Berounsko, kde má hodně známých i přátel. Měl tu do 1840 najat mlýn a hospodu v Zad. Třebáni. To dávalo naději na úspěch. Cestou nalezl nového společníka, juristu Vincence Vávru. Po 9. hod. ráno vstoupili do zahrady hostince v Chuchli.

Udivil je počet hostů. Byli to i Pražané, kteří opustili vzbouřené město. Nejeden Fastra poznal a všechny překvapil vyčerpaností. Přesto se brzo ujal poslání, které si cestou promýšlel. Přítomného bývalého studenta a hosta své někdejší Slovanské kavárny T. Müllera nabádal, je-li v něm jen jiskřička vlasteneckého citu, aby se rychle vydal na Příbram a přivedl Praze na pomoc horníky i ty, kdo se cestou připojí. Müller i jeho společník Kletečka odmítli.

Už včera tu bylo v okolí rušno. Došly prvé letáky. Radotínský Josef Macháček je s přáteli v černošické hospodě Slánce opisoval a rozesílal. Svítalo, a do Radotína se blížili lidé ze Solopisk a Třebotova. Přišla i garda z Řevnic; její hejtman, nadporučík a cvičitel na koních. Ti se vydali pro zprávy blíž ku Praze. Ostatní všichni, vedeni Macháčkem, teď nadporučíkem zbraslavské gardy, šli verbovat posily do Chuchle.

Tam docházeli k hospodě i jiní, domácí i přespolní, s píkami, vidlemi i podobnou zbrojí. Macháčkův sbor čekal na své jízdní před Chuchlí. Když dostal zprávu o Fastrovi, připochodoval také. Brzo dorazili i očekávaní jezdci. I s nimi se Faster přivítal. Nadporučíkem řevnických byl jeho starý přítel Václav Sklenář a hejtmanem třebáňský mlynář Václav Tůma. Všichni se stali Fastrovými posluchači (7).

---

(5) Tamtéž, výpověď Macháčkova a svědků NJ 5—8 a 17 (zvl. vrchní L. Hrdlička, Tumplacký, Douša a Stehlík).

(6) SÚA, KV 1848, 2 — Petr Faster. Tento fascikl má 80 objemných deníkových položek (NJ).

(7) Tamtéž, NJ 12 — svědek Ferd. Eckert: časové a početní údaje o srazu v Chuchli nepřesné, přítomnost národních gard (NG) ze Zbraslavi a Mníšku — v počtu osob nadsazená — odporuje skutečnosti i ostatním

Pod dojmem včerejších krvavých výjevů na Koňském trhu a dnešního úniku z Prahy, stejně tak i plný důvěry v úspěch, zaútočil Faster proti nepřátelům konstituce, nejvíc proti Windischgrätzovi. Vyzýval posluchače k účasti i agitaci pro pomoc Praze. Varoval však před přímým útokem na vojsko. Lepší bude zesílit doma nábor a zítra po spojení s posilami se sem vrátit. On, Faster, jde dál do kraje a získá další posily. Příjdou tisíce a s nimi pak všichni společně obsadí výšiny před Prahou a přinutí vojsko k ústupu. Tak padne Windischgrätz, jenž dávno už zasluhoval šibenici.

Shromáždění uvěřilo. Velitelé dávali povel k návratu. Dva z řevnických jezdců, Tůma a Sklenář, vyjeli na agitaci do okolí koňmo. Řevnický sedlák Frant. Černý nabídl Fastrovi pro urychlení agitace svůj kočár. Za Chuchlí zastavili několik, pro zprávy o Praze vyslaných, zbraslavských gardistů. Faster jim je poskytl a vyzval je k přísaze, že půjdou městu na pomoc. Když pak Faster a Vávra v Radotíně u Macháčků něco pojedli, pokračovali s Černým v cestě. Zastavovali u skupin vesničanů, i na polích pracující, a Faster je nabádal, ať všeho nechají, teď že je první povinností jít bránit konstituci. Nevynechal ani jednotlivce, ani převozníka, jehož služeb potřebovali. Ale oslovovaní zůstávali většinou neteční k argumentům. Náhlé výzvy k okamžité oběti nebyly podepřeny nezbytnou předchozí delší přípravou.

V Řevnicích bylo dost mrtvo. Oddíl místní gardy se ještě nevrátil. Jen tu a tam hlouček lidí nechápajících situaci, nemajících potřebných zpráv. A ty, které kolovaly, spíš jen zvyšovaly strach a mátly. Zvěst, že s Černým právě přijel Faster, kterého tu většinou znali, přivábila k statku lidi, dychtivé novin. Přibylo jich, když mezi ně přišel.

Jistě se odvolal na staré sousedství a z něj plynoucí důvěru k němu. Pověděl o událostech posledních dnů, o násilnostech vojska, o střelbě a prolité krvi, i při svém úniku z Prahy. I zde jistě ukazoval oblek potřísněný Šulcovou krví. Lid celého království na to doplatí, nepomůže-li Praze. Zdejší garda se zítra znovu vydá na cestu, ať se k nim přidají ještě další. On jde získat posily, které jejich počet doplní. Až davy venkovanů obklíčí Prahu, boj ve městě ustane.

Část posluchačů reagovala opačně; zvlášť ženy gardistů. Strach, který v nich budily fantastické zprávy o lůze a plenění, přerostl do hněvu na toho, v kom viděly příčinu — na Fastra. Sotva se vzdálil, spěchaly, doprovázeny i některými muži, k rychtáři Martinu Rysovi a naléhaly, ať dá Fastra spoutat a odvést, aby nepřemluvil gardu k novému tažení.

Faster a Vávra nemohli déle čekat na návrat gardy. Nic však nenasvědčuje, že je z obce pobízely obavy. Za Třebání potkali tři gardisty z Hostomic. Šli ku Praze pro zprávy. Faster jim je dal a oni se rozhodli k návratu domů. Jejich nadporučíkovi, obchodníku Janu Skřivanovi, zanícenému pro pomocné tažení, nabídl Faster ve voze zbývající místo.

Zdržení v Řevnicích po Fastrově vystoupení a toto setkání způsobilo, že do Svinař dříve dorazili hokynáři z Podbrd. Vraceli se od zavřených pražských bran. Kromě přehnaných zpráv o Praze, kam nevstoupili, přinesli senzační zvěst z Řevnic: Faster tam vybízí ku pomoci Praze, ale zvlášť ženy se pozvedly, aby ho zajaly, svázaly a snad i zahubily".

---

svědectvím. — A. Bajerová, Svatodušní bouře... (viz literatura), jako prvá vůbec podává zde obraz událostí podle nesmírně obsáhlého fondu KV 1848. Nezbytně zde muselo dojít i k omylům v záplavě podrobností a pro nemožnost hlubších rozborů. Pro další badatele byla její práce nepostradatelným průvodcem. Bajerovou užité Eckertovo svědectví a různé nepřesnosti a omyly převzali však někteří autoři bez přezkoumání. Zde lze na tyto skutečnosti poukázat jen příležitostně.

Okolo 3. hodiny zastavil před dosud vzrušeně rokujícími lidmi před svinařskou hospodou kočár. Faster vítal příležitost a začal k nim mluvit. Pak je nabádal a s rukama sepjatýma prosil, ať se chopí zbraní, i seker, podávek a jdou pomoci těžce ohrožené Praze. Šenkýř Frant. Veselý ho začal přerušovat výkřiky, jako: „A kam vy jedete?". Napadený volal: „Copak mě neznáte? To jsem já, Faster, bojujeme i za vaši svobodu! Ještě tuto noc tudy s lidma potáhnem, buďte připravený, abyste šli s námi!; — „A to jste vy, zatracenej! Bojíte se o kejhák", vypadl hrubě šenkýř, „a jste beztoho na tom všem vinen!". Znechucený Faster pobídl kočího k odjezdu. Častá slabá odezva, provázená výmluvami už od počátku akce a nesouhlas části Řevničanů, nemohly Fastrovy ujít. Ale svinařské utkání za humny „jeho" Třebáně, to muselo být tvrdou ranou jeho přílišným nadějím. A přece se nevzdával. Jsou před ním právě Hostomice, a s ním jejich bojovný gardista Skřivan (8).

Cestou přesvědčoval rychtáře ve Skřipli, snad i v Osově, aby vedli lid ku Praze. S povozem jedoucímu známému, Václavovi Trnkovi z Litně popsal situaci města a nezbytnost pomoci. Trnka zjevně dostál slovu, že všechno vypoví doma, v Nesvačilech a Všeradicích, kde současně kolovaly pražské letáky i provolání tetínského faráře P. Karla Brabce. Nikým to nepohnulo.

V Hostomicích právě probíhaly volby. Ani tu se Faster při jednáních a za projevu nesetkal jen s odhodláním. Ale druhého dne vyjelo ku Praze podle Fastrovi daného slova přes 40 gardistů. S jejich osudy se ještě seznámíme.

Bez odezvy mluvili Faster i Vávra v bezdědické hospodě cestou do Hořovic. Vezl je tam rázný sládek Matěj Greif. Tamní gardisty nabádal Faster k činu už při vjezdu. Ráno 14. června zašel na radnici. Před ní pak, podporován představeným města H. Odlem, povzbuzoval početné shromáždění. A s důvěrou v daný slib pomoci odjížděl do Cerhovic, které byly, jako Hostomice, centrem volebního obvodu. V naplněném volebním sále objasnil nebezpečí zvratu a nutnost rychlé pomoci Pražanům. Podobně promluvil i na návsi k několika stům voličů z okolí. Komisaře vyzval, aby provedení voleb urychlili. Pro další Fastrovo působení bylo významné seznámení s novinářem Matějem Mikšíčkem. Taky svolával pomoc Praze. Přišel z Berouna přes Žebrák a směřuje k Plzni (9).

Další Fastrovou poutí se budeme zabývat později, a jinak než dosavadním způsobem. Skončila 21. června ve Stodu, zatčením noční hlídkou národní gardy. Odtud byl Faster eskortován do Prahy, zde uvězněn, vyšetřován a 20. září konečně propuštěn.

Vraťme se do Řevnic, do doby po Fastrově odjezdu. Tehdy se řevnický rychtář Rys v horlivosti odhodlal k činu, jímž se nedobře zapsal do kroniky dnů. Vydal na Fastra zatykač. Jeho vyjádření, že projde celým krajem, vzal Rys doslovně a zatykač vyhotovil nejméně dvojmo. Dva zachované přepisy dostatečně prokazují původní obsah.

---

(8) SÚA, KV 1848, 2; NJ 57 (Veselý, Hrubý), NJ 75 (Skřivan).

(9) SÚA, KV 1848, 38 — Matěj Mikšíček; obraz jeho činnosti závažně doplňuje KV 1848, 2 (v úseku Cerhovice — Plzeň). — J. Křížek (viz literatura), 204, datuje jeho akci v Plzni chybně až k 15. 6., den po Fastrovi, a pak i chybně posuzuje Fastra. A. Bajerová uvádí mylně jména členů voleb. komise v Cerhovicích a svědka tamního Fastrova projevu. Byl jím Dr. Hofmeister. (Jí uvedený „Dr Čížek" byl místním farářem, ne právníkem.)

Jeden zatykač donesl Rysův posel rychtáři do Bělče. Ten si list ponechal, napsal nová oznámení a poslal je do Krupné a do Litně:

„Rozmily Rychtaři Littensky.

K vědomosti Vám dávám, poněvadž jsem v té chvíli od řevnického rychtáře zprávu dostal, abych Vám to hned v čersvosti oznámil. Poněvadž Fastr z Prahy utek a tady někde se potulovat má, tehdy kdybyste ho někde natrefil, dejte po něm pozor, obzvláště v noci, poněvadž prej jen lid k nepokoji popouzí. Kdyby se Vám ten pád státi měl, že byste ho natrefili, máte ho hned svázat a do Řevnic odeslat, poněvadž se jim tam něco vyjádřil a pak jim utek, přitom dejte o tom povědomost dál na vše strany.

Od rychty Bělečský dne 13. června 1848

Josef Sýkora, rychtář"

Liteňský Ant. Pecánek opsal výzvy rychtářům do Měňan a Nesvačil. Měňanský Martin Veselý to oznámil dál; určitě do Vinařic. Nesvačilský pro urychlení depeše na došlý list poznamenal: „Rychtáři do Všeradic pro velkej kvalt jinou cedulku psát nemůže rychtář Nesvačil". Zdá se však, že všeradický Václav Novák nespěchal pokazit si účast na svatebním veselí. Při vyšetřování pak říkal, aby mu nevytkli liknavost, že až za hodinu potom, co mu liteňský Trnka vyřizoval výzvy Fastrovy, tedy po 9. hodině večer, přišel teprve posel z Nesvačil. Zmatek těch dnů vystihují další Novákova slova, že právě tento doručitel zatykače mu současně přinesl i list tetínského faráře K. Brabce, nabádající k podpoře bojujících Pražanů.

Další exemplář zatykače poslal Rys do Svinař. Syn nepřítomného rychtáře Jana Melichara list odnesl panskému správci a ten jej odeslal jízdním poslem osovskému vrchnímu Josefu Káblíkovi. Nedlouho před tím byl tu u Káblíka rychtář ze Skřiple. Žádal o pokyny, co má dělat. Přijel k nim do vsi kočárem nějaký snad volební komisař a uložil mu, aby svolal lidi a šel s nimi ku Praze. A do třetice se ohlásil ještě rychtář Novák a předložil vrchnímu další zatykač, který došel z Nesvačil. Ani panský vrchní nevěděl, jak se zachovat. Vypravil tedy posla do Hostomic ke krajskému volebnímu komisaři E. Weitenweberovi. Komisařovu odpověď neznáme. Ale dráha zatykačů na Fastra v Káblikově kanceláři končila (10).

Ve Svinařích uvažovali to odpoledne s obavami o Fastrově výzvě a opatrný rychtář si v Litni a Bělči vyžádal slib pomoci, kdyby je někdo nutil, aby se připojili k ozbrojenému tažení. A jak zazněl nazítří odpoledne hluk hostomických gardistů na údolní cestě ke Svinařům, běžel prý po svazích od Litně a Bělče celý dav Svinařským na pomoc. Ale Hostomičtí klidně popili a odjeli. Vše se rozešlo v klidu. Co by se však bylo událo, kdyby byl ve středu gardistů spatřen Faster — hledaný Rysovým zatykačem? (11).

V dosavadním líčení tedy převažují záporné postoje k pražskému boji s nepřáteli konstituce. Bezprávný lid, ujařmený feudálními poměry, si nemohl obratem ujasnit vlastní potřeby a požadavky. Jednotně promyšlená a řízená nebyla ani agitace pro podporu povstání. A ono samo vypuklo bez příprav, vyprovokováno, a tedy živelně.

Pro vyváženou představu si aspoň krátce připomeňme i kladné ozvěny. A bude jen spravedlivé, přiznáme-li na nich podíl Fasterově snažení.

Víme již, že statečnější část hostomické gardy, povzbuzena Fastrem,

---

(10) SÚA, KV 1848, 40 — dva zatykače a svědci: Melichar, Trnka, řed. Káblík aj.

(11) SÚA, KV 1848, 2; NJ 33, 34 (svinař. správce Traumb).

nastoupila podle slibu, který mu dala, 14. června odpoledne cestu ku Praze. Velel ji nadporučík Skřivan, který se Svinařskými zřejmě už nepočítal. Když se objevili v Řevnicích, posílili odhodlání tamních příznivců pomocné výpravy, kteří dosud marně vyhlíželi Fastrem předpověděné posily.

Téhož dne donutila skupina gardistů z Radotína, vedená Macháčkem, zbraslavského vrchního Hrdličku, aby jim vyplatil na vyzbrojení 40 zlatých a přiměla i svého gardového hejtmana, továrníka Ant. Richtra k vydání olova a 50 liber prachu. Doma pak přivítali spojence z Hostomic a u Macháčka na statku do noci společně vyráběli střelivo. Příštího dne se dostavil ještě další oddíl gardy ze Řevnic, vedený nadporučíkem Václavem Sklenářem. Tak se v Radotíně shromáždilo více než sto lidí, opatřených pestrou výzbrojí, jen pušek bylo poskrovnu. Pak se ve vsi objevili dva Pražané. Slibovali pomoc podolských převozníků k cestě do Bráníka a Nuslemi k Žitné bráně, která prý je v moci povstalců. Macháček zas dostal zprávu, že se u sv. Markéty sejde pomocný sbor z okolí. Z toho vznikly v Radotíně dva tábory. Nakonec si tu rozdělili náboje a 16. června ráno v 8 hodin vykročili Hostomičtí za svůdnou vidinou. Za Chuchlí je rozehnal oddíl jízdy (12).

Po této nepochopitelné nesvornosti zbylo v Radotíně nejvýš tak do 60 mužů. Odešli o málo později pod Macháčkovým vedením. Od Lochkova až do Stodůlek verbovali, ale s bídou svůj oddíl posílili snad na 70 či 75 osob. Ve Stodůlkách, kde jim věrohodné zprávy (13) od Břevnova a Strahovské brány připravily zklamání, konali poradu. Rozhodli se postupovat přes Butovice k návrším u Radlic. Snad je sem zlákala vzpomínka na slibovaný převoz do Bráníka, který jim ráno odvedl spojence z Hostomic a o nichž neměli zpráv. K večeru vystoupili na vrchol Koulky k ohradě tamního židovského hřbitova. Hledali tu a našli vhodný výhled. Potvrdil jim marné doufání. Vyšehradská pevnost je obsazena vojskem, od Prahy duní střelba, probleskují ohně — před nimi na hladině řeky, na březích i po návrších všude mrtvý klid.

Dosavadní ochablé naděje na setkání se stejně odhodlanými zástupy, které jim důvěřivý Faster v Chuchli sliboval, se pod touto skutečností definitivně hroutili. Posily, získané v blízkém okolí, začaly odcházet. Do večera zůstali u hřbitova na Koulce jen gardisté z Radotína a z Řevnic. Strávili zde i noc. Ráno 17. června, v den kdy Pražané navečer kapitulovali, nastoupil Macháček se svými lidmi cestu domů. Vytrvalost jejich ochoty ku pomoci je však i potom hodna chvály (13).

Závěr

Emanuel Arnold náležel z jara 1848 k několika českým osobnostem, které se snažily od prohlášení konstituce posílit a usměrnit politický rozhled veřejnosti, do níž nově vstupovali od veřejného života odstavení venkované. Radikál Arnold považoval branné utkání s odpůrci ústavních změn i v Čechách za nevyhnutelné. Pochopitelně pak stál na straně pražského povstání a agitoval pro jeho bojovou podporu venkovem. Odborná litera-

---

(12) Posli slibovaná pomoc převozníků souvisí asi s došlým letákem (KV 1848, 35 NJ — Ant. Richter). Výzva od sv. Markéty došla spíš od tamního hejtmana gardy, sládka Nebeského, než od děkana z Liboce, jak při výslechu řekl Macháček.

(13) SÚA, KV 1848, 61 — P. V. Krolmus; NJ 19—22 (farář Zimmermann, rychtáři Prchal, Vácha a Klíma).

tura to obecně uznává. Z ní tu stačí připomenout prameny bohatě podloženou práci Dr. Zd. Šambergra (14).

Naše stať o Arnoldovi tedy nepřináší nová hlediska, ale upozorňuje, že ve spisech vyšetřovaného Josefa Macháčka (KV 1848, fasc. 35) jsou zařazeny dosud neužité dokumenty o Arnoldově činnosti, které správně lokalisují jeho jediný projev v západních končinách u Prahy do Radotína místo na Zbraslav, doplňují počet Arnoldových důvěrníků a obohacují představu o náplni Arnoldových proslovů a o cílech, které jimi sledoval (15).

Naproti tomu je vztah Petra Fastra k svatodušním bouřím posuzován převážně zdrženlivě až odmítavě — a spíš stále nepříznivěji.

Frant. Roubík, jeden z prvých badatelů po zpřístupnění registratury KV 1848, shrnul své poznatky do jedné věty: „V Plzeňsku pokusil se agitovati Mikšíček, Vávra a částečně i Petr Faster, uprchnuvší v červnových bouřích z Prahy do Domažlic". Jeho únik z Prahy, smluvený původně s dvěma společníky, cesta Podbrdskem a přes Rokycany a Plzeň do rodných Domažlic jsou tedy hodnoceny jako útěk. Až v cíli se Fastrovi přiznává pokus o agitaci, ale jen „částečně". Vávra je tu od Fastra oddělen, ač ho naopak provázel až do Plzně a prokazatelně „hrál druhé housle". Ještě v Hořovicích naléhal Faster jednoznačně na rychlou pomoc Praze. Stejně v Cerhovicích. Tam se poznal s Mikšíčkem. Ten, jeda před Fastrem do Plzně, jeho příjezd všude avisoval. Fastrovi to uškodilo: byl pak důsledně střežen už v Rokycanech, hlavně však v Plzni. V tom je příčina „neurčitosti" v tamních Fastrových projevech, kterou kritizující literatura přehlíží (16).

Kniha Vladimíra Klimeše o českém venkově oné doby opakuje po A. Bajerové, Svatodušní bouře... místa Fastrovy agitace, ale přejímá doslovně i popis jeho další cesty s jejími omyly, nezná hlavní momenty zastávek, nedbá vlivu gramotnosti svědků a schopností zapisovatelů, ale — aniž ho zajímají příčiny — vytýká Fastrovi, někdy jen údajně vyhýbavé odpovědi. Liberálního továrníka Ant. Richtra ze Zbraslavi vydává za jediného, kdo tu pamatoval na „hmotné předpoklady každé revoluce", na střelivo (str. 300) — ačkoliv jde o čin radikálů tamní gardy. Do V. Chuchle též zavádí gardy z Mníšku a Zbraslavi, nezná gardu řevnickou, ale jmenuje neexistující gardu v Dobřichovicích (292, 298). Macháčkovy činy též přičítá F. Černému a Fastrův plán na obklíčení Prahy vůli Macháčkově (312n). Shodně s předlohou vypouští Řevnice; Svinaře a Hostomice jen jmenuje. Z Hořovic má pouze za „naivní a směšné", že Faster neuměl vysvětlit vznik pražských bouří, ale „přitom ovšem burácel dále", aby lidé každého vojáka zabili za surové jednání s Pražany. A přec právě zde dal pak představený H. Odl hotovit náboje, sepisovat dobrovolníky a myslel na jejich zásobování chlebem. Stejně nevhodně je tu Faster ironizován za Cerhovice, kde „mluvil vzletně o Windischgrätzovi jako tyranu a upíru lidu" (314), zatím co u Mikšíčka nevadí, nazývá-li generála řádícím Mongolem. — Zkresleně je podán i Fastrův vstup do Rokycan, avizovaný Mikšíčkem a doložený řadou protokolů. Od proslovu k měšťanům shromážděným na náměstí Faster takticky upustil pro přítomnost velitele posádky, hejtmana Bayera a dal se několika přáteli provázet k veliteli gardy, měst. radovi Freiburgovi. Ten ho pak zavedl do radní síně. Tam ho představil purk-

---

(14) Zd. Šamberger, Emanuel Arnold..., Sborník APMV, I, 1, 1951.

(15) Tamtéž, 53; umístění projevu na Zbraslav způsobilo asi běžné nazývání panství jménem jeho centra.

(16) F. Roubík, Český rok 1848, Praha 1931, 305. Autor jistě znal práci A. Bajerové, ale Fastrovu práci podceňoval, snad pro vystoupení v Plzni, aniž uvážil příčiny.

mistrovi, radním, volební komisi a brzo rostoucí řadě magistrátních úředníků. Faster popsal vznik povstání, útok granátníků a další průběh událostí v Praze, kde Windischgrätz ukrutně řádí. Je hlavou reakce šlechty, jež koná tajné porady k likvidaci konstituce. Češi by tím byli zrazeni a prodáni. (Zda poukázal i na odpovědnost Jos. Lobkowicze, jako vrch. velitele národní gardy v Praze, lze jen předpokládat.) Proto je třeba, řekl Faster, aby venkov šel bojující Praze na pomoc, a vyzval místní gardu, aby se vyzbrojila. Na zřejmě provokativní dotaz oficiála Rössla: proti komu se mají ozbrojit Rokycanští, začal Faster odpovídat: „Nemůžem vědět...", ale v tom se na hlavu tazatelovu snesla bouře odporu a posměchu. Z úst měšťanů se ozývalo: Metternichovec, lump, kujón; když se bojí, ať je doma — my půjdeme! Faster žádán, aby ignoroval takový hlas jednotlivce. A purkmistr Mühlstein vyzval Rössla, aby odešel. Ale už vcházel hejtman Bayer, sotva vzkázal měšťanostovi, že Fastra zatkne, označí-li on jeho projev za pobuřování. Několik minut trvalo, než mohl z rovnováhy tím přivedený Faster ve veřejném projevu pokračovat, ovšem velmi opatrně. Vždyť jeho obova ze zatčení byla důvodná. Když Bayer vstoupil, začal Faster předstírat, že se baví s nejblíž stojícími a vyprávěl, jak dal dceři pořídit krásný slovanský kroj, a jeden i sobě. Jedinému ze svědků, obchodníku Frant. Mudrovi, který se chtěl za nové situace, od uvězněného Fastra viditelně distancovat, se toto přerušení zdálo u člena Svatováclavského výboru nicotné a nízké (kleinlich und gemein). Nikdo z ostatních, ani hejtman Bayer nic ponižujícího však o Fastrově vystupování nevyslovili.

Bayer naopak Fastra už z očí nespustil. I do hostince k obědu s ním šel, aby mu odňal volnost pohybu a styků. Ostražitý dohled stráží ve městě jistě utlumil náladu odvážnějších a Mikšíčkova i Fastrova agitace končila neúspěchem, třeba Faster za daných poměrů nabádal pouze k „pohotovosti a přípravě na výzvu". Bayerovi odpověděl, že je to za tak pohnutých dnů vždy důležité (17).

---

(17) Vl. Klimeš, Česká vesnice v r. 1848, Praha 1949. — K Fastrovu vystoupení v Hořovicích. Jen ukvapení při excerptaci mohlo způsobit, že A. Bajerová neporozuměla Fastrově vyjádření o příčině vzniku bouří. Navíc přehlédla, že svědecké vyjádření měšťanosty Odla a knihaře Žaluda přímo udivují primitivností a že se na tom podílí i písař hořovického panství. Už v Hostomicích mluvil Faster o odpovědnosti šlechty a na prvém místě knížete Jos. Lobkowicze, vrchního velitele národní gardy v Praze. Na téma zrady povstání, jak uvidíme, mluvil Faster později i v Rokycanech. Ostatně podle hořovického svědka Žaluda Faster řekl, „že národní stráž ... stavy ... šaržema učinila, který že je potom museli zradit; v následku (toho) ... se pozdvižení v Praze státi mělo". Závažná slova o zradě šlechty (usilující s Windischgrätzem v čele o zvrat poměrů) Bajerová ze slátané výpovědi nedocenila a jejím zlomkem, který zveřejnila, Fastrovi velmi ublížila (KV 1848, 2; NJ 50—53). — Klimešově výtce, že „Fastrovým vystoupením v Cerhovicích byly tamnější volby ovšem zmařeny", odporuje svědectví komisaře Dr. Hofmeistra, že ho Faster žádal, aby provedení voleb urychlil (fasc. týž, NJ 25). Klimeš přejímal omyl Bajerové o „komisaři Dr. Čížkovi" i matný obraz Fastrova vystoupení, které kritizuje pro pathos, jenž odrazuje posluchače. Z knihy zmíněné autorky (str. 190) opakuje, že Faster na dostaz „Rokycanských, proti komu mají vlastně bojovat", což budí dojem, že to sám neřekl, odpověděl, „že se o tom nesmí mluviti" (Klimeš, str. 314). A. Bajerová se tu odvolává na Zárubovu souhrnnou zprávu o řízení proti Fastrovi (KV 1848, 2; NJ 76). Ale jak svědci z Rokycan, tak ani kriminál. rada Záruba takovou odpověď neznají. Všichni shodně naopak

Ještě hůř bylo v Plzni, v sídle krajského úřadu. Mikšíček i zde ujišťoval, že jeho zprávy dosvědčí za ním jedoucí Faster. V zástupu, který ho pak na náměstí čekal, bylo nemálo oponentů. Do vítání „Sláva!" se mísilo „Pověste ho!". Důstojníci gardy ho střežili, a dokonce vyzvali, aby hned zítra Plzeň opustil. Zatím co Mikšíšek, nikým nečekán, mohl dopoledne mluvit volně, byl teď Faster donucen vystoupit na balkón radnice (odkud se už nemusel svobodně vrátit). Noc po „nezávadném" projevu však přece strávil internován v kasárnách. Zatím Vávra a Mikšíček, na cestě ku Praze, chtěli nocovat v Rokycanech. Byli zatčeni Bayerem a město je odevzdalo krajskému v Plzni. Po nočním výslechu byli 15. ráno propuštěni — a Faster dostal kočár a „společníka" až do Staňkova, pro jistotu, že město opustil (18).

„Celé Fastrovo vystupování" má Klimeš za „silně nadnesené a přepjaté a snad proto tak málo strhovalo" (str. 314). Hledanost kritiky dokládá stejný výsledek agitátorů plně uznaných.

Podílu národních gard na událostech osmačtyřicátého roku věnoval pozornost Jaroslav Křížek. O tažení národních gard z Radotína, Řevnic a Hostomic ku Praze není informován. Z Berounska zná jen nezdařené tažení tetínské, vyvolané tamním farářem Brabcem a statkářem Vojáčkem (19). Zmínku o Fastrovi najdeme ve vlastním textu knihy jen v souvislosti s jeho vynuceným vystoupením v Plzni. Křížek tu srovnává umírněnou řeč Fastrovu s bojovným projevem Mikšíčkovým, o němž se však mylně domnívá, že k němu došlo až následujícího dne po vystoupení Fastrově, tedy 15. června, a nezabývá se podmínkami, za jakých Mikšíček a Faster pracovali. Takto nabízený náznak povahového rozdílu obou agitátorů není průkazný.

V kapitole o venkovských gardách za povstání (str. 152) se říká: „V Berouně, Rokycanech a Plzni agitoval...literát Matěj Mikšíček, na Příbramsku F. C. Kampelík". K této větě je dole poznámka: „Agitační činnost Kampelíkovou... nutno považovat za prokázanou (KV 1848, fasc. 39). To však plně nelze říci o Petru Fastrovi, jehož chování po jeho útěku z Prahy bylo velmi obojetné (KV 1848, fasc. 294)". Tato odvolání usvědčují o nerovnoměrném studiu pramenů. U F. C. Kampelíka užil autor celý základní soubor osobních spisů (fasc. 39), u P. Fastra se k tak zásadnímu hodnocení spokojil souhrnnou zprávou o činnosti vyšetřovací komise (fasc. 294) a pro podíl dvojice Karel Brabec a Jan Vojáček pramen vůbec neudává.

Jak blízko tu měl autor knihy k správnému poznání průběhu Fastrovy cesty Podbrdskem, k ověření jeho zásluhy na akcích gardy hostomické a spojených gardistů z Radotína a Řevnic i k objevení zatykače, vydaného řevnickým rychtářem na Fastra. Ani zkušený radikál Arnold nepřivedl více lidí a tak blízko ku Praze; Kampelíkovi se ke 100 lidí rozešlo už na Zbraslavi.

---

vzpomínají slov „nemůžeme vědět..." (KV 1848, 2; NJ 29 a 60). Škodlivý dosah tohoto dojista omylu A. Bajerové trvá dodnes.

(18) SÚA, KV 1848, 2: výpověď Fastrova a svědků (NJ 28). Agitace v posádkových a krajských městech mohla mít naději pokud byla překvapením. Dokládá to osud Fastrův a také Mikšíčkův s jeho zatčením, jakmile se znovu objevil v Rokycanech — i když tu již neagitoval. Stejně se vedlo i Vávrovi. Faster je kritizován za nezdařený projev v Plzni. Byl to ale projev vynucený a Faster se mu nedovedl a zřejmě ani nemohl vyhnout, jakmile se dal zlákat ke vstupu do města, kde se tím okamžikem stal vlastně „zajatcem".

V nejnovější době zaujal prof. Dr. Jos. Polišenský (20) k P. Fastrovi ještě tvrdší názor: „... Emanuel Schulz ... se snažil z Prahy propašovat Petra Fastra, hostinského od ‚Zlaté váhy' (!) Tento ‚vojvoda' nikoli už ve fantastickém kroji, navrženém malířem Hellichem, snažil se z Prahy ujet — nevíme, zda burcovat venkov na pomoc povstání. Víme jenom, že se na útěku zastavil až v Domažlicích, odkud jistě pomoc Praze nezamýšlel přivést" (str. 83). Jaká byla skutečnost?

Emanuel Šulc přijel z Karlína Fastrovi naproti k Nové bráně. Fastr tudy prošel, když se stráži prokázal červenobílou stuhou s českým lvem jako městský starší a řekl, že jde s pokrývačským mistrem Ant. Šulcem na komisi. Pak při nečekané střelbě Em. Šulc klesl mrtev, Antonín se musel vzdát. Faster, zraněn na ruce, neprojevil zbabělost a dovedl zvolit cestu vhodnou k úniku. — Za pseudoslovanský kroj už sklidil „bodrý hostinský" Faster dost újmy. Zajímavé, proč to neubralo na respektu i navrhovateli. U součastníků Faster vážnosti nepotrádal; Dr. Ant. Strobach přijal kandidaturu na úřad primátora s výhradou, že Fastrovi bude udělena za zásluhy národní cena (21). Že odcházel z Prahy záměrně, aby přivolal pomoc, víme bezpečně. I to, že záměr naplnil skutky. Víme také, že se na útěku nezastavil až v Domažlicích, ale naopak vedle řady drobných povzbuzení pronesl cestou agitační projevy nejméně v devíti obcích. O Řevnicích to potvrzuje i rychtářův zatykač, o němž naše literatura neví. Příčinu toho již známe. V Rokycanech se na Fastra zavěsil hejtman Bayer a z Plzně, kde už vůbec nemohl volně mluvit, byl po internování vykázán. — Jak se choval v Domažlicích, jisto není. Ale 30. června udal statkář Petr Kordík z Čachrova, že slyšel v Domažlicích vyprávět velitele gardy Ibschera, jak ho Faster nabádal, aby dal odzbrojit tamní vojenský oddíl, pak aby totéž učinil v Horšovském Týně, kde může získat dost koní z knížecích maštalí, a takto opatřen a vyzbrojen, aby se vydal na pomoc pražským povstalcům. Podobný postup doporučoval 14. června v Plzni agitující Fastrův spojenec Mikšíček.

Domažlický magistrát dostal zakrátko příkaz, aby vyslechl v Kordíkově udání jmenovaného velitele gardy a svědky. Hejtman Ibscher se vyjádřil k otázce po Fastrově návrhu trochu nedůrazně: slyšel prý toho za ty dny, že si všechno nemůže pamatovat. S určitostí prohlásil, že nic takového nevyprávěl. Označení účastníci udaného rozhovoru to popřeli také — pochopitelně! Proč by si komplikovali život? Ibscher však v protokole připouští, že ho Faster vyhledal, chtěl číst došlý leták, ptal se, co národní garda udělá a požádal o uvědomění, kdyby se odhodlal k činu (22).

Jestliže jsme se tu zabývali jen dvěma osobnostmi roku 1848, Emanuelem Arnoldem a Petrem Fasterem, a dosažitelností jich se dotýkající dokumentace ve fondu registratury vyšetřovací komise, neznamená to, že jde o zcela mimořádnou výjimku. I zde v osobním fasciklu Fastrově (KV 1848, 2) je ještě také několik protokolů, pořízených na Zbraslavi o akcích Dr. F. C. Kampelíka.

---

(19) Jaroslav Křížek, Národní gardy v roce 1848, Praha 1954. — Tetínská výprava (str. 205) však nekončila v Berouně, ale u Prahy. (SÚA, KV 1848, 40).

(20) Josef Polišenský, Revoluce a kontrarevoluce v Rakousku 1848, Praha 1975. Práce je zaměřena hlavně na feudální společnost a na vznikající proletariát, méně na měšťanstvo. Projevuje se to i na studovaných pramenech. Není mezi nimi fond KV 1848, ale užitá literatura z tohoto fondu čerpající.

(21) Karel Kazbunda, České hnutí roku 1848, Praha 1929, 124.

(22) SÚA, KV 1848, 2; NJ 54 a 59.

Proti Fastrovu agitačnímu postupu lze nesporně vyslovit rozborem materiálů podložené výhrady. Ovšem že ne jen proti němu. Ale nečinnost či neschopnost nebo zbabělý útěk až do Domažlic, to je v naprostém rozporu s obsahem spisů zmíněné registratury.

Věcná námitka je např. v knize Klimešově, proč se Faster nikde nepokusil organisaci pomocného sboru dokončit a postavit se mu do čela. On tuto úlohu skutečně ponechával jiným; svým důvěrníkům ponejvíce: Macháčkovi v Radotíně, Sklenářovi v Řevnicích, v Hostomicích Skřivanovi, Odlovi aj. v Hořovicích a Vorlíčkovi ze Žebráka, o jehož tažení do Cerhovic se dojista dozvěděl při seznámení s Mikšíčkem. Sám, jak to prohlašoval od počátku, spěchal na Domažlicko. Věřil, že odtud přivede ku Praze zástupy venkovanů. Někteří z vyslýchaných mluvili též o „10 000 sedláků". Vyšla-li skutečně z Fastrových úst číslice 100 000, nelze popřít, ani zaručit. Bez rovnovážného hodnocení nemožno přejímat ani přísežné, natož nepřísežné výpovědi ve formulaci protokolů. A ne jen to! Nejen v literatuře, ale už i v souhrnech kriminál. rady Záruby, najdeme dvě tři vytržená slova z výpovědí, která tak pozbyla schopnost charakterizovat původce — navíc jen údajného! — kterému je vkládají do úst svědci pochybné reprodukční schopnosti.

Po setkání s dokumenty o Emanuelu Arnoldovi ve spisech Josefa Macháčka (KV 1848, 35) a po nálezu listin o řevnickém zatykači na Petra Fastra ve fasciklu P. Karla Brabce (KV 1848, 40) pojal autor této statě záměr, připomenout, že uspořádání registratury vyšetřovací komise z r. 1848 není tak jednoduché a přehledné, jak to na první pohled nabízí řazení spisů podle vyšetřovaných osob nebo angažovaných sdružení. A zvlášť ve Fastrově případě prokázat „zatoulaným" zatykačem a připojenými spisy nezbytnost přehodnocení dosavadních soudů o něm a jeho podílu na pomoci pražskému povstání, vyvolaném obavami o osud nových práv a svobod.

Při realisaci těchto záměrů vyplynulo další poznání. Týká se spisového materiálu v registratuře vhodně založeného. Žádný badatel, ať je zaměřen na určitou postavu nebo na širší problematiku roku 1848 by se neměl v zájmu svých závěrů obejít bez opravdové znalosti povahy a činů těch, kdo tehdejší vývoj ovlivnili nebo vyjadřovali postoj svého společenského prostředí k tomuto procesu. Takového předpokladu však dosud nebylo dosaženo u všech zúčastněných, najmě u Petra Fastra, jak předkládaná práce ukázala.

Užitá literatura a prameny:

Bajerová Anna, Svatodušní bouře v Praze ve světle soudního vyšetřování, Plzeň 1920.

Kazbunda Karel, České hnutí roku 1848, Praha 1929.

Klimeš Vladimír, Česká vesnice v roce 1848, Praha 1949.

Křížek Jaroslav, Národní gardy v roce 1848, Praha 1954.

Polišenský Josef, Revoluce a kontrarevoluce v Rakousku 1848, Praha 1975.

Odložilík Otakar, Vyšetřovací komise z r. 1848 a její registratura, Sborník AMV, II, 1929.

Roubík František, Český rok 1848, Praha 1931.

Šamberger Zdeněk, Emanuel Arnold, radikální demokrat z roku 1848, Sborník APMV, I, 1, 1951.

Státní ústřední archiv, fond KV 1848, fasc. 2 — Petr Faster, 35 — Jos. Macháček, 39 — Dr. F. C. Kampelík, 40 — P. Karel Brabec, 61 — P. Václ. Krolmus.

(23) O počtu 100 000 venkovanů A. Bajerová, Svatodušní bouře ..., str. 188.

Helena Janderová

Perkmistři a písaři hor Viničných v Praze (1547—1618)

1. Vznik úřadu

V pražském okolí, známém mírným podnebím, kde se většina strání svažuje k jihu, byly už odedávna vysazovány vinice. Dělo se to však bez určitého plánu, náhodně. Teprve nastoupením Karla IV. nastala změna a do viničného hospodářství byl zaveden systém a řád. Jako moravský markrabě poznal asi Karel dobré výsledky a organizaci viničného podnikání olomouckého biskupa Brunona z 2. pol. 13. stol., nejmocněji však na něj působil podle všeho vliv vyspělého francouzského vinařství, snímž se seznámil za častých pobytů ve Francii. Kronikář Beneš z Veitmile se zmiňuje už k r. 1348 o nařízení Karla IV., aby kolem pražských měst byly vzdělávány zahrady a vinice, a připojuje, že nejušlechtilejší révy z Rakous přivezené bylo užíváno při vysazování vinic v pražském okolí i pod hradem Karlštejnem. To však nestačilo; osazování dálo se neodborně bez určitého řádu, jen podle vůle nákladníka a majitele vinic. Karel však chtěl nejen zvelebit zemi a zvýšit blahobyt poddaných, nýbrž zamýšlel zlepšit i důchody královské komory. Bylo proto nutno dáti celému podnikání pevnou organizaci a postavit v čelo odpovědného úředníka, který by zaručoval nejen králi, ale i nákladníkům zachování stanovených norem.

Začátkem roku 1358 (16. 2.) bylo vydáno prvé privilegium, jímž Karel nařizoval, aby ve třech mílích kolem Prahy byly vysazovány vinice, vydal viničné právo na ochranu těchto vinic a zřizuje i zvláštního úředníka nad vinicemi — perkmistra pražských viničných hor. Správce nového viničného úřadu měl podléhat pražským konšelům, kterým bylo dáno právo každý rok nebo podle potřeby perkmistra dosadit a sesadit. Druhým privilegiem z 12. 5. 1358 rozšířil Karel IV. ustanovení o vysazování vinic na celou zemi. 6. 1. 1373 vydal privilegium o zákazu dovozu cizích vín.

Úřad perkmistra, Karlovým privilegiem založený jako postranní právo Starého Města pražského, nabyl záhy po zřízení veliké důležitosti a moci, čímž přímo vzrůstala i moc úřední městské organizace. Staroměstští konšelé volili perkmistra, vykonávali soudní moc nad vinicemi i vinaři v trestních záležitostech a snažili se, aby ji rozšířili i na otázky civilního práva, zvláště na převody nemovitostí. Začátek husitských bouří neodsunul do pozadí zájem městské rady o viničný úřad, který byl za revoluce zbaven všech královských vlivů a nároků. Zpustošení vinic sice způsobilo, že úřad ztratil na významu, ale v několika letech byl původní stav obnoven. Rozsáhlými konfiskacemi majetku uprchlých německých měšťanů a zrušených klášterů se stala obec jedním z největších majitelů vinic v pražském okolí a její zájem o úřad stoupal. Již vladařská doba a tím spíše královské panování Jiřího z Poděbrad přineslo obrat důsledným zdůrazňováním královské moci. Perkmistr byl pokládán za královského úředníka pro svou funkci vybírání perkrechtu. Tím byla podporována vlastní snaha perkmistra, který se chtěl vymanit ze zařazení mezi městské instituce.

Vladislavovo privilegium (21. 7. 1497) nařizuje autonomii úřadu perkmistra. Původní městský úředník se tak dostal pod ochranu královské moci. Dosavadní vývoj, blízký samostatnosti, přestal s nástupem Ferdinanda I. na

český trůn. Panovník se snaží zajistit si kontrolu a přímý vliv v celém viničném hospodářství. Nalézá si záminku a po pokoření stavovského odboje r. 1547 si úřad perkmistra zcela podrobuje*).

2. Perkmistři po r. 1547

Složení úřadu se oproti období do roku 1547 příliš nezměnilo. V čele úřadu stál perkmistr, kterého nyní jmenoval panovník. Byl vybírán, stejně jako v předcházejícím období, ze staroměstských měšťanů. Perkmistr však zůstával v úřadě mnoho let, často až do konce svého života. Jeho příjem, kromě zisku z pokut nebo úředních výkonů, tvořil deputát, který měl dostávat každoročně z vybraného perkrechtu. Také mu patřila jedna třetina ze zabaveného cizího vína, které bylo dovezeno do Prahy mimo stanovený čas.

Prvním perkmistrem, kterého jmenoval panovník, byl zámožný měšťan **Jiřík z Jelče,** který již předtím působil ve službách krále. Byl písařem desk dvorských v roce 1539 a v roce 1540 taxátorem komorního soudu. Perkmistrem se stal podle rozhodnutí krále ze 17. listopadu 1547, avšak bylo to zřejmě jmenování pouze prozatímní, protože Jiřík z Jelče nebyl pravděpodobně vhodnou osobou pro tuto funkci. Kromě toho již od roku 1546 byl vážně nemocný a chyběly mu i zkušenosti s vedením úřadu. Ve funkci perkmistra dlouho nepůsobil, roku 1549 nebo začátkem roku 1550 zemřel. (O erbu vladyků z Jelče uvádí Král. Heraldika, str. 107 až 345, že měli ve znaku uťatý orličí spár).

Po Jiříkovi z Jelče ustanovil král perkmistrem **mistra Tomáše z Javořice** [ZZ 119]. Tento perkmistr měl již za sebou značné zkušenosti jak s vedením perkmistrovského úřadu, tak i úřadů jiných. Tomáš z Javořice (Tomáš Rakovník, Thomas Rakonus) byl velmi vzdělaný muž. Studoval na Karlově universitě v Praze a roku 1515 byl již bakalářem, 1518 mistrem a v roce 1520—1521 byl dokonce děkanem na filosofické fakultě. Toužil však po dalším vzdělání a proto v roce 1525 odešel do Itálie, kde v Benátkách a Boloni studoval filosofii a řečtinu. V roce 1527 se vrátil do Prahy a přijal funkci rektora university, kterou zastával pouze jeden rok. V roce 1530 získal spolu se svým přítelem Janem Kulatou Přeštickým erb a přídomek z Javořice. Tomáš z Javořice však brzy universitu opustil a roku 1536 byl jmenován staroměstským kancléřem. Po odstoupení z university se také oženil. Jeho manželka Anežka pocházela z rytířského rodu Vojkovských z Milhostic. Staroměstským kancléřem byl Tomáš z Javořice až do roku 1540. O jeho činnosti během dalších třech let není nikde zpráv, až teprve 17. 8. 1543 byl zvolen poprvé perkmistrem a v této funkci působil až do 23. 9. 1545. Od tohoto roku do roku 1547 byl staroměstským konšelem, při povstání zachovával umírněný postoj a byl dvakrát vyslán s poselstvím od obce ke králi. Po potlačení povstání nebyl nijak postižen, naopak, když byl v roce 1548 zřízen apelační soud, stal se jedním ze čtyř úřadů tohoto soudu, kteří byli vybíráni z měst pražských. Po smrti Jiříka z Jelče se stal podruhé perkmistrem. Na počátku nového období bylo zde potřeba muže, který měl s řízením viničního úřadu zkušenosti a zároveň který byl oddán králi, což mělo zaručovat, že bude hájit jeho zájmy a postupovat podle nařízení. Tomáš z Javořice zemřel asi roku 1554. Jeho manželka Anežka z Milhostic na Kolodějích je připomínána ještě v roce 1567.

---

*) dle: Marie Válková-Frýzová: Úřad perkmistra pražských viničných hor; In: Sborník příspěvků k dějinám královského hlavního města Prahy, č. 6, 1930.

Po smrti Tomáše z Javořice se stal perkmistrem hor viničných pražských **Šimon z Tišnova** *[ZZ 120]*. S řízením městských záležitostí měl velké zkušenosti, neboť byl od roku 1528 do roku 1539 téměř nepřetržitě konšelem v radě Starého Města pražského. V letech 1542—1543 byl dokonce primasem. V roce 1543 se projevil mezi obyvateli odpor proti náboženským opatřením Ferdinanda I., jejichž následkem by bylo ohrožení některých vymožeností strany pod obojí. Situace vyvrcholila při procesí uspořádaném na počest svátku mistra Jana Husa, kdy administrátor Jan Mystopol, kterého podporoval Jan z Pernštejna, pronesl ohnivé kázání. Jeho projevem byla dotčena strana pod jednou i někteří umírnění stoupenci strany pod obojí. Ferdinand I. vyvodil z tohoto jednání důsledky, které se dotkly nejen hlavních původců pohoršení, ale i jejich stoupenců ve městských radách. Panovník obnovil 17. července rady ve městech pražských a ze staroměstské rady byl vyloučen primas Šimon z Tišnova a kromě něho ještě deset konšelů. Od té doby se jméno Šimona z Tišnova v seznamech staroměstských konšelů neobjevuje, setkáváme se s ním teprve 10. října 1554, kdy byl jmenován perkmistrem. V tomto úřadě však příliš dlouho nepůsobil, odchází nebo snad byl sesazen roku 1557. O příčině jeho odchodu není nikde zpráv.

Dalším perkmistrem byl opět zámožný staroměstský měšťan **Jan Medař**, který působil v tomto úřadu již dříve jako konšel. Perkmistrem byl jmenován 15. prosince 1557. Také on již předtím byl konšelem staroměstské rady. Poprvé ve funkčním období 1528—1530, podruhé 1545—1547. V úřadě perkmistra působil až do své smrti v roce 1568. Po smrti Jana Medaře vedl následující perkmistr Jan Ornius z Paumberka dlouhotrvající spor s jeho syny, neboť nebylo jasno, zda počty za dobu Medařova úřadování má komoře skládat Jan Ornius nebo synové zemřelého perkmistra. Spor nakonec skončil vítězně pro bratry Medaře, protože komora poručila perkmistrovi Janovi Orniovi, aby složil počty i za svého předchůdce. Bylo to celkem pochopitelné, protože Jan Ornius byl v úřadě již od roku 1550 jako písař.

Jan Ornius [ZZ 118] získal erbovní šlechtictví s titulem **z Paumberka** roku 1546 spolu se skupinou zástupců tehdejší inteligence. Byli to Vavřinec Kunštát, Jiří Svěchýn Chrudimský, známý právník, mistr Nikodem Chotěborský — staroměstský písař a bratr Jana Ornia Matyáš, který byl doktorem svobodných umění, od roku 1544 radním písařem staroměstským a od roku 1550 dokonce kancléřem na Starém Městě pražském. Jan Ornius byl pravděpodobně z celé skupiny nejmladší a v době, kdy predikát získal, nejméně významný. Úřednickou kariéru začal pravděpodobně právě jako perkmistrovský písař. První zápis do trhových knih zapsal 17. 1. 1550. Písařem byl do roku 1568, kdy po smrti Jana Medaře se stal nejprve dočasným správcem úřadu a v říjnu roku 1568 byl jmenován perkmistrem. Jan Ornius z Paumberka působil v úřadě nejdéle ze všech úředníků, vezmeme-li v úvahu obě funkce, celkem 40 let. Perkmistrova manželka Marta Orniusová pocházela ze zámožné rodiny Fišlů, jejichž jeden člen, bratr Marty, obdržel též titul z Paumberka, avšak až roku 1584. Stalo se tak pravděpodobně zásluhou Jana Ornia. Jan Ornius byl již od sedmdesátých let 16. století nemocen, zemřel však až v prvé polovině roku 1590. Doba jeho úřadování je velmi významná, protože Jan Ornius se největší měrou podílel na uvedení instrukce Ferdinanda I. do úřední praxe a to i v době, kdy byl perkmistrovským písařem. Za jeho působení byla také provedena reluice naturálního perkrechtu na peněžitý plat. Jan Ornius také v rámci plnění instrukce značně rozšířil kompetenci úřadu, přes pochopitelný odpor staroměstských měšťanů.

Po smrti Jana Ornia z Paumberka byl v říjnu 1590 jmenován perk-

mistrem **Jan Kapr z Kapršteina** [ZZ 121]. V úřadě začal působit dne 15. října 1590. Byl příslušníkem významné staroměstské rodiny Kaprů, jejíž členové Pavel, Zikmund a Jakub získali 11. října 1565 erb a přídomek z Kapršteina. Z doby, kdy byl Jan Kapr představeným úřadu, se zachovalo poměrně málo písemného materiálu. Význam úřadu zřejmě značně poklesl.

Po odchodu (nebo snad i smrti) Jana Kapra v roce 1595 se stal dočasným správcem perkmistrovského úřadu **Martin Šenvold — Volovatý,** který byl předtím prvním konšelem.

Komora počátkem roku 1596 jmenovala perkmistrem **Vavřince Břekovce Šotnovského ze Závořic** [ZZ 122], který působil v úřadě až do své smrti v roce 1604. Vavřinec Břekovec získal přídomek Šotnovský ze Závořic 12. března 1580 spolu s Václavem de Clivo a Jakubem Holým. Přijal je k svému erbu Jan Škréta, jemuž byl udělen Maxmiliánem roku 1570. Vavřinec Břekovec byl již dříve ve službách panovníka. V roce 1594 vystupuje jako císařský rychtář na Starém Městě pražském a byl jím pravděpodobně až do svého jmenování perkmistrem. V prvních zprávách, které podával komoře po příchodu do úřadu si stěžuje na nepořádek a nesprávné postupy správce úřadu Martina Šenvolda — Volovatého a písaře Jana Glecle při vedení sporů i zápisů do úředních knih. Komora pak vyzvala oba bývalé členy úřadu Volovatého a Glecla, aby poskytli vyjádření. Do této doby se datuje také vznik patnácté trhové knihy z let 1581—1587, kterou písař Glecl přepsal z manuálu.

Po smrti Vavřince Břekovce Šotnovského ze Závořic byl ustanoven v září 1604 správcem úřadu **Tomáš Šlemer z Častolovic** [ZZ 123]. Šlemer byl do funkce perkmistra dosazen z neznámých příčin až v dubnu 1606. Byl staroměstským měšťanem a přídomek z Častolovic získal 10. června 1596 spolu s Danielem Kryštofem Chrudimským, Ergidem Pergerem a Pavlem Kolousovským. Perkmistr Tomáš Šlemer z Častolovic vydal spolu se svými konšely 9. června 1606 vinařský řád, kterým se stanovila všechna práva, ale hlavně povinnosti vinařů. Řád měl deset artikulů. V prvním se konstatovalo, že vinařský cech je podřízen perkmistrovskému úřadu a ten má také nad vinaři soudní pravomoc. Ostatní články určovaly pokuty za různé přestupky, jichž se vinaři běžně dopouštěli.

Po odchodu Tomáše Šlemera z Častolovic se stal správcem úřadu **Adam Jeroným z Libušína** a dne 23. listopadu 1611 byl jmenován perkmistrem **Jan starší Ledečský z Popic** a na Šeberově a Hrnčířích [ZZ 124]. Byl jediným perkmistrem, který nebyl vybrán z řad staroměstských měšťanů. To pochopitelně těžce nesla staroměstská rada, neboť to bylo porušení instrukcí a poškození Starého Města. Král Matyáš však Ledčanského nesesadil, pouze mu doporučil, aby přijal staroměstské právo. Ledčanský se hájil tím, že jeho manželka je staroměstskou měšťankou a on spolu s ní vlastní na Starém Městě dům, ve kterém se jim narodily všechny jejich děti. Jestli staroměstské právo přijal, není známo, avšak ve funkci perkmistra setrval dva roky do podzimu 1613. Později se však aktivně účastnil stavovského povstání, půjčil stavům peníze, koupil od stavů duchovní statky a vložil si je do desk zemských a poskytl jim i vojenskou pomoc. Byl po porážce povstání odsouzen ke konfiskaci polovice svého jmění a to mu bylo odebráno nařízením ze dne 2. 11. 1622. Zabaveno mu bylo též pět vinic, kterých se podle dekretu místodržícího Karla z Liechtensteina z 18. 12. 1622 ujal perkmistr **Michal Piečka z Radostic** [ZZ 126]. Vinici na věnečku koupil potom v roce 1625 také bývalý perkmistr a v té době již primas staroměstský a tím byl **Kašpar Loselius z Velechova** [ZZ 125]. Tento perkmistr působil v úřadě bezprostředně po Janu starším Ledčanském z Popic.

Jmenován byl 4. října 1613 a v této funkci vytrval i po celou bouřlivou dobu stavovského povstání.

Povstání v letech 1618—1620 využili staroměští měšťané k pokusu o navrácení úřadu perkmistra hor viničných do jejich kompetence. 21. září 1619 odeslali Kašpara Loselia ku právu a žádali jej, aby jim odevzdal pečeť úřadu a knihy. Svůj rozkaz odůvodňovali tím, že prý jim komora tento úřad navrátila. Kašpar Loselius jim pečeť i knihy vydal, avšak 3. prosince 1619 podal o tom zprávu komoře. Svoje jedání odůvodňoval přímým nátlakem, který byl na něho učiněn, a hájil se, že prý se zdráhal učinit podle rozkazu staroměstské rady. Komora však zřejmě o tomto činu staroměstské rady nevěděla a také si ho ani nepřála. Také ostatní pražská města raději měla perkmistra, který byl královským než staroměstským úředníkem. Rada Nového Města podala 4. ledna 1620 do komory supliku a žádala, aby rada Starého Města odevzdala pečeť a knihy perkmistrovského úřadu. V létě 1620 prosili staroměští měšťané přímo krále Friedricha Falckého, aby jim byl perkmistrovský úřad zachován. V korespondenci komory se dochoval koncept odpovědi na tuto supliku. Úmysl Starého Města se nezdařil, v dopise bylo poukazováno na privilegia Ferdinanda I. a ostatních panovníků a výslovně se uvádělo, že vybírání perkrechtu je královský regál a panovník nemíní ztratit ze svého zřetele evidenci tohoto příjmu.

3. Písaři

Důležitou osobou v perkmistrovském úřadě byl písař, který musil být znalcem městského práva a účastnil se veškeré činnosti. Většinou byl také staroměstským měšťanem, býval v úřadě delší dobu a jsou i případy, že stal i perkmistrem. Písař se zúčastňoval vybírání perkrechtu, spolu s perkmistrem spravoval úřední pokladnu. Musil být přítomen všem úředním jednáním, s konšely chodil do domů nákladníků, kteří chtěli učinit poslední pořízení nebo chtěli své nemovitosti darovat či postoupit a pro nemoc se nemohli dostavit na úřad. Písař ve spolupráci s komorníkem prováděl také zvody a zmocnění. Hlavní činnost, to je zapisování do úředních knih, si asi od padesátých let 16. století písaři usnadňovali tak, že psali pouze do manuálů, soudních protokolů nebo knih svadků a zápisy do autentických knih si dávali opisovat soukromými pomocnými písaři, které si pravděpodobně sami platili. Jedná se především o trhové knihy, ve kterých se písařské ruce velmi rychle střídají, přičemž úřední písař zůstává nezměněn.

Prvním písařem, který v úřadu působil po roce 1547 byl **Václav Motýl — bakalář,** který již byl perkmistrovským písařem v letech 1538 až 1542. Jeho písmo je dostatečně známé i z jiných městských úřadů, v letech 1519—1532 byl písařem úřadu šestipanského, byl též staroměstským konšelem. Jeden rok byl též perkmistrem (1542—1543) a po roce 1547 byl zřejmě do úřadu povolán pro své značné zkušenosti. Začíná psát 9. listopadu 1547 bezprostředně po předchozím písaři, jímž byl **Petr Kostelák z Tuchoraze,** který zapisoval naposledy 6. 11. 1547. Poslední zápis Václava Motýla je z 20. července 1549. Neměl bezprostředního následovníka; až do počátku roku 1550 se do knih pravidelně nezapisovalo.

Dalším písařem perkmistrovského úřadu byl **Jan Ornius** [ZZ 118], který do trhových knih začal zapisovat 17. ledna 1550. Do úřadu přišel pravděpodobně spolu s novým perkmistrem Tomášem z Javořice. Právě Jan Ornius jako první ze všech písařů si najímal pomocné písaře, aby za něho opisovali zápisy z manuálů do autentických knih. Ve funkci písaře působil Jan Ornius do roku 1568, kdy se po smrti Jana Medaře stal perk-

mistrem. Až do své smrti v roce 1590 se však podílel, alespoň částečně, na tvorbě písemností a dokonce sám zapisoval do manuálů nebo jiných pomocných knih. Poslední jeho zápisy najdeme v běžném manuálu z podzimu roku 1589.

Po povýšení Jana Ornia na představeného úřadu stal se písařem **Petr Kamenický.** Přesné datum jeho příchodu je neurčité, pravděpodobně začal zapisovat počátkem roku 1569, a působil v úřadě do roku 1581.

Po něm se stal perkmistrovským písařem **Samuel Lavín Mělnický** [ZZ 127], někdy též nazývaný, snad potupně, Nosek. Do úředních knih zapisoval tento písař do roku 1583. Z jakých příčin úřad opustil, není známo, avšak připomíná se ještě později, a to již s přídomkem z Libína, který získal 17. února 1587.

Jeho nástupcem se stal **Jiřík Gerle z Gerlštejna** [ZZ 128], který pocházel z německé rodiny v Lokti. Česky se naučil u svého švagra Jiříka Teplického v Litoměřicích. Jeho pobyt v Praze je znám již od roku 1577, kdy bydlil v domě U modrého lva. V témže roce získal erb a přídomek. Písařem perkmistrovského úřadu byl dva roky od roku 1583 až do 10. května 1585, kdy se stal měřičem vinných sudů a roku 1587 byl Rudolfem II. jmenován veřejným notářem. Zabýval se též studiem matematiky a napsal několik odborných prací. Zemřel pravděpodobně v roce 1591.

Dalším písařem, který v úřadě působil jedenáct let, byl staroměstský měšťan **Jan Glecl.** Bylo to zřejmě jeho první zaměstnání, perkmistr o něm mluví jako o mládenci. Jan Glecl byl tedy přijat do úřadu 10. května 1585 a ten den ve dvanáct hodin složil také přísahu. Ve funkci zůstal až do roku 1596. Pravděpodobně nebyl ve vedení úředních knih příliš pečlivý, nebo mu chyběly potřebné zkušenosti, jisté však je, že po nastoupení perkmistra Vavřince Břekovce Šotnovského ze Závorčic mu byly kladeny za vinu nepořádky, které se v úřadě nalezly. Na popud tohoto perkmistra byl nucen přepsat zřejmě z nepřehledných manuálů knihu trhovou č. 15 z let 1581—1587. Je nutné říci, že část nepořádků v úřadě padala podle časového rozpětí knihy i na hlavu jeho předchůdců Samuela Lavína a Jiříka Gerleho.

Po odchodu Jana Glecla se stal prekmistrovským písařem **Florián Roudnický z Greyfenfelzu.** O jeho osobě není bližších zpráv. V úřadě působil od počátku roku 1606.

Dalším písařem byl **Mikuláš Tětávka,** který začal zapisovat od roku 1606. Nebyl pražským měšťanem a úřední agendu zanedbával. Nepořádek v evidování zápisů v té době dosáhl značného stupně a přes několikeré napomínání se písař nezlepšil. Tuto situaci popisuje perkmistr Tomáš Šlemer z Častolovic ve své suplice komoře, ve které žádá dosazení jiného písaře, neboť již nevěří v Tětávkovo napravení. Oznamuje komoře, že výpisy o viničných gruntech musí dávat z manuálů, protože písař nepřepisuje zápisy do autentických knih. Tato suplika perkmistra nese datum 11. září 1610 a již 20. září byl písař vyměněn. Mikuláš Tětávka byl však povinnen, podle rozhodnutí komory, dát do pořádku všechny úřední knihy.

Jeho nástupcem se stal **Benjamin Vlčovský z Litvínovic,** avšak i tento písař působil v úřadě pouze tři roky. Odešel z úřadu spolu s perkmistrem Janem starším Ledčanským v roce 1613. O jeho osobě není žádných podrobnějších zpráv.

Ani poslední písař tohoto období, jímž se stal dlouholetý komorník perkmistrovského úřadu **Zikmund Pražák,** nemohl zabránit neustále vzrůstajícímu nepořádku ve vedení písemností a tím i poklesu významu úřadu jako celku. Zikmund Pražák byl písařem od roku 1613 pravděpodobně do roku 1617. Často však zapisoval do úředních knih již dříve, prakticky asi od roku 1599. Zastupoval nedbalé písaře, kterým na úřadě příliš nezáleželo.

V době stavovského povstání se do knih perkmistrovského úřadu zapisovalo pouze ojediněle. Byla často vynechávána folia na doplnění zápisu, avšak i ta zůstala prázdná. Písaři se často měnili a jejich identifikace je nemožná. Dalším stálým písařem byl pravděpodobně až **mistr Jan Čezbiva Stříbrský** [ZZ 119], který začal zapisovat na konci roku 1622. Zápisy o zvodech, které byly prováděny před tímto rokem, uvádějí jako vykonavatele pouze perkmistra Kašpara Loselia a komorníka Kryštofa Brochka.

Jako doplněk uvádíme v další části znění privilegia císaře Karla IV. z 16. 2. 1358 a přílohu ZZ.

Vinařské privilegium císaře Karla IV. z r. 1358

Karel z Boží Milosti Římský císař po vše časy Rozmnožitel Říše a Český Král, Welebnost Naše císařská, z přirozené dobroty k tomu jest náchylná, abych všecknych Našich i Říše poddaných věrných milých požitek a dobré jednala a je znamenitě ode všech škod obhajovala, však zvláště míníme království Našeho českého, i všech obyvatelů v témž království českém dobré i požitek rozmnožiti a rozšířiti, pro víru jich ustavičnou a dokonalé poslušenství, kteréž jsme na nich po vše časy bez přerušení shledali a ještě vždy až podnes v celosti shledáváme. Protož s dobrým rozmyslem a s radou přátel Našich a s Naším jistým vědomím usmyslili Jsme a vypovídáme tyto věci jakož dole stojí psaný. Nejprve aby v království Našem českém ihned v postě nejprve příštím vinice osazovali na všech horách v třech mílích, okolo města Našeho Prahy ležících, kdežkolivěk anebo v kterémžkolivěk krajích v těch třech mílích takovouto rozšafností kdož dědictví má okolo Prahy, ten má hned ve čtrnácti dnech po dání tohoto listu počínajíc, počíti osazovati, jestliže by chtěli. Pakliby sami osazovati nechtěli a nebo s to býti nemohli, tehdy ti mají a budou moci osazovati, kterýmž pergmistr propůjčí a kdož ty vinice osadíc dělati budou, ti mají od toho dne, kterýž počnou osazovati, za dvanácté let pořád zběhlých frejunk aneb svobodu míti a třinácté léto tomu, čí dědictví jest, aneb ta hora, desátek dáti, i budoucím náměstkům Našim českým králům, z každé vinice půl džbera vína na každý rok dávati a každá vinice má býti dél s padesáti průtkův a osm průtkův z šíře a každý průtek osmi loket zdéli. Tak chceme, aby všecky vinice, kteréž se tato léta osadí, anebo kteréž i v budoucích létech osazeny budou, ungeltu a zemské berně, i však jiných obtěžování věčně prázdny byly a svobodny. Také toto ukládáme, aby konšelé velikého Našeho města Pražského na Našem i na našich budoucích českých králů místě a Naší mocí královskou, mohli každý rok aneb kolikrátby toho potřeba byla, pergmistra vsaditi i zase ssaditi. Také těm vinicím dáváme takovou svobodu, milost a právo, aby nižádný v nich nepřekážel ve dne ani v noci, málo ani mnoho. Pakliby se přihodilo, buď kdož buď urozený nebo neurozený že by jinému do jeho vinice aneb na jeho požitek viničný sáhl a některou škodu učinil, buďto na révě neb na víně, na dříví neb na ovoci, pěšky neb na koni, buďto cesty děláním aneb kterýmkolivěk jiným obyčejem, kdož by to ve dne učinil a v tom zatižen byl, ten jest pravou rukou propadl, ač nevyplatí-li ji dvaceti kopami, a jeho jiný statek má na pergmistra připadnouti, a kdož by pak v noci škodil a v tom byl polapen neb popaden, ten jest hrdlo své propadl a statek jeho na pergmistra jest připadl. Přihodilo-li by se pak, že by takový zločinec, který jeden, aneb jich více, kteřížby škodili, při takovém škození zabit byl, tehdy ten kdožby jej zabil, jest nic víc nepropadl než dva haléře, kteréž na téhož zabitého tělo položiti má. Pakliby ten, kdož jest škodu učinil,

utekl, tehdy má obeslán býti a pakliby nestál ku právu po obeslání, tehdy má aktován býti podle práva Starého města Pražského. Pakliby ku právu stál, tehdy sám třetí přísahou svou nevinu bude moci zpraviti. Pakliby dobrým svědomím byl přemožen, tehdy jest hrdlo propadl a statek jeho na pergimstra spadne. Kromě Pánův Našich zemí, jestližeby některý takovou škodu učinil, jakož svrchu psáno stojí a v tom že by byl popaden anebo že by pak i utekl, takový aby Nám byl vydán a před Námi aneb před tím, komuž bychom My to zvláště poručili, aby naň žalováno bylo a slibujeme, že takovému každému kážem práva domoci, jakož svrchu stojí psáno. Také tomu chceme, aby všechna práva viničná, kterýmžby kolivěk obyčejem jmenované mohlo býti, buďto o škody a rány smrtedlné, i jiné všecky věci k rozsouzení jinam nikam aniž podávána ani kde jinde souzena nebyla, než před konšely Našimi v Starém města Pražském, kteřížto souditi mají, a jiný žádný jakož nahoře stojí psáno. Ku potvrzení listu tohoto náš císařský majestát jest přivěšen. Datum Pragae Anno Domini MCCCLVIII...

Prameny

Státní ústřední archív, Stará manipulace, sign. W2/1
Archív hlavního města Prahy, Knihy úřadu perkmistra hor viničných pražských

Literatura

Marie Válková-Frýzová, Úřad perkmistra pražských viničných hor, Sborník příspěvků k dějinám Prahy VI., Praha 1930, str. 1—148.
Zikmund Winter, Z knih perkmistrových, Květy 1887
Ottův slovník naučný, Praha 1888—1909
Riegrův slovník naučný, Praha 1860—1874
August von Doerr, Der Adel der Böhmischen Kronländer, Prag 1900
Josef Jireček, Rukověť k dějinám literatury české do konce XVIII. věku, Praha 1876
Rukověť humanistického básnictví, Praha 1966, 1969
Václav Král z Dobré Vody, Heraldika, Praha 1900

Popis znaků:

ZZ 117 — Perkmistrovská pečeť a faksimile rukopisu Karla IV. Práv viničných.

ZZ 118 — z Paumberka — Majestátem z 8. 9. 1546 povoleno **Vavřinci Kunštátovi,** perkmistru hor viničných, **Jiřímu Svěchovi, M. Nykodemovi Chotěborskému, Matyáši a Janovi,** bratřím **Orniusům,** aby se psali z Paumberka a dán jim tento erb: Štít napříč poloviční, nahoře zlatý, dole modrý, z dolního do horního pole vyskakuje stříbrný jednorožec, stojící na skále v dolním poli, z níž vyrůstá mezi nohami jednorožce bylina zelená, řečená „laurus". Na helmě s modrozlatou točenicí, mezi zlatým a modrým bůvolím rohem půl jednorožce ze štítu. Přikrývadla modrozlatá. (Pozn.: 5. 3. 1584 připuštěn k témuž erbu **Pavel Fišl**).

ZZ 119 — Tomáš z Javořice, 1550—1554. Štít modrý a na něm zlatý jelen ve skoku, vpravo otočený, mající krk šípem prostřelený. Nad helmem s modrozlatou točenicí rostoucí jelen ze štítu. Přikrývadla modrozlatá.

ZZ 120 — Šimon z Tišnova, 1554—1557. Na stříbrném štítu zlatý orel rozkřídlený s černými křídly. Nad helmem s korunou orel ze štítu. Přikrývadla černozlatá.

ZZ 121 — Z Kapršteja — Majestátem z 10. 10. 1565 povoleno **Pavlovi Zikmundovi** a **Jakubovi Kaprům** aby se psali z Kapršteja a dán jim erb: Červený štít a na něm tři kapři přirozených barev hlavami do středu štítu. Nad helmem s korunou dva buvolí rohy, uprostřed napříč rozdělené, pravý stříbrnočervený, levý červenostříbrný a mezi nimi kapr přirozených barev, na hlavu postavený. Přikrývadla červenostříbrná. (Pozn.: Později po r. 1590, barvy z neznámých důvodů změněny a užíván erb, kde štít modrý, kapři stříbrní, buvolí rohy modré, přikrývadla modrostříbrná).

ZZ 122 — Vavřinec Břekovec Šotonský ze Závořic, 1596—1604. Štít napříč poloviční, v horním stříbrném poli červený kůl a na něm stříbrná lilie. Dolní pole čtyřikrát štípené, zprava: zlaté, černé, stříbrné a červené. Na helmě s korunou buvolí rohy, pravý černozlatý, levý červenostříbrný a mezi nimi stříbrná lilie. Přikrývadla černozlatá a červenostříbrná.

ZZ 123 — z Častolovic — Majestátem z 11. 6. 1596 dáno vladyctví a erb **Danieli Kryštofovi Chrudimskému, Tomáši Šlemerovi, Jiljí Pergerovi a Pavlovi Kalousovskému** a dovoleno, aby se psali z Častolovic. Popis erbu: (Sedláček: Heraldika II, str. 453). Na stříbrném štítu ve spodní polovici zeď se čtyřmi stínkami, na způsob šachovnice rozdělenou zlatě a modře. Ze zdi vyrůstá kamzík přirozených barev ve skoku s vyplazeným jazykem. Nad helmou s korunou dva buvolí rohy napříč rozdělené, pravý zlatomodrý, levý modrostříbrný, mezi nimi půl kamzíka ze štítu. Přikrývadla zlatomodrá a modrostříbrná. Odchylný popis uvádí Král (Heraldika, str. 276): štít zlatý, zeď černá se třemi stínkami, kamzík černý, buvolí rohy černý a zlatý, mezi nimi rostoucí černý kamzík, přikrývadla černozlatá (Tento je znázorněn **na obrázku).**

ZZ 124 — Jan st. Ledčanský z Popic, 1611—1613. Tento rytířský rod se u nás vyskytuje teprve v 16. století. Popis erbu: Štít nadél poloviční, v pravém zlatém poli na černém kosmém pásu zlatý běžící lev. V levém napříč děleném poli, nahoře v modrém stříbrný jednorožec, v dolním — červeném, dva stříbrné kosmé pruhy. Na helmě s korunou (nebo též černozlatou točenicí) mezi modrým a stříbrným rohem rostoucí jednorožec ze štítu (někdy se též vyskytují bůvolí rohy napříč dělené, pravý modrostříbrný, levý stříbrnomodrý). Přikrývadla černozlatá a modrostříbrná.

ZZ 125 — Kašpar Loselius z Velechova, 1613—1622. Erbovní rodina Žibřidů z Velechova obdržela erb r. 1493, s tímto popisem: Štít napříč poloviční, nahoře červený, dole modrý a přes něj stříbrné křídlo. Na helmě s modročervenou točenicí stříbrné křídlo ze štítu. (V původním popisu tři pštrosí pera). Přikrývadla modročervená.

ZZ 126 — z Radostic — Majestátem z 29. 3. 1571 povoleno **Janovi Pieczkovi Smržickému** a **Jiříkovi Pivničkovi,** kterého za strýce přijímá, aby se psali z Radostic a dán jim tento erb: Štít červený a na něm stříbrný pštros s hlavou a krkem zdviženým, držící v ústech podkovu. Na helmě se stříbrnočervenou točenicí tři pštrosí pera: červené, stříbrné, červené. (Pozn.: V Jakubičkově sbírce se uvádí štít černý, přikrývadla s točenicí černozlatá, péra: černé, zlaté, černé). Přikrývadla stříbrnočervená.

ZZ 127 — Lavín z Libína — Majestátem ze 17. 2. 1587 povoleno **Samuelí Lavínovi Mělnickému,** měštěnínu staroměstskému **Janu Pacovskému,** měštěnínu novoměstskému **Pavlu Táborskému,** měštěnínu mělnickému **Janu Hornovi,** aby se psali z Libína a dán jim erb: V modrém štítu jelen přirozených barev bez rohů, s křídly letící, k pravé straně maje jazyk vyplazený. Nad helmem s modrozlatou točenicí dva buvolí rohy napříč rozděle-

né, pravý zlatomodrý, levý modrostříbrný, mezi nimi zlatý prsten, s démantem. Přikrývadla modrozlatá a modrostříbrná.

ZZ 128 — Jiřík Gerle z Gerlštejna, 1583—1585. Erb údajně udělen 1577, jeho vyobrazení se zachovalo (Smolík: Matematikové v Čechách, I.). Podle Sedláčka (Heraldika II., str. 415), má být figura ve štítu víla, držící v pravici péro a v levici kružítko. Pro reprodukované vyobrazení, podle citované předlohy, nejsou známy barvy.

ZZ 129 — z Rovin — Majestátem z 5. 7. 1624 povoleno **Janu Albrechtu Stříbrskému,** rytíři Božího hrobu, aby se psal z Rovin a dán mu erb: Štít napříč poloviční, nahoře zlatý s černou rozkřídlenou dvouhlavou orlicí, ve spodním červeném poli stříbrný běžící jednorožec, k pravé straně obrácený. Na helmě s korunou rostoucí stříbrný jednorožec. Přikrývadla červenostříbrná a černozlatá. Zda je Jan Albert totožný se jmenovaným Janem Čežbivou je neprůkazné, může být pro zájemce předmětem dalšího bádání. O Janu Čežbivovi (Česbivius, Czezbiva) Stříbrzském je uvedena řada osobních dat v „Rukověti humanistického básnictví", díl 2., str. 21 až 23. Byl narozen ve Stříbře, otec Daniel Češpiva, vzdělání: 1607—1612 v Žatci, 1611 universita v Altdorfu, 1613 v koleji královny Hedviky v Praze, 6. 3. 1614 bakalářem, 22. 9. 1617 mistrem. Po studiích působil na škole u sv. Petra v Praze, 1616 rektorem školy u sv. Štěpána Většího, od 21. 8. 1617 notářem Karlovy university, od 23. 8. 1617 písařem konsistoře podobojí, 1621 jedná ve Vídni o věcech Akademie, od 1622 asi písařem perkmistrovského úřadu.

ZZ 117
Perkmistrovská pečeť

Faksimile rukopisu císaře Karla IV. z Práv viničných.

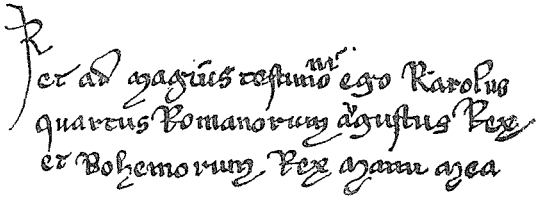

ZZ 119
Tomáš z Javořice – 1550–1554

ZZ 118
z Paumberka – 1546

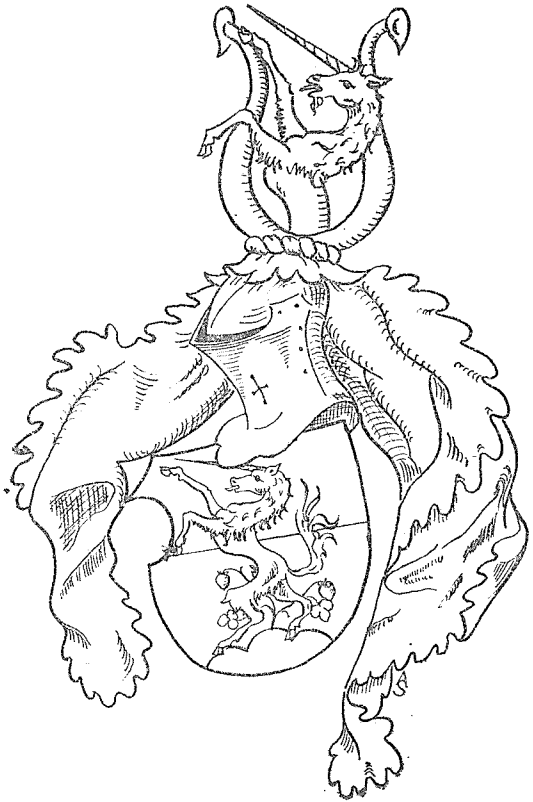

ZZ 121
Jan Kapr z Kapršteina – 1590–1595

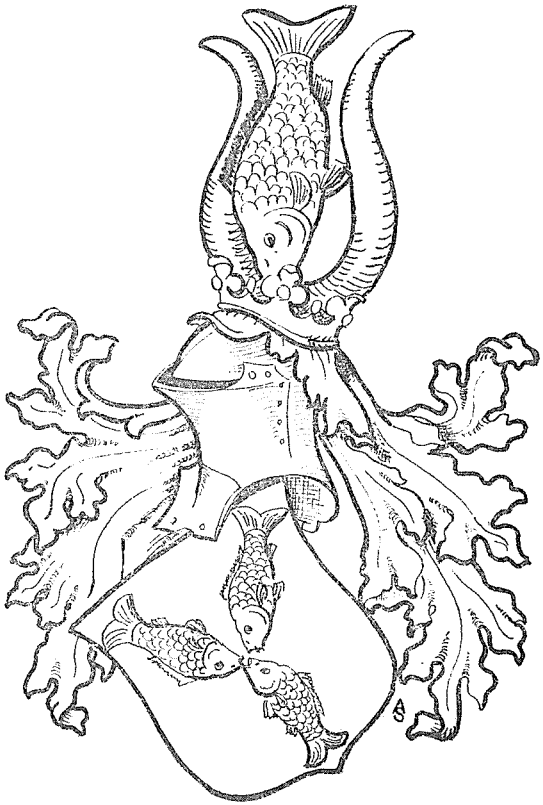

ZZ 120
Šimon z Tišnova – 1554–1557

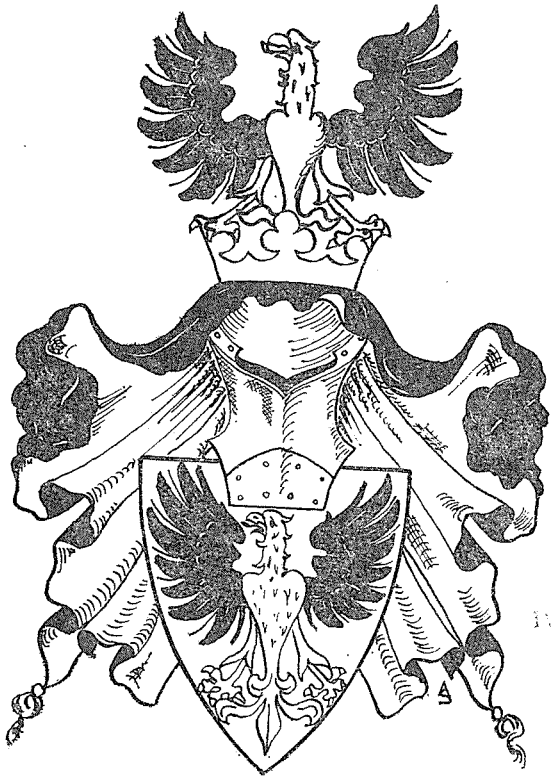

ZZ 123

Tomáš Šlemer z Častolovic – 1604–1611

ZZ 122

Vavřinec Břekovec ze Závořic – 1596–1604

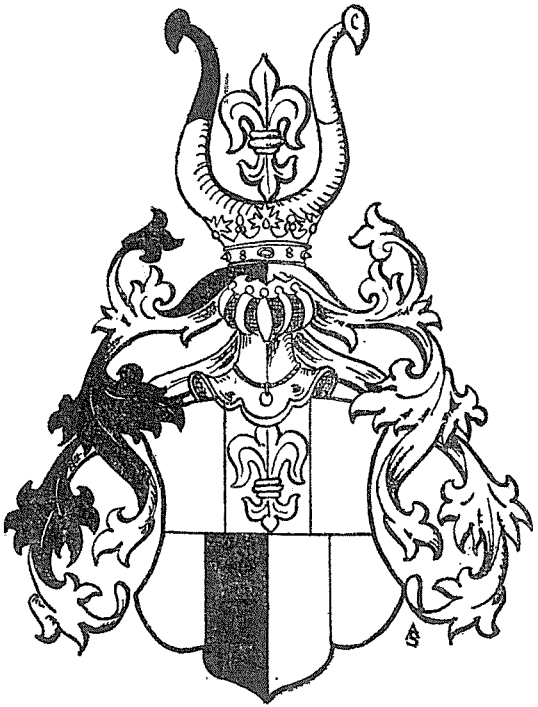

ZZ 125
Kašpar Loselius z Velechova – 1613–1622

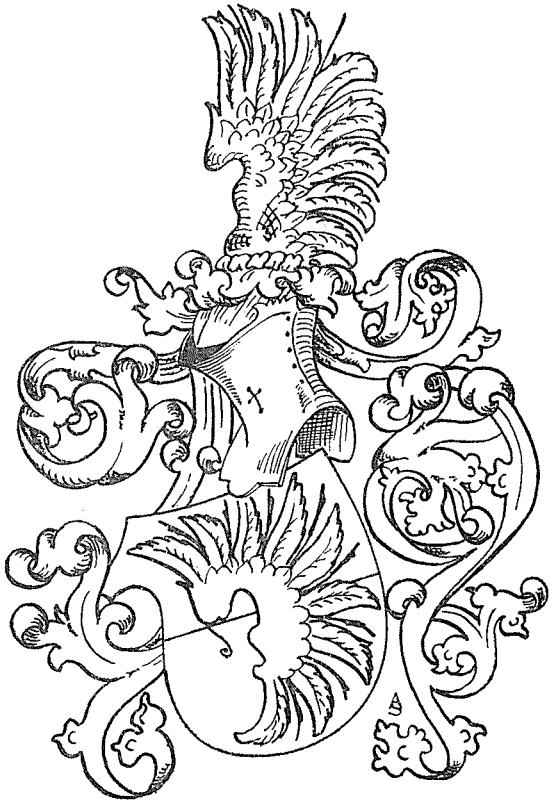

ZZ 124
Jan st. Sedlčanský z Popic – 1611–1613

ZZ 127
Samuel Lavín z Libína – 1581–1583

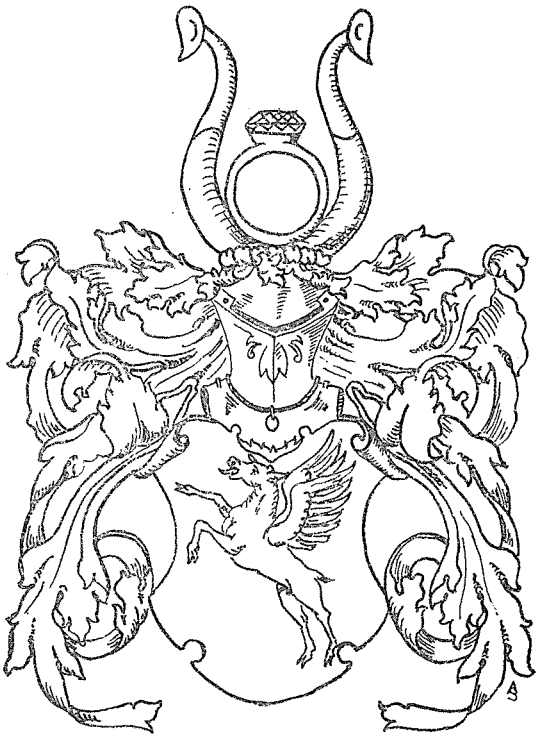

ZZ 126
z Radostic – 1571

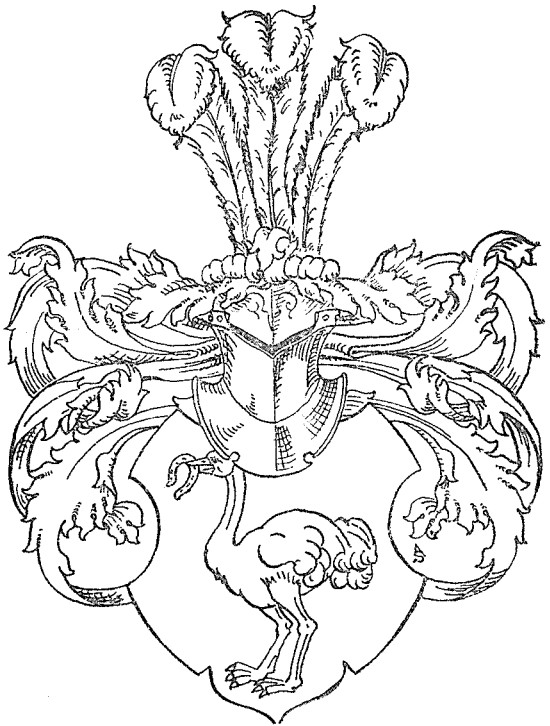

ZZ 129
z Rovin – 1624

ZZ 128
Jiřík Gerle z Gerlštejna – 1583–1585

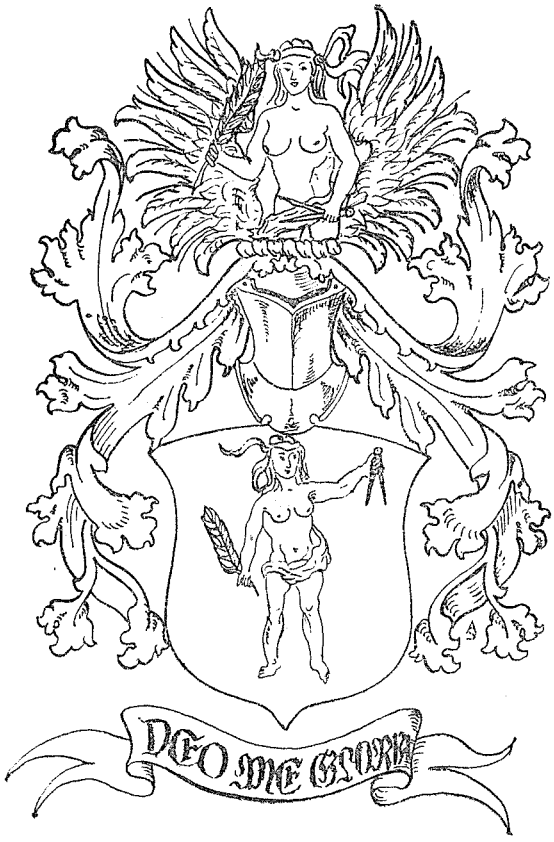

Petr Marek

Genealogie a heraldika Dubánků z Duban

V Čechách žili dva vladycké rody, které se psaly po Dubanech. **Dubanští z Duban u Litoměřic** nosili ve štítě beránka **(ZZ 187), Dubánkové z Duban u Pardubic** pak kačera **(ZZ 188, ZZ 183).** Znak kačera podléhal změnám, někdy (1, 2) je též blasonován jako labuť. Přesné zařazení jednotlivců do jednoho či druhého rodu je obtížné, pokud není známa pečeť se znakem.

Na Moravě se též někteří vladykové psali z Duban, jako např. Hejniš **(ZZ 190) Linhart a další.**

Prvním, kdo se psal po Dubanech u Pardubic byl **01 Pěšík z Duban** (* cca 1340, † po 1393, příp. roku 1360, r. 1363 kupuje 4 podsedky v Dubanech od **03 Mikuláše z Duban** a r. 1366 zbytek jeho zboží v Dubanech. R. 1372 prodává dvory kmecí v Trojovicích, r. 1347 drží Dříteč v nájmu od Opatovského kláštera, r. 1380 nabývá Lochinic a naposledy se připomíná r. 1393, kdy ve spolku se synem Vilémem st. a Janem z Podhořan držel tvrz Březovou na Kutnohorsku.

Jeho syny byli: **04 vilém st.** (* 1365, † 1419) je poprvé připomínán r. 1383, v letech 1403—1411 držel Lochinice a v letech 1401—1402 s bratrem **05 Vilémem ml.** držel Všestary, které později spravoval sám do r. 1419, kdy umírá.

Jeho dcerou byla **Regina** provdaná za **Petra z Přečkova** (1412—16), Synové 04 Viléma drželi každý po třetině Svinčan, kde se poprvé připomíná r. 1455 **09 Procek ze Svinčan** (z Duban). **10 Vilém z Duban** prodává svoji třetinu Svinčan r. 1465 **11 Janovi z Duban,** stejně jako jeho bratr **Procek** r. 1468. Jan však Svinčany neudržel, r. 1480 prodává Semín, r. 1483 Svinčany a r. 1485 hrad Hrádek nad Zámostím a kupuje ves Lipoltice.

05 Vilém ml. byl ženat s **Anežkou z Chmelné,** jejich synem byl **12 Jan Dubánek z Duban** († po 1464), od r. 1420 purkrabí na Kumburce, r. 1448 se nachází ve vojsku Jiřího z Poděbrad, r. 1451 nabývá Čivic, léna biskupa Olomouckého, manský list je zpečetěn biskupem Bohušem Zvolským 1. 12. 1456.

Čivice a Dubany po něm držel jeho syn **15 Vilém Dubánek z Duban,** (* cca 1425, † 1468), ženatý z **Magdalénou z Vyšehnějovic,** z rodu vladyk z Barchova. Byl podkomořím královny a zahynul při obléhání Konopiště. Podle dobových zpráv král Jiří jeho smrti značně želel.

Starší syn **19 Jindřich Dubánek z Duban** držel k Čivicům a Dubanům Mateřov, Habřinku a Valy, oženil se r. 1485 s **Annou ze Sekyřic (ZZ 191),** r. 1503 prodává svobodná panství a zapisuje s dovolením biskupovým manželčino věno na Čivice a krátce potom bez potomků umírá. Literatura (1, 2) nesprávně udává, že jím a **20 Chvalem Dubánkem,** krátce připomínaném r. 1501, rod Dubánků z Duban vymírá.

Syn **11 Jana, 14 Jiřík,** prodává r. 1492 Štěpnici v Dubanech **19 Jindřichovi.** Stejně jako jeho syn **18 Adam Dubánek z Duban,** připomínaný v tituláři z r. 1534, nedržel již žádné zboží. Adamem Dubánkem mizí tento rod z české historie.

Zároveň s **01 Pěšíkem** v r. 1363 je připomínán **02 Jan,** kanovník Litomyšlský a **03 Mikuláš,** který držel v letech 1368—71 Hostovlice, které po něm držel syn **06 Oldřich z Duban** do r. 1378. Druhý syn **07 Jan** byl r. 1412 mrtev zanechávaje vdovu **Annu z Jíkve (ZZ 192).** Třetí syn **08 Zikmund z Duban** držel Slavkov na Moravě, který r. 1384 prodal, takže jeho syn **13 Stašek** musel r. 1385 převést věno své manželky z rodu vladyků **ze Slav-**

kova (ZZ 193). Jeho syny byli **16 Markvart** řečený Hadač, který r. 1493 držel Miroslav, r. 1446 Našiměřice a zemřel r. 1407 zanechávaje dětem Miroslav, Weizersdorf a Mittendorf. Z dětí je známa jen dcera **Magdalena.**

01 Pěšík († po 1393) — 02 Jan, kanovník, 1363, — 03 Mikuláš, 1366, 1368—1371

04 Vilém st. (* 1365, † 1419) — 05 Vilém ml 1402, — 06 Oldřich 1378 — 07 Jan † před 1412, — 08 Zikmund 1384

09 Procek 1455, 1468, — 10 Vilém 1465, — 11 Jan 1455, 1465, 1485 — 12 Jan † po 1464 — 13 Stašek 1385 ze Slavkova

14 Jiřík 1492 — 15 Vilém † 1468 — 16 Markvart Hadač † 1407 — 17 Mikeš 1407

18 Adam 1534 — 19 Jindřich † po 1503 — 20 Chval † 1501 — 21 Jan Ryšek 1407, 1408—1418

22 Markvart 1416—1420 — 23 Oldřich 1416—1420

Druhý syn **13 Staška** byl **17 Mikeš** připomínaný r. 1407 se synem **21 Janem Ryškem.** Tento držel v letech 1408—1418 Miroslav a Klatovec. Ženat byl s **Alenou z Držovic.** Jeho synové **22 Markvart** a **23 Oldřich** drželi v r. 1416—1420 Mikulčice a Kunovičky. Dcerou jednoho z nich byla **Duňa,** provdaná za neznámého **Zdislava.** Siebmacher (4) uvádí omylem u bratrů znak Dubanských z Duban.

Rod Dubánků z Duban byl v celé své historii poměrně málo početný a nikdy nedržel žádná větší zboží. V přiložené tabulce je zajímavé, že v moravské větvi je přibližný průměrný věk o dosti nižší a že zde dochází k rychulejšímu střídání generací.

Stejný znak kačera ve štítě měli i příbuzné rody z Pardubicka jako vladykové z **Choltic, Štětína,** kteří na Moravě používali jména: **Vojna z Křetína, z Bukovice, Ždánic a Bezděkova.**

Č.	Jméno	Věk (cca let)	Počet dětí celkem	Počet synů
01	Pěšík	53	2	2
03	Mikuláš	40	3	3
04	Vilém st.	44	4	3
05	Vilém ml.	50	1	1
07	Jan	50	0	0
08	Sigmund	35	1	1
09	Procek	35	0	0
10	Vilém	30	0	0
11	Jan	40	1	1
12	Jan	65	1	1
13	Stašek	30	3	3
14	Jiřík	35	1	1
15	Vilém	43	2	2
16	Markvart	23	1	0
17	Mikeš	40	1	1
18	Adam	45	0	0
19	Jindřich	55	0	0
20	Chval	50	0	0
21	Jan Ryšek	30	2	2

Literatura:

(1) Sedláček: Hrady, zámky a tvrze král. Českého I, II, V.
(2) Ottův slovník naučný VII.
(3) Pilňáček: Staromoravští rodové.
(4) Siedmacher: Der Mährische Adel
(5) Kolář, Sedláček: Českomoravská heraldika, I, II

Popis znaků:

ZZ 187 — Dubanští z Duban: V červeném poli na zelené trávě stříbrný beránek. Na přilbě s korunou stříbrná lilie. Přikrývadla červenostříbrná. Král uvádí u Dubanských a Žichovců z Duban stejný erb, ale v klenotu mezi červenými rohy rostoucího červeného beránka. Sedláček popisuje stejný erb, ale v jiných barvách: štít modrý, beránek stříbrný, lilie zlatá, přikrývadla modrostříbrná. Stejného erbu byli pravděpdobně i Soušští z Duban.

ZZ 188 — Dubánkové z Duban (1. verse): Na modrém štítu stříbrný kačer, stejný v klenotu na modrostříbrné točenici. Přikrývadla modrostříbrná. Stejného erbu byli vladykové **z Bezděkova** (u Rychnova), kteří měli v modrém štítu stříbrného, nebo sivého kačera (možná kachnu), přikrývadla stříbrnomodrá, v klenotu na modrostříbrné točenici kačera ze štítu. Erb potvrzen r. 1562 Janu Dobršovi, jinak Hladkému, kterého Voršila a Anna, sestry z Bezděkova k erbu přijaly. (Nelze zaměňovat s vladyky z Bezděkova u Lnář, kteří užívali v modrém štítu stříbrné palečné kolo, stejné v klenotu).

ZZ 189 — Dubánkové z Duban (2. verse): Vyskytla se i druhá verse znaku se stříbrným kačerem, vlevo hledícím, na modrém štítu. V klenotu na modrostříbrné točenici modré a stříbrné křídlo. Přikrývadla modrostříbrná.

ZZ 190 — Hejniš z Duban: Medvěd ve štítu. V klenotu na tlačenici rostoucí medvěd. Barvy neznámy.

ZZ 191 — Ze Sekyřic: Na červeném štítu stříbrná sekera bradatice se zlatým toporem. V klenotu nad červenostříbrnou točenicí sekera ze štítu. Přikrývadla červenostříbrná.

ZZ 192 — Z Jíkve: Na štítu hořící kotouč. Na přilbě s točenicí kotouč ze štítu. Barvy neznámy. Tento erb užíval Jindřich z Jikve (1337—1343), pán na moravském Šimberku, jeho potomek Markvart z Jikve na Zpytiněvsi r. 1401 měl ve štítu i v klenotu prostý kotouč. Hereš (1401) a Markvart (1447) z Jikve měli ve štítu kůl a v klenotu křídlo s týmž kůlem.

ZZ 193 — Ze Slavkova: Štít nadél poloviční, vpravo zlatý, vlevo červený. Nad přilbou s červenozlatou točenicí dva červené rohy. Přikrývadla červenozlatá. Tohoto erbu užívali Vidlákové Radimští ze Slavkova: Jan (1450), Odolen (1462—1471), Ctibor Nechvalický (1463), Kuneš (1463—1470) — erb zachován na náhrobku v Neustupově.

ZZ 188
Dubánkové z Duban, z Bezděkova

ZZ 187
Dubanští z Duban

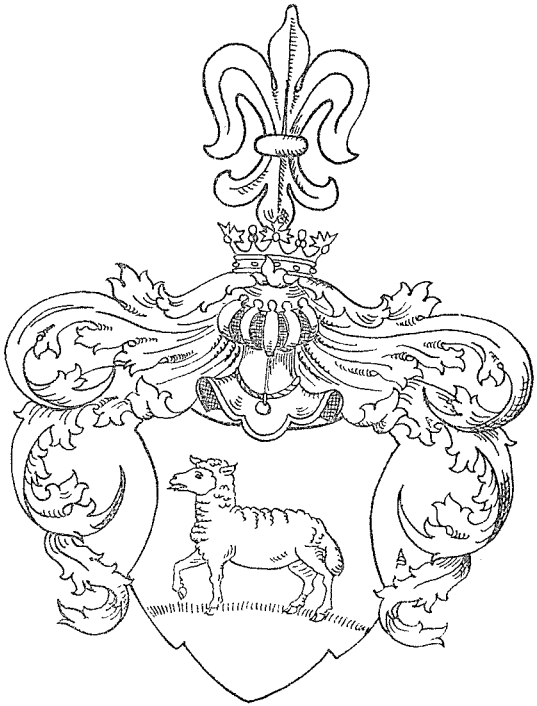

ZZ 190
Hejniš z Duban

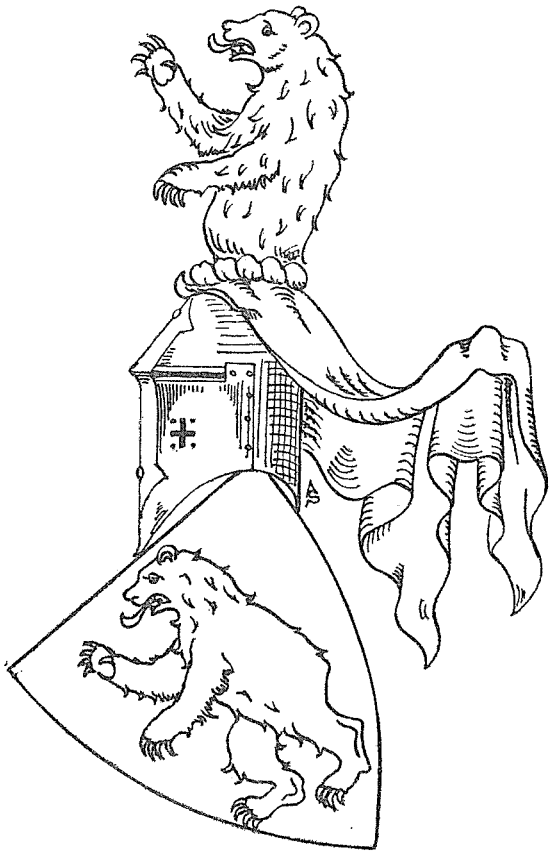

ZZ 189
Dubánkové z Duban

ZZ 192
z Jikve

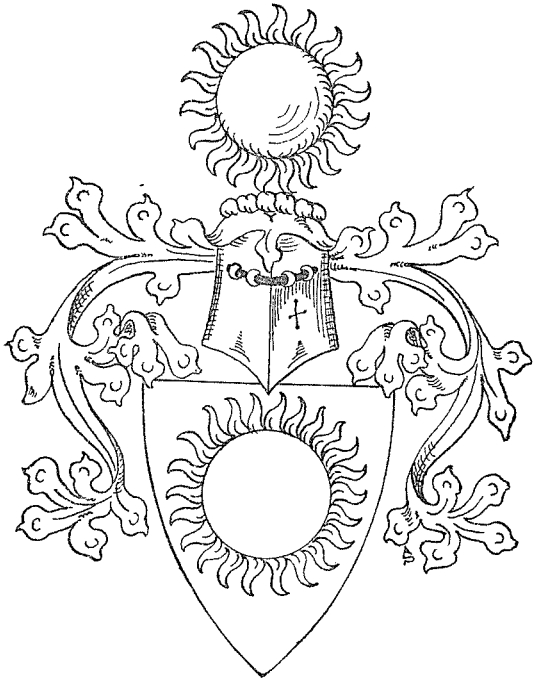

ZZ 191
ze Sekyřic

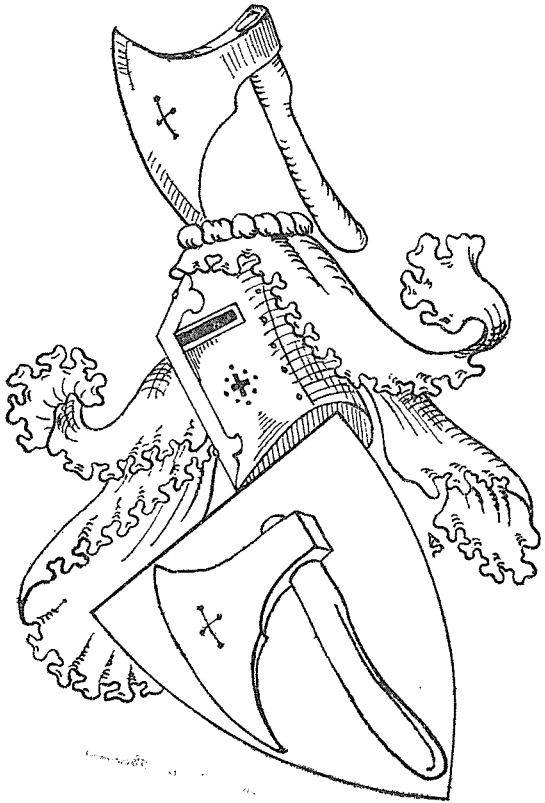

ZZ 193
ze Slavkova

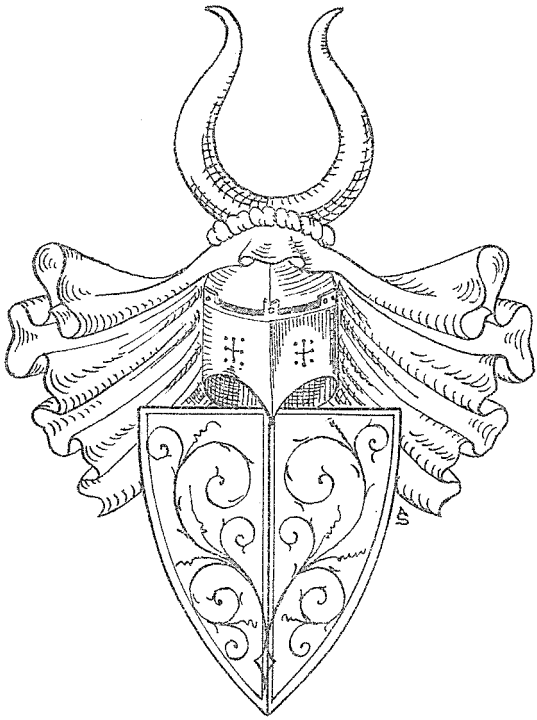

Honc Jaroslav

Občina Svárov u Vinařic a jméno rodu Svárovských na Mladoboleslavsku

1. Svárovští a historie, vlastivěda a rodopis

Seskupování zájemců o vlastivědu a o rodopis svého rodu do rodových obcí má u nás již půlstoletou tradici. Ještě starší jsou pochopitelně obdobná seskupení, rodové sjezdy a společenské akce rozvětvených rodů šlechtických. U nás byly dány nejen pocitem genetického povědomí, ale i konkrétními společenskými zájmy o originály nobilitačních listin, o rodinný archiv či hrobku a o publikaci dějin rodu a dědičnými nároky na rodový fideikomisní majetek. V řadě případů se šlechtické rodové obce udržely i po zániku šlechtictví a fideikomisů a i v občanských poměrech Ra-

kouska a stále fungují. Nešlechtické rodové obce sdružovaly nositele téhož rodového jména, oživovaly jejich rodovou solidaritu, hledaly společné zájmy mezi svými členy a porozumění i mezi zapomenutými, vzdálenými a rozpornými liniemi téhož rodu a liniemi příbuzných po přeslici a morálně je posilovaly. Oproštěny od rodových majetkových zájmů a soustředěné na moderní historický a genetický problém vývoje a počátků svého rodu, prokázaly větší životaschopnost než řada šlechtických rodových obcí. Jako příklad uvádím neúspěšný popud panského rodu Lobkoviců. Lobkovicové se z iniciativy nejvyššího kancléře Zdeňka z Lobkovic sešli r. 1611 a připravili smluvní dohodu, všemi podepsanou a zpečetěnou, kterou se zavazovali k soudržnosti, státoprávní věrnosti českému království, nepřípustnosti morganatických sňatků mužských členů rodu s ženami nižšího stavu. Pokus o uzákonění této rodové smlouvy českým králem se nepodařil a stačilo jedno desetiletí k tomu, aby se rod Lobkoviců rozešel do protichůdných táborů. Charakteristický je i zánik rodové obce Dobřenských, tvůrců jednoho z nejstarších a nejzajímavějších šlechtických nedílů, velkostatku Dobřenice, konstituovaného na konci 15. století. Ještě koncem 18. století se konaly celorodové oslavy 100 let trvání rodu Dobřenských, ale již v generaci jejich vnuků byl velkostatek Dobřenice bezohledně prodán do cizích rukou a rodová soudržnost se rozpadla.

Pochopitelně byly zranitelné i naše rodové obce spojené čistým vlastivědným, rodopisným a historickým zájmem a snahou sdělit si navzájem odborné poznatky ze studia svého rodu, oblasti, ve které se rod vyvíjel a ze studia jeho význačných členů. Potíže nastávaly při dožití iniciátora a historika rodu, zpravidla předního dodavatele rodopisných a historických informací o rodu a při velkém rozptylu členů rodu přinášející s sebou nesnáze při vzájemných osobních a písemných kontaktech. Naopak tyto rodové obce již v počátcích českého rodopisu se proti šlechtickým rodovým obcím projevily daleko aktivněji v šíření a prohlubování vědeckých oborů genealogie a genetiky. Od samého počátku se zaujaly o celou řadu odborných problémů populačního vývoje, demografie, geografické mobility, dědičnosti a sociologie, pochopily i propagační význam odborných studií a statí a i za cenu finančních obětí uskutečnily vydání monografií o počátcích a dějinám rodu, o dějinách obce-kolébky rodu, o genetických výzkumech, o vynikajících členech rodu (např. Opatrní, Pejšové a mnoho dalších) a obohatily tak genealogickou literaturu v jejích počátcích. Instituce rodových obcí, lišících se navzájem podstatně svou velikostí a intenzitou zájmů, stála a padala nejen se svým odborným geneografem ale i s organizátorem společenských akcí a zájmů. Tato organizační linie vystupuje do popředí zvláště nyní. Současné nové technické pomůcky ke zvládnutí složité evidence materiálů a veškeré dokumentace těžce vytěžené z archivů a literatury a od jednotlivých členů rodu si snadno osvojují technicky nadaní genealogové. Není proto náhodou, že dokonalé systémy v dokumentaci a archivech rodových obcí si vytvořili Alšové, Badové, Kejlové a mnozí další členové GHSP, patřící mezi většinou technicky zaměřenou část členské základny. Klasický přístup k rekonstrukci rodového katastru a vedení rodové obce, doplněný bohatými zkušenostmi umožňuje vyřešení všech problémů ovšem i netechnikům, jak svědčí příklad Davídků, Kalenských, Prusíků a mnoha dalších, včetně zmíněných již Svárovských.

Ze všech našich početných rodových obcí ustavovaných bez patosu, nádhery a publicity bylo navíc dáno Svárovským několik cenných úradků, které rozhodly o mimořádném úspěchu práce rodové obce Svárovských. Prvním byl spiritus loci rodného Mladoboleslavska, regionu s bohatou historií a s živou vlastivědnou tradicí a s dobře dotovanými archivy i matri-

kami. Stejně cenným přínosem byl poměrně malý rozptyl rodových příslušníků, spontánní soudržnost daná převážně venkovským původem a dobré vztahy ke Svárovským-Pražákům. Vysoko podpořil postavení rodové obce Svárovských svou prací až do pokročilého stáří zasloužilý archivář, nositel Řádu práce Emil Svárovský, jeden z předních průkopníků socialistického archivnictví u nás (1), jehož houževnatost, průbojnost a nekompromisnost spolu s bezmeznou pracovitostí lze označit jako společný jmenovatel všech členů rodu. Neposledním činitelem kladně ovlivňujícím rychlé a úspěšné proniknutí rodové obce Svárovských i do širší veřejnosti byla publicistická činnost Svárovských v odborném i v denním tisku. Pro rodovou obec Svárovských byla typická souhra převažujícího laického živlu se zkušenějšími odborníky-rodopisci a obětavost iniciátora a organizátora obce Františka Svárovského, dobrého genealoga a člena okruhu heraldiků a genealogů připravujících založení GHSP. Obec Svárovských se díky svému modernímu spojení vlastivědy a genealogie a díky své publicitě a širokou členskou základnou stala právě v období příprav na založení GHSP svérázným modelem genealogického pracovního kolektivu. Spontánní a rychlý vstup řady členů Svárovských do GHSP před 10 lety a široký nábor členů z řad jejich známých a sympatizujících přátel byl neustal ani potom a byl po třech letech dovršen založením pobočky GHSP v Mladé Boleslavi a řadou společných akcí, přednášek a zájezdů pražských a mladoboleslavských genealogů a heraldiků. Svárovští patří tedy stejně do „dějin" GHSP stejně jako úvaha o pomístném jménu Svárově a přijímení Svárovských na stránkách Listů GHSP.

2. Vinařice u Mladé Boleslavi a občina Svárov

Obec a JZD Vinařice u Mladé Boleslavi jsou výmluvným dokladem o kontinuitě historických tradic do naší současnosti. Neunikla proto pozornosti sociologů, historiků a muzejníků a byla proto s některými dalšími obcemi a JZD (Chýně, Záboří-Kly, Lounky) vybrána tehdejším historickým oddělením Československé akademie věd a Zemědělským muzeem z iniciativy ekonoma a sociologa Dr. Ing. Jana Taubera jako objekt komplexního průzkumu (2). Historická a archivní část tohoto průzkumu a připravené monografie o obci a JZD Vinařicích měla doplnit dosavadní znalosti o Vinařicích, zatím jen v obrysech známé ze Sládečkových dějin Dobrovice a sousedních obcí (3). Podle nich se Vinařice řadily svými dějinami bez odlišení do početné skupiny malých rytířských statků s tvrzí a panským dvorem, včleněným v 16. století do sousedícího bohatšího velkostatku; tento zjednodušený výklad však byl neúplný a nepřesný. Detailní archivní průzkum, nezbytný proto pro doplnění znalostí starších i novějších dějin Vinařic, navíc vysvětlil hospodářský a sociální předstih Vinařic mezi jinými obcemi Mladoboleslavska a potvrdil správnost výběru Vinařic jako typu pokrokové obce a JZD. Tak například bylo nově zjištěno, že v předhustitské době bylo k původním Vinařicím, tvořených tehdy tvrzí, dvorem, vinicí a desítkou poddanských usedlostí, na severním okraji obce připojena skupina poddanských usedlostí nově postavených a dotovaných polmi od panského dvora a podrobených feudální rentě, že výstavba ba-

(1) Nuhlíček J.: In memoriam Emila Svárovského. Archivní časopis.

(2) Honc Jaroslav: Ceny poddanských usedlostí a polí ve Vinařicích u Mladé Boleslavi 1654—1810. Příspěvky k dějinám cen nemovitostí v 16.—18. století. Praha 1963. Předběžné výsledky historického a archivního výzkumu zůstaly v rukopise.

(3) Sládeček Antonín: Dějiny města Dobrovice a jeho okolí. Praha 1900

rokního zámku s honosným názvem Nový Valdštejn na místě tvrze byl důsledek rozhodnutí přeměnit Vinařice v střed samostatného velkostatku pro čtvrtou linii rodu mnichovohradištských Valdštejnů po roce 1653 a že uprostřed vsi ve slunné poloze přetrvala hluboko do 18. století velká výnosná panská vinice, která kdysi dala vsi její jméno.

Ještě závažnějším přínosem podniknutého historického průzkumu k monografii obce a JZD Vinařic bylo vysvětlení příčin příznivého populačního a ekonomického vývoje Vinařic v posledních třech stoletích, kdy Vinařice rychle překonaly ničivé následky 30leté války, zajistily existenčně značnou část svých populačních přírůstků, zvýšily nad očekávání úživnost zemědělské půdy vinařického katastru, opustilo primitivní středověký systém úhoření a zavedly osevní systém s pěstováním jetele a luštěnin již na začátku 19. století. Zvláště poslední vymoženosti byly ve vinařických podmínkách mimořádným úspěchem, protože katastr Vinařic zcela postrádal vlastní louky a vylučoval možnost intenzivnější živočišné i rostlinné výroby. Odpověď na otázku, jak vinařičtí vybředli z této svízelné situace a jak naopak zvýšili nejen výnosy na polích, ale i stavy dobytka, přinesl rozbor půdního fondu Vinařic a především nejjižnější asymetrické části katastru s tratí, která si udržela starý traťový název Ve Svárovech a Svárov. V tomto honu měli své pozemky právě všichni vinařičtí sedláci a chalupníci, i když zcela jinak utvářené a jiného rozsahu, než podíly lánové v ostatních tratích katastru. Není pochyby o tom, že tato část katastru byla k jádru půdního fondu připojena až později. Bylo to právě toto značné rozšíření půdního fondu o alikvotní podíly vinařických usedlostí o pozemky ve Svárově, které umožnilo rychlý rozvoj zemědělské výroby ve Vinařicích, a zajistilo odlišnost prosperujících Vinařic ve srovnání s jinými obcemi Mladoboleslavska.

4. České občiny, Svárov a rod Svárovských

Není třeba zdůrazňovat, že vznik a první vývojové etapy našeho zemědělství v rámci rodové prvobytně pospolné společnosti byl složitý proces. Dosavadní výlučná forma pastevectví samozřejmě nebyla ihned likvidována a nové zemědělství se muselo vyrovnat s nutností, ponechat chovatelům koní, volů a hovězího dobytka i po rozorání vhodných ploch pastvin a lesostepi dostatečnou rezervu pro jejich stáda. Tvrdé a radikální bylo snížení ploch pastvin ve prospěch ploch zemědělských všude tam, kde bonita půdy přilákala zemědělské populace a kde se vytvořily ryze zemědělské katastry výhradně polařících vsí. Pro své stavy dobytka si zemědělci pochopitelně ponechávali v obvodu své vsi v oblasti hustšího zemědělského osídlení nerozdělenou občinu, na níž svůj dobytek a koně pásli. Jiná situace nastala v oblastech, kde byl nadbytek souvislých ploch luk a pastvin, dostačující vždy několika zemědělským obcím a kde tedy vznikaly víceobcové občiny, společné sousedícím obcím a nepatřící do katastru žádné z nich.

Pokud se těchto ploch prostých občin a především velkých víceobcových občin později nezmocnili feudálové pro vlastní chov koní či na zřízení nových dvorů a luk produkujících do zásoby seno pro koně a dobytek na hradech a panských sídlech, byly tyto neorané plochy pastvin svým uživatelům zárukou pro udržení dobrého chovu vlastních koní a skotu a v novověku i ovcí. Nejznámější z víceobecních občin jsou několikerá jihočeská blata. Blata u Plástovic, Zbudova a Pičína nazývaná po svém obránci Blata Kubatovská zaujala literárně v románu Mlhy na blatech Karla Klostermanna. Díky jeho smyslu pro psychologii jihočeských zemědělců i pro historické a hospodářské pozadí složité situace před 90 lety je funkce pastvin v užívání zemědělských obcí vysvětlena přesně i lidsky. Vystihl rozpornost

zájmů blaťáckých sedláků usilujících o zvětšení plochy polí rozdělením a rozoráním blat a zájmů jednotlivců orientovaných na chov koní, krav, vepřů a hus na kompaktních plochách Blat. Kubatovská Blata lze bez obav promítnout i do dalších oblastí Čech a do vzdálenějších století tím spíše, že s výjimkou K. Klostermanna a nepřesných okrajových poznámek F. Váváka o dělení pastvin na Poděbradsku, chybí i belletristické i kronikářské svědectví vůbec. Částečnou náhradou nedostačující dokumentace o konečném vítězství v boji zemědělců s pastevci, kdysi pokládané J. Peiskerem dokonce za hnací sílu dějin, přinesl historik a archivář Václav Černý (5). Vylíčil v rozsáhlé studii detailně podle úředních centrálních pramenů složitý proces dělení občin v rámci jedné obce mezi sedláky a chalupníky v 18. století a zdůraznil správně jak ekonomický tak i sociální dosah rozpadu obecních pastvin inspirovaného zhruba stejnými zájmy, jak je vylíčil K. Klostermann.

Quasiblata u Vinařic, nesoucí označení Svárovy unikla zájmu beletristů i kronikářů stejně jako sta obdobných zaniklých větších či menších pastvišť obcí, po nichž zbyly jen pomístné názvy Trávník, Pašáty, Končiny, Průhony, Kopaniny, Blata, Požáry i jiné, protože byly stejně bez ohlasu v pramenech rozděleny mezi obce a v rámci obcí mezi jednotlivé starousedlíky. Takové obě fáze pokud proběhly před lety 1840—42 lze jen velmi pracně a zdlouhavě rekonstruovat výhradně podle tehdy pořízených přesných katastrálních map (indikační skizzy), kde je již zachycen výsledek parcelace občin. Víceobcová občina Svárov se rozpadla a byla vmontována do katastrů obcí, které na Svárovech pásly svá stáda koní, krav a ovcí, a které pro nově získaný plošný nárůst a katastrální trať podržely původní název Svárov. Stalo se tak za objektivních okolností vývoje zbožní výroby v první etapě zvyšování intensity zemědělství Mladoboleslavska, když od 16. století zvýšená poptávka po chlebovém obilí a po mase a růst jejich cen působila přes nepříznivé podmínky feudálního společenského zřízení, že i tehdejší nevolník pojal zájem o zvýšení své rostlinné a živočišné výroby pro trh. Než ovšem sáhly obce na zornění a rozdělení pastvin, byly odlesněny okrajové lesní plochy a porostliny a vysušeny vhodné parcely luk v katastrech formou jiter, kopanin, klučenin a pasek. V úrodném Mladoboleslavsku byly tyto malé vnitrokatastrální rezervy vyčerpány rychle, protože zde byly převážně katastry rozsahu okolo jen 300 hektarů a hustě nahloučené velké zemědělské obce, které si už dávno rozebraly méně kvalitní periferní parcely v okrajových partiích svého katastru. Zisk několika hektarů polí pro každého z někdejších uživatelů víceobecní občiny Svárovy, nebyl nikterak darem spadlým z nebe. Celý proces parcelace pastvin na Svárovech proběhl pod hladinou historického vědomí a němé svědectví mezi oddělující rozoranou 100 hektarovou plochou někdejší pastviny je srozumitelné jen po analyze celých plužin podílnických obcí.

Takové mlčení pramenů jako v otázce zániku občiny Svárovy není v historické heuristice ojedinělé. Než v takovém případě propadnout ustrašenému pesimismu a agnosticismu, je lépe zmobilizovat všechny interpretační síly, použít spolehlivé analogie a komparace a neobávat se hypotetizování a spekulace, jestliže se udrží v mezích realismu a pravdy. V případě Svárova se pro poznání jeho vývoje nabízí především samo jeho jméno a prostá laická úvaha o obsahu pojmu „svárov" i srovnání s Kubatovskými blaty. Patrně bylo více či méně každé víceobecní občině imanentní existence neshod a sporů mezi obcemi a skupinami pastevců o nejvýhodnější partie past-

(4) Černý Václav: Dělení pastvin v českých zemích koncem XVIII. a začátkem XIX. století. Časopis pro dějiny venkova 12, 1925, 1—5, 40—48, 104—111, 173—189.

vin o přípustnosti zvýšení kvoty paseného dobytka, o promísení stád či prostě o nevyrovnané účty jiného druhu: protor pastvin a mládí a energie pastevců k jejich vyrovnání tvrdší formou hádky i rvačky dával lepší podmínky než těsná náves. K. Klostermann navíc ukázal, jak nesnadné bylo samotné jednání o příděly na rozdělených pastvinách i v době dokonalé zeměměřické a bonitační techniky před 90 lety a v době zesílené komercializace zemědělství plně orientovaného na zbožní výrobu pro městské trhy a v době bezbřehého individualismu a sobectví čekatelů na nové pole ke svým chalupám a gruntům. Není pochyby, ani velká společná pastvina Svárov nebyla ušetřena stejných střetnutí vyvěrajících ze stejných příčin a že tu příležitost získat výhody na úkor druhého byla mocným jablkem sváru mezi vinařickými sousedy a pastevci navzájem i vůči ostatním obcím podílejícím se na Svárově. Při hledání pojmenování vystižného názvu pro oblast s intenzivními a neodstranitelnými sváry o spolupastvu a spoluužívání a nakonec o rozdělení pastviny na pole bylo voleno pojmenování „Svárov" či „Svárovy", přežívající svou výmluvností a pochopitelností jako traťový název v katastrech celá staletí. Název svědčí o vtipnosti a vynalézavosti tvůrců toponymického fondu v dávné minulosti. Mezi pojmenováními obecních pastvin, nově získaných ploch v katastrech a občin nemá obdoby a není divu, že by bylo nutno připustit možnost, že se zde jednalo původně o název osídlené lokality později zaniklé, ale s přežívajícím názvem ulpívajícím na polích někdejší vsi Svárova: výběru názvů pro sídliště byla vždy věnována větší péče než názvům pomístným. Proti této možnosti ovšem váží silné důvody, před vším v povaze ryze pastvinářské této oblasti a ve faktu, že by pomístný název musel zníti „Svárovsko", nehledě na to, že by existence takové obce jižně od Vinařic sotva unikla historickým pramenům a že by její polnosti byly velkoryse přenechány feudálním vlastníkem bezplatně okolním cizím poddaným.

Jakmile zde bylo pomístné jméno „Svárov, Svárovy", nebylo daleko ke vzniku antroponymika „Svárovský". Bylo logicky dáváno nejspíše osobnosti typu zbudovského legendárního Kubaty, která se zde dostala do popředí v boji o občinu Svárov s některým z okolních feudálních pánů. Stejně dobře bylo jménem Svárovský označena osoba či rodina držící větší stáda na Svárovech či větší podíl svárovských parcel, vděčící Svárovu za svou ekonomickou prosperitu, nebo aktivního účastníka jednání o zachování či naopak o rozdělení občiny Svárova či prostě vynikajícího iniciátora a úspěšného vítěze ve sporech a potyčkách pasáků na Svárovech.

5. Svárovy a sváry jako historické reality.

Současná oficiální toponomastika nepřipouští zásadně jiný výklad koncovky -OV v místních a pomístných jménech, než je genitivní vyjádření majitelského nebo zakladatelského vztahu k pojmenované sídlištní jednotce či místu. Není sporu, že opravdu Opatov je dvůr, rybník, vesnice nebo les pana opata, Benešov hrad či město pana Beneše z Dubé, Jarošov dvůr pana Jeronýma Bukovského z Neudorfu, Boršov opevněný pražský dvorec pana Borše z Oseka, Vondrov nově založený poplužní dvůr pana Ondřeje Ungnada (Weissenwolfa) ze Suneku a podobně. Tato genetivní these pro toponymika končící na -OV, -ŮV, -ÍN, INY a podobně chápaná jako filologické dogma a stereotypní monopolní hypotéza se nutně ocitá v nesnázích, jakmile má dešifrovat místní jména typu Smíchov, Bakov, Levín, Křesín, Račín a pod. a nalézt v publikovaných jmenných souborech předhusitských urbářů, soupisech měšťanů a listinných svědků a v nouzi i v současných tištěných adresářích doklady o výskytu osobních jmen Smích, Bak, Lev, Křesa, Raka a pod. Ještě krkolomnější a zcestné by bylo uplatnění majitel-

ské genetivní theze při výkladu místních jmen typu Komárov, Bukov, Vranov, Větrov, Sychrov a pod. a vykládat je jako ves, dvůr či les vlastníka či rodového předáka jménem Komár, Buk, Vrana, Vítr a Sychra. Prostá logická úvaha, které by vzdor propracovaným platným filologickým zákonům měla etymologie přiznávat stejné slovo, přece nabízí zcela jednoduché vysvětlení názvů těchto lokalit, míst, oblastí, vsí a dvorů: jsou charakterizované a od okolních lokalit odlišené nápadným výskytem komárů, buků, vran, větrů a sychravého podnebí. A právě tuto druhou výkladovou charakterizační hypotézu pro některá místní a pomístná jména končící na -OV je třeba použít místo hypotézy genitivní při výkladu pomístného jména Svárov a místních jmen Svárov, které již dříve vyložil Antonín Profous (5). Svárov tedy nelze vykládat jako pozemkové vlastnictví feudála či poddaného nesoucí osobní jméno Svára, ale jako lokalitu charakterizovanou nápadným výskytem svárů mezi spolumajiteli a spoluuživateli. Stejně prostá logická úvaha může pokračovat a domýšlet obsah pojmu „svárov" a charakteristiku „Svárova", jakkoliv zásada a posse ad esse non valet argumentatio je varovná. Lze se totiž domnívat, že vinařický Svárov se svými trvajícími spory a sváry o pastvu a zornění byl mezi víceobcovými občinami na Mladoboleslavsku výjimkou, a že ostatní občiny byly „Nonsvárovy" a neblahou slovanskou nesvorností, nesnášenlivostí a sudičstvím netrpěly. Snad tedy naši předci přece jen byli ve své většině vzdáleni svárlivosti jako projevu sobeckého maloměšťáctví nebo nesnášenlivosti či nenávistných vztahů v kolektivu, o jakých podává historie staré důkazy při líčení svárů a zrad v panovnické rodině, v panských a rytířských jednotách, v městských radách i jiných skupinách.

Avšak obsah pojmu „svár" lze podrobit v zájmu zpřesnění a porozumění pojmu další hlubší analýze, byťsi jen z pozic laického etymologa. Pojem „svár" patří do analogické skupiny stejně tvořených pojmů spor (odpor, zápor), spolek (polovice), slib (zaslíbení, obliba), sbor (obora), schod (pochod, východ) a jiné. Pak by slovo „svár" se rozpadlo na pojem „var" a na předponu „s" bez významové platnosti, což by ještě více zvýšilo význam pomístného jména „Svárov". Pojem „var" patří totiž mezi klíčové pojmy a funkce české protohistorie, i když teprve svým časem a svým místem bude odvážně, ale jistě správně a nepochybně průkazně dešifrován jako „aktivní obrana vůči vetřelci po vyčerpání předchozí mírné výstraze a varování" a zajištěna obsahová souvislost s některými zdánlivě cizoobsahovými slovy (vařečka, vaření, pivovar). Svárem se tedy původně rozuměl zhruba i „var" a naprosto ne tedy jen prostá slovní potyčka či dialog právníků na soudě, jak by jej cítila dnešní usance. Naopak je pojem „svár" doklad o tvrdé realitě „zlatého věku" rodové a ranně feudální společnosti, která nahrazovala platné zákony svým pěstním právem, svépomocí a útokem či tvrdou sebeobranou. Na Svárově u Vinařic tedy je nutno předpokládat ve smyslu pojmu „var" daleko drsnější vztahy mezi sousedícími obcemi i mezi sousedy a pastevci navzájem, násilné činy a nekompromisní hájení a vymáhání vlastních skutečných či domělých práv. Stejně tak je nutno posunout směrem k tvrdé realitě síly a boje i pochopení osobního jména Svárovský: byli to lidé s blízkým vztahem k občině Svárovu, fysicky na výši, tvrdí, nebojácní, nelekající se boje, hájící svá stanoviska a práva silou a neuhýbající útočníkovi. Tak alespoň lze vyčíst z němých svědectví o občině Svárovu na Mladoboleslavsku a takový výklad a hypotézu o pomístném jménu Svárov a osobním jménu Svárovský — ne ovšem první a jistě ne poslední — vyplynuly ze zamýšlení autora, ač nepamětníka a Nesvárovského.

(5) Profous Antonín: Místní jména v Čechách, jejich význam a změny IV., 240—241.

Karel Liška

Nové městské znaky

ZZ 194. Habartov, okres Sokolov. Průmyslové město v rozsáhlé oblasti hnědouhelných dolů, na což ukazuje i symbolika městského znaku, přijatého usnesením pléna Městského národního výboru dne 26. května 1975: v zeleném štítě je uprostřed černý hornický kahan a nad ním červená pěticípá hvězda, po obou stranách kahanu je po zlaté lipové větvičce se třemi listy.

ZZ 195. Raspenava, okr. Liberec. Město vzniklo sloučením tří průmyslových obcí: Raspenavy, Luhu a Lužce. Městský znak vznikl v r. 1976 zajímavým způsobem. Na půdě radnice bylo nalezeno staré křeslo, na němž byl vyryt znak v stejné podobě a barvách jak jej město přijalo: v červeném poli stříbrná kvádrová zeď s cimbuřím a s branou uzavřenou zlatými vraty. Z cimbuří zdi vystupují tři věže, z nichž prostřední je vyšší obou krajních, má okénko a zlatou kupolovitou střechu, krajní věže jsou bez krovů, s cimbuřím. Prostřední věž symbolisuje Raspenavu, krajní věže připojené obce Luh a Lužec.

ZZ 196. Rotava, okres Sokolov. Původně ves, skládající se ze dvou částí, Dolní a Horní Rotavy. Již v dávných dobách dobývala se zde železná ruda a vápenec a byly zde hamry a hutě. Usnesením pléna Městského národního výboru dne 22. října 1975 byl přijat městský znak: červený štít s černou patou, která je dělena červeným vlnitým pruhem; nad patou štítu v červeném poli je stříbrná trojpaprsčitá výplň ozubeného kola, dotýkající se dvěma paprsky paty štítu. Střed výplně je též červený.

ZZ 197. Hostivice, okres Praha-západ. Hostivice se připomínají již v r. 1277, jako sídlo vladyk z Hostivice. V r. 1950 byly připojeny čtyři obce: Litovice, Břve, Jeneček a Palouky a 1. ledna 1978 byla spojená obec povýšena na město. Dne 1. června 1978 přijalo plenum Městského národního výboru městský znak: spodní třetinu štítu vyplňuje stříbrná městská zeď z kvádrů s pěti stínkami (symbol pěti spojených obcí), uprostřed je plné ozubené kolo modré barvy, značící výrobu místního strojírenského závodu Praga. Z prostřední zdi vyrůstá až k hornímu okraji štítu zlatý pšeničný klas (symbol místního zemědělského závodu), vpravo od klasu v červeném poli jsou tři stříbrné podkovy (2, 1), rodový erb vladyk z Hostovic a v modrém poli vlevo od klasu zlatá větev se třemi vinnými listy, odkaz na pány z Dražic na Litovicích.

ZZ 198. Chropyně, okres Kroměříž. Původní městský znak byl udělen při povýšení na město králem Ferdinandem I. v r. 1535: „... totižto štít červený, v němž jest v prostřed štítu vydra, držíce v ústech štiku ...". V r. 1976 byl vypracován návrh nového znaku: štít šikmo dělený zlatým klasem, v pravém poli nahoře vydra držící štiku, v levém poli křivule — symbol chemického průmyslu. Tento znak však nebyl Komisí pro otázky znaků doporučen — podle připomínek komise byl znak upraven do dnešní podoby: šikmo dělený štít, v pravém modrém poli zpět hledící zlatá vydra s červenou zbrojí ve skoku, zatínající spáry do stříbrné, šikmo klesající štiky s červenou zbrojí. V levém červeném poli je nahoře zlatý ječmenný klas (vlevo zlomený), pod ním dvě stříbrné vlny a pod nimi zlatá třecí miska. V této podobě byl znak v únoru 1978 schválen. Naskýtá se otázka, zda první návrh znaku nebyl heraldicky správnější; také původní zpodobnění vydry se štikou v ústech podle původního znaku by lépe připomínalo historii. Šikmé

rozdělení štítu zlatým klasem podle prvního návrhu by též vyhovovalo pravidlu o střídání barev a kovů a podoba křivule jakožto symbolu chemického průmyslu je rozhodně známější než třecí miska, jejíž správný vzhled si neodborník těžko může představit.

ZZ 199. Zliv, okres České Budějovice. V r. 1960 byl Zlivi udělen statut města díky rychle se rozvíjejícímu průmyslu a vzrůstu počtu obyvatelstva. Plenární zasedání Městského národního výboru dne 22. dubna 1974 schválilo městský znak, který symbolisuje průmyslový rozvoj města a též jeho rekreační význam, protože v katastru města leží známý jihočeský rybník Bezdrev. Znak tvoří kosmo dělený štít, v jehož pravém červeném poli je znamení černé tovární budovy se čtyřmi červeně prosvítajícími okny a se dvěma černými továrními komíny, z nichž vychází dým k dělící lince štítu. V pravém modrém poli jsou v dolní části tři stříbrné vlinité pruhy — znamení Bezdrevu — a nad nimi vpravo šikmo letící stříbrný racek s roztaženými křídly.

ZZ 194
HABARTOV, okr. Sokolov

HABARTOV, okr. Sokolov

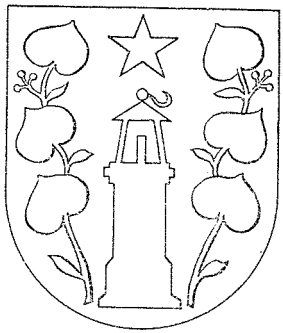

RASPENAVA, okr. Liberec

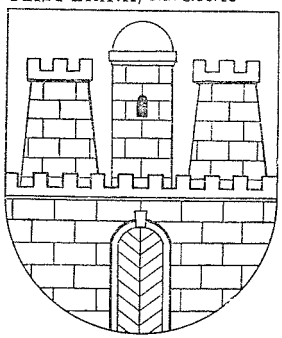

ZZ 195
RASPENAVA, okr. Liberec

ZZ 198
CHROPYNĚ, okr. Kroměříž

CHROPYNĚ, okr. Kroměříž

ZZ 196
ROTAVA, okr. Sokolov

ROTAVA, okr. Sokolov

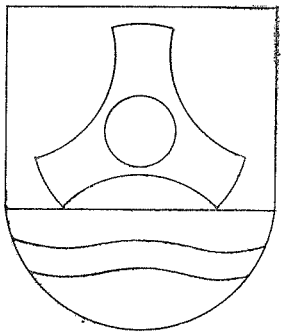

ZLIV, okr. České Budějovice

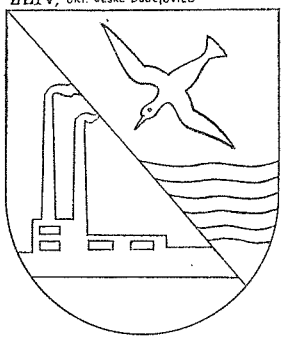

ZZ 199
ZLIV, okr. České Budějovice

HOSTIVICE, okr. Praha - západ

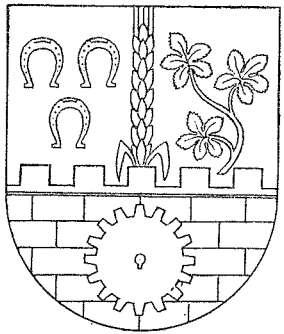

ZZ 197
HOSTIVICE, okr. Praha-západ

Zdeněk Slováček

Kohout v české heraldice

Kohout je jedno z nejstarších erbovních znamení. Od pradávna byl kultovním zvířetem a jak už sám latinský název gallus napovídá, byl používán u původních galských obyvatel Francie. Jeho vlastnosti — bojovnost, bdělost, ostražitost i estetický vzhled — jej předurčily pro štít raně středověkých pánů. Prvotní pečetní znamení nemá ještě typizované znaky, v české heraldice se vyskytují záměny s kačerem, kohoutí hlavy bývají považovány za supí a teprve v malovaných erbovnících vrcholného feudalismu dostává kohout svoji heraldickou podobu. Ustálila se forma s pravou nohou zdviženou a pěti až sedmi brky v chvostě, ponejvíce černý s červenou zbrojí.

Jako erbovní znamení je u nás kohout dosti rozšířen, hlavně v jižních, západních a východních Čechách, ale i na Moravě. Za poměrně krátkou dobu jsem našel přes 130 výskytů kohouta v českomoravské a slezské heraldice.

V jižních Čechách používaly znaku kohouta tyto rody: Žestovci ze Žestova, ze Světlíka, ze Svéboh — značně rozvětvená jihočeská rodina, z níž Mikuláš a Linhart r. 1349 a Jan Světlý ze Světlíka r. 1363 mají na pečetích kohouta v klenotu. Na štítě se objevuje prvně u Rynarta ze Žestova r. 1347, poté u Jana z Klažar r. 1405 a Vaňka z Trojanova. Dále se vyskytuje Ryneš ze Žestova, farář vodňanský, píšící se r. 1415 ze Sedlce, který r. 1429 pečetí pruhem na štítě a kohoutem v klenotu (1).

Další jednotlivci a rody na Prácheňsku:

Hájek z Hodětína pečetí v letech 1411 až 1420 štítem s pruhem a kohoutem nad přílbou, stejně jako v průběhu 1444 až 1514 vladykové z Vlasenice. Také Jan, purkrabě na Třeboni pečetí od 1412 do 1417 kohoutem. Sobětický ze Sobětic pečetě s kohoutem na štítě z r. 1378. Jiřík Dobrovítský z Újezda pečetí r. 1515 kohoutem. Újezdecký z Újezda má zlatého kohouta na černém štítě, dalšími jednotlivci jsou Václav z Řetce (r. 1524), Zdeněk z Němčic (1488 až 1496) a Budna z Benešovy hory (1362).

Na Plzeňsku užívali kohouta v erbu Kořenští z Terešova a Harantové z Polžic (2). Předek Petr z Terešova má r. 1411 na pečeti kohouta nad přílbou. Další Kořenští Petr (1470), Václav (1504 až 1511) a Jiřík (1496 až 1505) mají kohouta na štítě i nad přílbou, tak na náhrobku v němčickém kostele (2).

5. října 1705 byl Janu Antonínovi Kořenovskému z Terešova udělen stav hraběte a při té příležitosti polepšen erb. Původní erb — černý kohout s červenou zbrojí na zlatém štítě. Polepšený erb — štít pošikem poloviční, v horním stříbrném poli císařský orel s korunou, v dolním poli starý erb, přikrývadla černá a za klenot orel.

Svobodný pán Harant z Polžic a Bezdružic, jehož předkem byl Bušek z Bezdružic má na pečeti z Teplé štít pošikem protkaný pruhem a týž pruh dvojí barvou na čtyři pole rozdělený a za klenot kohouta. Erb se silně podobá rodu Žestovců a vezmeme-li v úvahu němčický výskyt nejstarších Kořenských, vzniká otázka, zda celá plzeňská skupina nepochází z kolébky Žestovců. Racek z Polžic má v r. 1473 až 1490 kohouta i na štítě. Štít byl červený, kohout stříbrný s černým ocasem a zlatou zbrojí, klenotem týž kohout, přikrývadla stříbrná a červená (3).

Žeranovský ze Žernovníka má v erbu černého kohouta na zlatém poli a totéž klenotem, rovněž Otík ze Žernovníka z r. 1461 (pohřben v Teplé) a Heřman ze Žernovníka z r. 1491 (pohřben v Plzni) mají shodný erb.

Další z významných oblastí výskytu kohouta jsou východní Čechy, kde přes dvacet rodin, ponejvíce vladyckých, pečetilo kohoutem: Barchovci, Dašičtí, Vyšehněvští z Barchova — pocházejí ze vsi Barchov u Pardubic, později se dostávají jako manové olomouckého biskupství na Moravu. Znak bude patrně dle vývodu pánů z Martinic na Smečně, který má stříbrný štít s černým kohoutem, jenž má červenou zbroj a zlatou korunku na krku.

Páni z Pardubic — bílý kohout na zlatém štítě, klenotem rohy se čtyřmi kytami (4). Páni se Staré a Pardubic užívali znaku půlkoně, doklady pro to jsou však až od r. 1345 a sám Arnošt z Pardubic používá na pečeti jako protějšek znaku pražského arcibiskupství znamení kohouta.

Daliboh z Vodic má černého kohouta na stříbrném štítě a to i klenotem. Kolář našel ve vídeňském rukopise č. 8330 vyobrazení erbu vladyky Zdalboha — modrý kohout se stříbrným ocasem, stříbrnýma nohama, červeným hřebínkem na červeném štítě, přikryvadla červená a modrá.

Voděradové ze Sekyřic pečetí Janem r. 1443 kohoutem na štítě i klenotem. Sedláček uvádí pečeť v archívu v Kutné Hoře.

Z Holovous Višňovský má zlatého kohouta na modrém štítě a to i klenotem (5).

Z Holovous Holovouský užívá černého kohouta na červeném štítě a nad přílbou černá křídla.

Racek z Koktova pečetí r. 1416 kohoutem (6).

Hrabata Strakové z Nedabylic mají stříbrného kohouta s černou zbrojí na modrém poli, klenot kohout.

Kozlík z Drahobudic pečetí v letech 1395 až 1416 Bohušem na Kolínsku kohoutem na štítě i nad přílbou a ještě r. 1460 pečetil týmž znamením kterýsi z Kozlíků.

Kraličtí z Krsovic u Kutné Hory. Rodina, vyskytující se nejen na Čáslavsku, ale i na Moravě. V majestátu z r. 1534 daném Burjanovi z Krsovic se popisuje štít červený a v něm kohout žlutý, maje nos, ostruhy a pazoury zlaté, přikryvadla červená a černá a za klenot týž kohout.

Vladykové ze Slepotic na Chrudimsku, Filip r. 1398 a Smil r. 1447 pečetí kohoutem nad přílbou. Také Jindřich z Kladrub pečetí r. 1412 kohoutem na štítě, stejně jako Beneda, Hrsek a Jan (1412) z Markvartic. Vladykové z Lipky — Blech, Oldřich a Zdeněk okolo r. 1370 pečetili kohoutem nad přílbou.

Králové z Dobré Vody užívali stříbrného kohouta na modrém štítě, nad přílbou chochol z pavích per.

Další rody pečetí kohoutem nad přílbou — Jetřich a Kuneš ze Semic r. 1369 i Vítek ze Žehušic v letech 1362 až 1370.

Mimo tato centra výskytu kohouta v heraldice se ojediněle objevují po celých Čechách a Moravě rody, pečetící kohoutem, jež zřejmě nebyly v příbuzenském svazku s výše uváděnými rody.

Uvádím zde stručné údaje:

Páni z Třeboc — stříbrný kohout na černém poli.

Cecinkárové z Birnic (uherská rodina, přistěhovaná do Čech 3. 5. 1542, jíž potvrzen erb: na modrém štítě bílý kohout s červeným hřebenem, zlatým nosem a nohama, který drží v ústech zlatý prsten s drahým kamenem, obrácen jest k pravé straně, přikrývadla zlatá modrá a bílá modrá, na přílbě koruna a dvě křídla složená, přední modré, zadní bílé. Majestátem z 10. ledna 1530 povoleno Šimonovi a Janovi Třeštíkům, Matěji Myslíkovi a Janovi Němečkovi, aby se psali z Hyršova a dán jim tento erb: na štítě bílý kohout v plameni s černými křídly roztaženými, drže v ústech

kroužek zlatý, otevřenou přílbu, přikryvadla černá, červená a klenot týž kohout jako na štítě.

Kapon, Bín, Kaňka a Vadas z Karlova užívají stříbrného kohouta se zlatým prstenem v zobáku na modrém štítě i nad přílbou.

Doníkové a Vánišové ze Ždanic měli dříve na štítě tetřívka, avšak již na pečeti Markéty ze Ždanic měli znamení, podobné kohoutovi a vyskytuje se i v klenotu. V Jakub. sbírce je na stříbrném štítu zelený strom na zeleném pahrbku, stojící a pod ním černý pták na způsob kohouta s červeným hřebenem, přikryvadla černá bílá a klenot jak na štítě.

Opálka z Opálky, Lubnice, Čekanic — Jan měl r. 1501 v erbu kohouta. V kostele chuděnském vyobrazen též zelený kohout s červeným hřebínkem a lalokem na červeném štítě.

Opálka z Opálky, Lubnice, Čekanic — Jan měl r. 1501 v erbu kohouta. V kostele chuděnském vyobrazen též zelený kohout s červeným hřebínkem a lalokem na červeném štítě.

Polehradský z Polehrad má modrý štít, v němž stojí kohout žluté nebo ohnivé barvy, přílbu s točenicí a přikryvadly žlutými a modrými, nad tím složená orlí křídla, vrchní modré, spodní žluté, mezi kterými křídly kohout barvy ohnivé vyniká.

Vladykové z Vopisku užívají červený štít, stříbrného kohouta se zlatou zbrojí, totéž v klenotu, přikryvadla červená a stříbrná.

Náva z Obišova má stříbrného kohouta na červeném štítě, klenotem týž mezi červenostříbrnými rohy střídavých barev.

Kršňák z Červ z Božetína mají modrý štít a v něm kohouta o jedné noze, druhá pozdvižená, s hřebenem červené barvy k pravé straně obráceného. Šmirhan z Golstic užívá modrý štít, na něm kohout mající hřeben a lalok červený, k pravé straně obrácený na dřevě vhůru stojí, maje v ústech ječný klas, kolčí přílbu, točenice a přikryvadla bílé modré, nad tím kohout pod krk maje v ústech klas ječný (7).

Lasický z Borečna má bílého kohouta na červeném štítě, týž v klenotu. Kohoutem pečetí dále páni z Nehvizdek, z Kamenice na Slánsku, Bušek ze Sněhotic, Jindřich z Beranova, Mikásek z Pnětluk, Hanuš z Dubův (r. 1446). V 17. století přišla na Moravu neapolská rodina De Galloti, která na štítě měla kohouta na třech pahrbcích, klenotem kohoutí krk viditelně korunovaný.

Úřednická rodina Hána z Hánu má v erbu také kohouta. Klenotem rozložená dvě orlí křídla (Bedřich r. 1629) nebo kohout (Jiří r. 1708). Sedláček připomíná jejich pečeť z r. 1601, kde je štít pošikem rozdělený, ve spodním poli jsou tři pruhy, prostřední jiné barvy než krajní, v horní polovici je kohout na nejhořejším pruhu stojící, v klenotu kohout mezi rohy.

Šimlovský ze Šimlova (také Šmilauer) má zlatý štít, v něm u spodku zeď stříbrná se třemi stínkami k šachovnici nápodobná, na kteréž jedné prostřední stínce stojí černý kohout levou nohou, v pravé drže oštípec myslivecký, pošikem na pravém křídle položený maje hřeben a lalok červený k pravé straně obrácený, kolčí helm, točenice a přikovadla žluté a černé a nad tím kohout týmž způsobem (12. 1. 1572) dovoleno Augustinovi a Jiříkovi i jejich strýci Janovi Šmilaurům, aby se psali ze Šmilova a dán jim erb — k tomu přidán 9. 5. 1582 turnéřský helm (4).

Višňovští, Beránkové z Petrovic (Petrovce) užívají zlatého kohouta na modrém štítu, dle Sedláčka přišli na Moravu z Čech, oddělivše se od Markvartických, Lipenských aj. Zachované pečeti Jana (z r. 1412 a 1433), Zikmunda (1434) a Volfa Beránka (1533).

Mikášek z Pnětluk pečetí r. 1415 kohoutem, rovněž Hanuš z Dubův r. 1446 pečetí kohoutem, zatímco Hostický z Hostic — rod na Strážnicku — používá kohouta s prstenem a co klenot kohout.

Černého kohouta na stříbrném štítu a v klenotu užívá Chmelický z Chmelic, dle Jakubské sbírky má také černého kohouta s červenou zbrojí na stříbrném štítu.

Vladykové ze Šimberka, Jíkve, Žabčic — mají kohouta doprava kráčejícího, v klenotu lidskou hlavu v kápi s hrdlem.

Kohouta dále užívají Horšínové ze Spyty (Jakub r. 1555), Panovec z Panova u Bíteše (Vaněk r. 1479), pražská rodina Chotků (Bernard r. 1405), Miňovský z Bečic (Jiří r. 1557) i vladykové z Doubravan s kohoutem se zlatým prstenem v zobáku, taktéž Čakovec z Bohušic r. 1458.

Mikuláš Zrubek z Humpolce, z Jiřic pečetí r. 1452 kohoutem (6).

Po výčtu kohoutů na celém štítě se může zdát chudým počet kohoutů na štítě děleném. Nutno však mít na zřeteli, že kohout je znamení rané heraldiky, tj. figur přes celý štít a na dělený se většinou dostal rozhojněním původního znaku. V úpadkové době mnohonásobně dělených štítů se zdál kohout již příliš prostou figurou, než lev, saň, pegas, fénix apod.

Přesto jsou užívány:

Halama z Jičína má štít dělený, v horním černém poli tři zlaté kohoutí hlavy s krky dva vpravo obrácené a poslední levý vlevo, každý prostřelený šípem, který z krku vyniká, v dolním zlatém poli kohout celý červený, též tak prostřelený a týž v klenotu (4).

Začal z Biletína má štít poloviční, v pravém žlutém poli bílá orlice s červeným vyplazeným jazykem. Levá polovice trojdílná, nahoře a dole bílá, uprostřed červená, v horním bílém poli červená růže se zlatým středem o pěti listech, v dolním bílém poli na dvou pahrbcích dva kohouti proti sobě stojící pestrých barev, mající krky obtočeny zlatým kruhem a nad nimi zlatá hvězda. V prostředním poli není znamení. Otevřená přilba pod korunou a přikryvadla černá zlatá a bílá červená, nad tím dvě křídla rozložená napříč dělená, pravé zlaté černé, levé bílé černé. Jan Začal z Biletína, sekretář u české kanceláře, byl obdarován 12. 11. 1629 rytířským stavem a erbem. Týž erb a rytířství dáno 18. 10. 1655 jeho bratru Ondřejovi Začalovi, rychtáři v Uničově (4, 6).

Harovník ze Sferinu užívá dvakrát štípený znak, v prvním poli zlatě a černě děleném je nahoře černý globus, dole zlatý globus. Druhé modré pole je pokryto třemi zlatými hvězdami nad sebou. Třetí pole je červené se stříbrným kosmým pruhem. V klenotu dva buvolí rohy, levý červený s bílým pruhem, pravý zlato černě dělený, mezi nimi je globus a na něm kohout. Tento znak byl udělen pražskému malíři Fabiánovi Harovníkovi dne 10. 1. 1654 a dovoleno mu, aby se psal ze Sphaerinu, týž erb používal i jeho strýc Jan.

Ringer z Ringeru má dělený štít, v horní zlaté půli je černý kohout, v dolní černé půli je zlatý kruh. V klenotu černý kohout, stojící na zlatém kruhu.

Hanykéř ze Semína nad Labem má štít štípený, v přední zlaté polovici je červený kohout, který drží v pravé noze šíp, v levé stříbrné polovině stojí na zeleném kopci zelený, v klenotu klenot. kohout.

Van Hennet má štít pošikem dělený, vrchní polovici dělenou týmž pošikem na tři pole, dvě červená a jedno černé, v černém poli zlatá hvězda, v dolní polovici bílé u spodku zelený pahrbek a na něm stojí červený kohout, drže v ústech zlatý prsten, otevřená přilba s přikryvadly červenými bílými a černými žlutými a z koruny vynikají dvě orličí křídla barvami dělená, černé žluté a bílé červené, mezi nimiž stojí kohout na zeleném vršku (obraz v píseckém muzeu).

Zřídka se vyskytuje i kohout v klenotu, vždyť i Žestovci pečetili často štítkem s břevnem a kohout byl v přílbě.

Vrchotický z Loutkova užívá na černém štítě tři bílá břevna, nad přílbou černého kohouta s červeným hřebínkem a nohama.

Hrabě Jindřich z Rottenhanu, kterého připomíná Schwarzenberk v Erbovní knížce, užívá červený šikmý vlnitý pás na stříbrném štítě, v horní půli červenou pěticípou hvězdu a v klenotu červeného kohouta.

Mimo celou figuru kohouta byla často používána pouze kohoutí hlava, která je vedle hlavy supí (často zaměňované) nejčastější ptačí hlavou v heraldice. Objevuje se jak na štítě, tak v klenotu nad odlišnými štíty.

Vladyka Štáblovský z Kovalovic užívá na červeném štítě kohoutí hlavu v hrudí, často jakoby vzad se obracející.

Hostačovský z Petrovic u Prachatic má dvě kohoutí hlavy s krky prostřelenými a co klenot dvě křídla.

Brádimský ze Svémyslic mají štít modré pole a v něm pravá ruka oděná drží kohoutí hlavu černou s červeným hřebínkem, přikryvadla červená bílá, v klenotu dvě kohoutí křídla strakatá bílá černá a mezi těmi křídly hlava kohoutí černá s červeným hřebenem.

Kohoutí hlavu užívá dále vladyka z Rosic, Brázda ze Seslavec, Jiřík z Myšlan (pečetí r. 1484), Potúčkové z Olšan u Prostějova i Potúčkové z Trojanova (r. 1373).

Slezská rodina Pirnus z Pirnu, jež se v 15. a 16. století vyskytuje na Olomoucku má na modrém štítě na stříbrném kosmém pruhu tři hrušky a v klenotu bílou kohoutí hlavu s červeným hřebínkem.

Dalšími uživateli kohoutí hlavy jsou Jan Holub ze Záchuma (r. 1494), Miňovští a Kokotové z Lazník od r. 1371, Přibík z Nákla (r. 1433), Strnad z Budkova (má r. 1416 dvě kohoutí hlavy s krky k sobě obrácenými), rovněž jako Litolt z Brti u Bečova.

Král Ferdinand dovolil 8. 4. 1557 Pavlovi Krystyanovi a Janovi Jelínkovi, aby se psali z Koldína a dal jim tento erb: červený štít, v něm uprostřed proti sobě dva kohoutí krky strakaté, bílé a černé barvy s hlavami, majíce hřebeny červené vzhůru stojící, přikryvadla modrá zlatá a v klenotu zase dva kohoutí krky.

Kohoutí peří se objevuje v klenotech těchto rodin: Šenk z Rosberka má dvakrát dělený štít (červený, stříbrný, černý) a klenotem zlatý náboj od kola ozdobený černým kohoutím peřím (5), Zigler z Kliphauzu má stříbrný štít s červeným, jednoduše lomeným břevnem, v klenotu věž se střechou a pěti černými kohoutími pery, Bystřický ze Studnic má zlaté břevno se stínkami na obou stranách na modrém štítě, v klenotu zlatá kachna, obklopená černými kohoutími pery (1).

Kníže Skrbenský z Hříště má na prostřední přílbě pera kohoutí.

Z netypických kohoutů měli Hendlerové (rakouská rodina na Moravě) na štítě kuře a v klenotu totéž v kleci a Kokoř z Kokoře a Kamence zlatý štít a v něm černého kohouta s kozí hlavou a týž v klenotu.

Z městské heraldiky jsou nejznámější znaky České Třebové, mající na červeném poli černého kohouta s lidskou hlavou a židovským kloboukem a znak Proseče, který má stříbrný štít s černým kohoutem na zeleném trojvrší.

Použité prameny:

(1) V. Sedláček: Hrady, zámky a tvrze české, 3. díl.
(2) Soupis památek Prachaticka.
(3) V. Sedláček: Hrady, zámky a tvrze české, 5. díl.
(4) Sedláček: Českomoravská heraldika.
(5) V. Král: Heraldika.
(6), (7) Pilnáček: Staromoravské rody.

Popis znaků:

ZZ 200 — Více znaků — viz následující rozpis:

a) **Štít červený** a na něm kohout, v klenotu kohout ze štítu:
— **z Polžic Racek,** 1473—1490, kohout stříbrný s černým ocasem a zlatou zbrojí, přikrývadla červenostříbrná.
— **z Polžic a Bezdružic, Harantové** — kohout stříbrný s červeným hřebenem a lalokem, černým ocasem a zlatou zbrojí. Přikrývadla červenostříbrná.
— **z Borečna Lasický** — kohout stříbrný s černým křídlem a ocasem. Přikrývadla červenostříbrná. (Popis dle Krále).
— **z Krsovic, Burjan Kralický,** (majestát z r. 1534), kohout zlatý (ohnivý) se zlatou zbrojí. Přikrývadla červenočerná.
— **z Nehvizdek, Kateřina** († 1532), kohout stříbrný s černým křídlem a ocasem. Přikrývadla červenostříbrná.
— **z Vodic Zdalboh,** (popis dle Koláře) — kohout modrý se stříbrným ocasem a nohami, s červeným hřebínkem a lalokem. Přikrývadla červenomodrá. Král uvádí též modrého kohouta na stříbrném štítu. V Jakubičkově sbírce je uváděn na stříbrném štítu černý kohout, v klenotu dvě černá křídla.

b) **Štít stříbrný** a na něm kohout, v klenotu kohout ze štítu:
— **z Bezdružic** — v popisech se uvádí červený kohout se zlatou zbrojí. Přikrývadla červenostříbrná. Je možné, že jde o záměnu barev.
— **z Božetína** — Majestátem z 4. 1. 1559 povoleno Petru Červovi a Václavu Kršňákovi aby se psali z Božetína a dán jim erb: na stříbrném štítu černý kohout, stejný v klenotu. Přikrývadla černostříbrná.
— **z Chmelic Chmeličtí** — ve znaku Jindřicha z Chmelic (1500) černý kohout s červenou zbrojí. Přikrývadla černostříbrná. (Popis dle Krále).
— **z Opálky a ze Strážova** — kohout červený, přikrývadla červenostříbrná. (Dle Krále).

c) **Štít modrý** a na něm kohout, v klenotu kohout ze štítu:
— **z Dobré Vody, Králové** — kohout stříbrný s červenou zbrojí. Přikrývadla modrostříbrná. Někdy se v klenotu vyskytuje i kyta z pavích per (viz ZZ 202).
— **z Holovous Višňovští a z Petrovic Višňovští,** kohout zlatý, přikrývadla modrozlatá.
— **z Nedabylic** Strakové — kohout stříbrný s černou zbrojí. Přikrývadla modrostříbrná. (Popis dle Krále).

d) **Štít černý** a na něm kohout, v klenotu kohout ze štítu:
— **z Újezda Újezdecký** — kohout zlatý, přikrývadla černozlatá.
— **z Třebotic** — kohout stříbrný, přikrývadla černostříbrná.

e) **Štít zlatý** a na něm kohout, v klenotu kohout ze štítu:
— **ze Sluh, Cidlinští a Hubojedští** — kohout černý, přikrývadla černozlatá (Popis dle Krále). Jakubička uvádí kohouta bílého či černého na modrém štítu. Vyskytuje se i kohout černý se zlatou zbrojí na stříbrném štítu.
— **z Žernovníka, Otík (1461) a Heřman (1491) Žeranovští,** kohout černý, přikrývadla černozlatá.
— **z Těrešova, Kořenští** — (na pečetích Petr — 1411, Petr — 1470, Václav — 1504—1511, Jiřík 1496—1505), kohout černý s červenou zbrojí, přikrývadla černozlatá.

ZZ 201 — z Barchova, Dašičtí, Vyšehněvští, Barchovští, Barchovci: Stříbrný štít a na něm černý kohout s červenou zbrojí a zlatou korunkou na krku. V klenotu týž kohout. Přikrývadla černostříbrná. Meraviglia uvádí

štít zlatý, přikrývadla černostříbrná. Johanka Dašická z Barchova, matka místodržícího Jaroslava Bořity z Martinic, užívala, zobrazený znak.

ZZ 202 — Král z Dobré Vody (též užívaná varianta znaku — viz ZZ 200 (c). Modrý štít a na něm stříbrný kohout s červenou zbrojí, v klenotu kyta z pavích per. Přikrývadla modrostříbrná.

ZZ 203 — Jan Halama z Jičína — 1524: Štít napříč poloviční, v horní červené polovině tři stříbrné kohoutí hlavy s krky, prostřelenými šípem. V dolní zlaté polovině červený kohout se zlatou zbrojí a krkem prostřeleným šípem. V klenotu kohout z dolní části štítu. Přikrývadla vpravo černostříbrná, vlevo černozlatá.

ZZ 204 — Henneberg-Spiegel (něm. rod svob. pánů — na Velharticích **do r.** 1938). Štít nadél poloviční, černý a červený a na něm kohout střídavých barev na zeleném vrchu. V klenotu nad pravou přilbou stříbrná zbrojná ruka, nad levou a střední přilbou černá kohoutí pera. Přikrývadla černozlatá a červenostříbrná. (Popis dle Bačkovského).

ZZ 205 — Holovousští z Holovous: Na červeném štítu černý kohout. V klenotu černá křídla. Přikrývadla červenočerná. (Popis dle Krále).

ZZ 206 — z Kamence, Václav Kokoř, na Vojnově 1607: Jsou známy dvě verse znaku: Štít zlatý (modrý) a na něm černý (zlatý) kohout s kozí hlavou. V klenotu týž kohout. Přikrývadla zlatočerná (modrozlatá).

ZZ 207 — z Karlova, Jan Kapoun († 1622), ze staré pražské měšťanské erbovní rodiny. Užíval erb: Na modrém štítu stříbrný kohout se zlatým prstenem v zobáku. V klenotu týž kohout. Přikrývadla modrostříbrná. Popis dle Sedláčka.

Cecinkárové z Bírnic, kteří se do Čech přistěhovali z Uher, používali podobného erbu. Majestátem jim 3. 5. 1542 potvrzen erb a 27. 11. 1813 uznán rytířský stav. Popis erbu: Na modrém štítu stříbrný kohout s červeným hřebenem a lalokem a zlatou zbrojí, držící v zobáku zlatý prsten s drahým kamenem. Na přilbě s korunou složená křídla, přední modré, zadní stříbrné. Přikrývadla zlatomodrá a stříbrnomodrá.

ZZ 208 — z Koldína: Majestátem z 8. 4. 1557 povoleno Pavlovi Krystyanovi a Janu Jelínkovi, aby se psali z Koldína a dán jim erb. Majestátem z 7. 3. 1570 povoleno klatovskému měštěnínu Matyášovi Krystyanovi z Koldína polepšení v klenotu. Tento erb je zobrazen na ZZ 209: Na červeném štítu dvě kohoutí hlavy s krky, zobáky k sobě obrácené, strakaté (stříbrné a černé), s červenými hřebeny a laloky. V klenotu dva buvolí rohy, dělené, pravý stříbrnomodrý, levý červenozlatý. Mezi nimi zlatá šesticípá hvězda. Přikrývadla modrozlatá.

ZZ 209 — z Loutkova: Ctibor Vrchotický z Loutkova (1557), popis dle Jakubičky: Na černém štítu tři stříbrná břevna. Nad přilbou černostříbrnou točenicí černý kohout s červeným hřebínkem a lalokem a nohami. Přikrývadla černostříbrná. (Znaky na pečetích: Mikuláš 1496, Ctibor 1529 a 5157, Ctibor 1611).

ZZ 210 — z Nedabylic: Majestátem z 6. 5. 1721 byl udělen Janu Karlovi Strakovi z Nedabylic panský stav a potvrzen erb: Štít modrý se zlatým okrajem a na něm na zeleném vršku stojící červený kohout (snad původně stříbrný) s černým ocasem a červenou zbrojí. V klenotu týž kohout. Přikrývadla modrostříbrná.

ZZ 211 — z Obišova: Červený štít a v něm na stříbrném šípu stojící stříbrný kohout. V klenotu mezi červenostříbrně a stříbrnočerveně dělenými bůvolími rohy stříbrný kohout. Přikrývadla červenostříbrná.

ZZ 212 — z Pardubic a ze Staré: Původní znak rodu. Užíval jej i arcibiskup Arnošt z Pardubic, jako protějšek arcibiskupského znaku. Doklady pro známý znak s půlkoněm jsou teprve od r. 1345. Popis znaku: Stříbrný

kohout na zlatém štítu. V klenotu bůvolí rohy, po obou stranách se čtyřmi pavími kytami. Barvy klenotu a přikrývadel neznámy.

ZZ 213 — Pirnus z Pirn: Majestátem z 16. 8. 1563 potvrzen Dr. Melchioru Pirnusovi z Pirn (Pirna, Perno) tento erb: Na modrém štítu kosmý stříbrný pruh, na něm tři napříč dělené hrušky se zelenými lístky, nahoře červené, dole zlaté. V klenotu stříbrná kohoutí hlava s krkem, s červeným hřebínkem i lalokem. Přikrývadla modrostříbrná.

ZZ 214 — z Petrovic: Znak Hostakovských z Petrovic: (Popis dle Jakubičky). Na modrém štítu zlatá kohoutí hlava s krkem, s červeným hřebenem a lalokem a krkem prostřeleným šípem, s červeným násadištěm. V klenotu složená křídla, přední černé, zadní stříbrné. Přikrývadla modrozlatá.

ZZ 215 — z Polerad: Majestátem z 10. 5. 1538 povoleno Klimentovi a Bartoloměji Polehradským, aby se psali z Polerad (Polehrad): Štít modrý a na něm zlatý (nebo ohnivé barvy) kohout. Na přilbě s modrozlatou točenicí složená křídla, přední modré, zadní zlaté, mezi nimi zlatý (ohnivé barvy) kohout. Přikrývadla zlatomodrá.

ZZ 216 — z Rosenhartu: Erb Rapporta z Rosenhartu: (1411). Stříbrný štít a na něm tři červené růže, se zlatými semeníky a zelenými lístky. V klenotu stříbrná kohoutí hlava se zlatým zobákem, červeným hřebenem, lalokem a jazykem. Přikrývadla červenostříbrná.

ZZ 217 — ze Semína: Erb Hanikýře ze Semína: Štít nadél poloviční, v pravém červeném poli stojí na zeleném vršku černý kohout a drží přes rameno zlatý šíp. V levém stříbrném poli na zeleném vršku strom přirozených barev. V klenotu dělená křídla, pravé červenostříbrné, levé zlatočerné, mezi nimi stojí kohout ze štítu. Přikrývadla vpravo černozlatá, vlevo červenostříbrná.

ZZ 218 — ze Svémyslic: Původním rodem byli zřejmě Brazdymští ze Svémyslic, ostatní byli zřejmě přijati k erbu později. Majestátem ze dne 13. 5. 1539 bylo dáno Křížovi ze Svémyslic a Bartoloměji Fldovi povolení užívat přídomek ze Svémyslic a dán jim erb: Na modrém štítu ohnutá zbrojná ruka, držící černou kohoutí hlavu s krkem, s červeným hřebínkem a lalokem. V klenotu mezi strakatými (bíločerně) kohoutími křídly hlava ze štítu. Dne 2. 11. 1580 potvrzeno šlechtictví a erb Kryštofovi Křížovi a Šebastiánovi, bratřím Letňanským a jejich strýci Kříži Čachovskému. Dále se pak psali Čachovští. Jinak u různých autorů se názory na barvy erbu rozchází. Popis vyobrazeného erbu: Na modrém štítu ohnutá zbrojná ruka přirozených barev, držící černou kohoutí hlavu s krkem, s červeným hřebenem a lalokem. V klenotu mezi černými křídly ruka ze štítu. Přikrývadla modročerná.

ZZ 219 — ze Šimberka: Popis dle Sedláčka: Na štítu kohout do prava kráčející a v klenotu lidská hlava s hrdlem v kápi. Barvy neznámy. Jinak znaky tohoto rodu jsou značně problematické, vyskytuje se mnoho variant, značně rozdílných.

ZZ 220 — ze Šmilova: Majestátem z 12. 1. 1572 povoleno Augustinovi a Jiříkovi a jejich strýci Janovi, Šmilauerům, aby se psali ze Šmilova a dán jim erb: Na zlatém štítu stříbrná zeď se třemi stínkami a na ní kohout černý s mysliveckým oštěpem, přirozených barev, přes rameno. Kohout má hřeben i lalok červený. V klenotu na černozlaté točenici kohout ze štítu. Přikrývadla zlatočerná.

ZZ 221 — ze Žestova a ze Svéboh: Erb Zachaře ze Žestova a ze Svéboh (1387): Na štítu břevno. V klenotu kohout. Barvy neznámy.

ZZ 201
z Barchova

ZZ 200
Více znaků

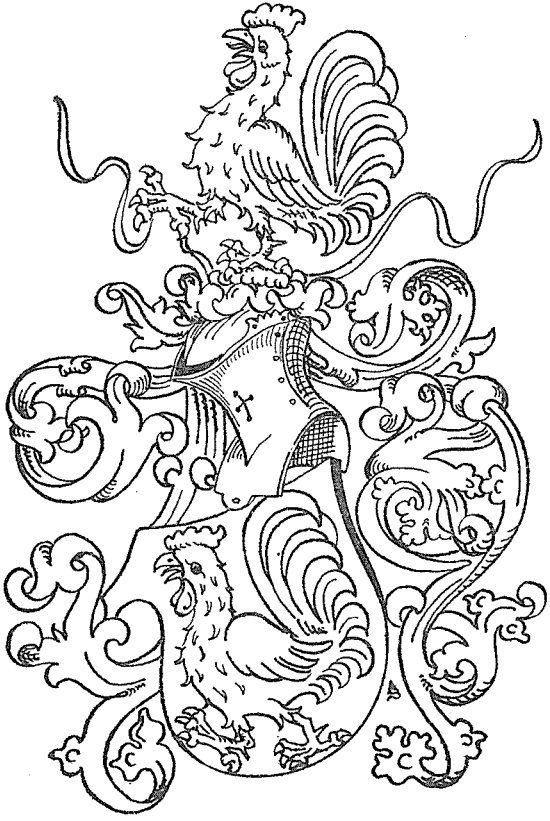

ZZ 203
Halama z Jičína

ZZ 202
z Dobré Vody

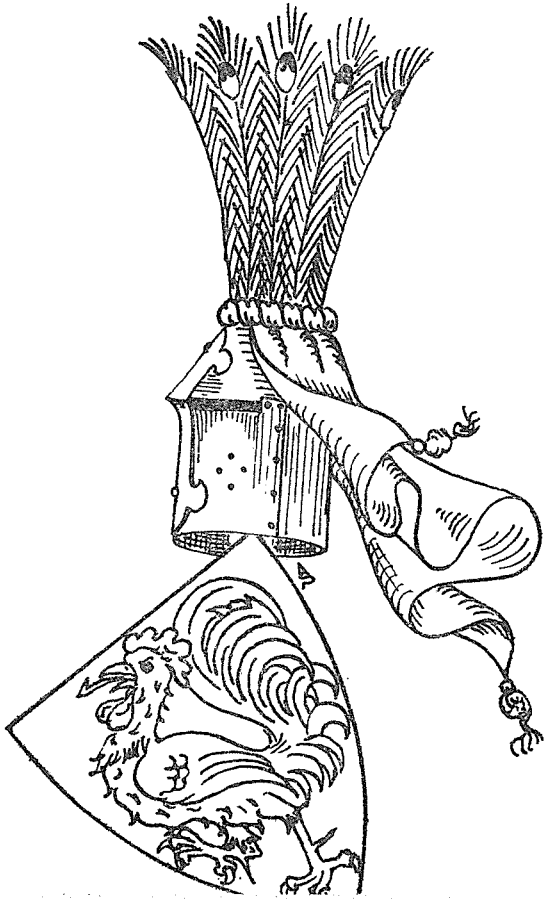

ZZ 205
Holovousští z Holovous

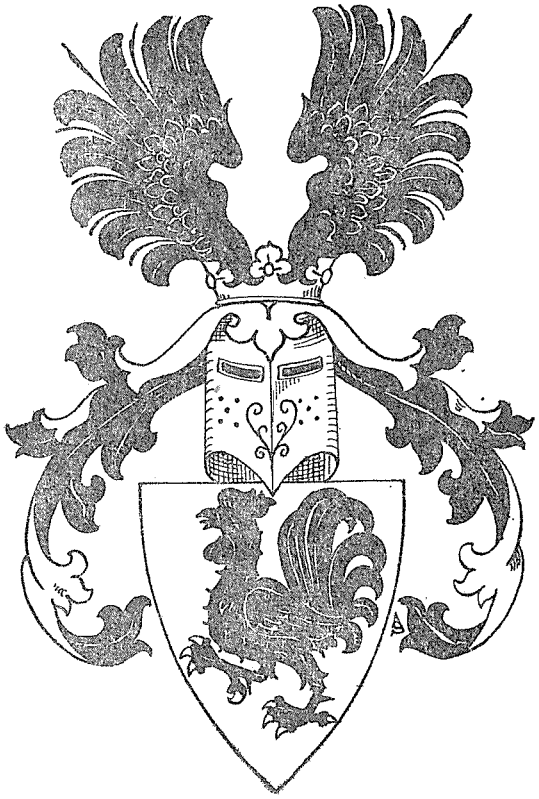

ZZ 204
Henneberg-Spiegel

ZZ 207
z Karlova

ZZ 206
z Kamence

ZZ 209
z Loutkova

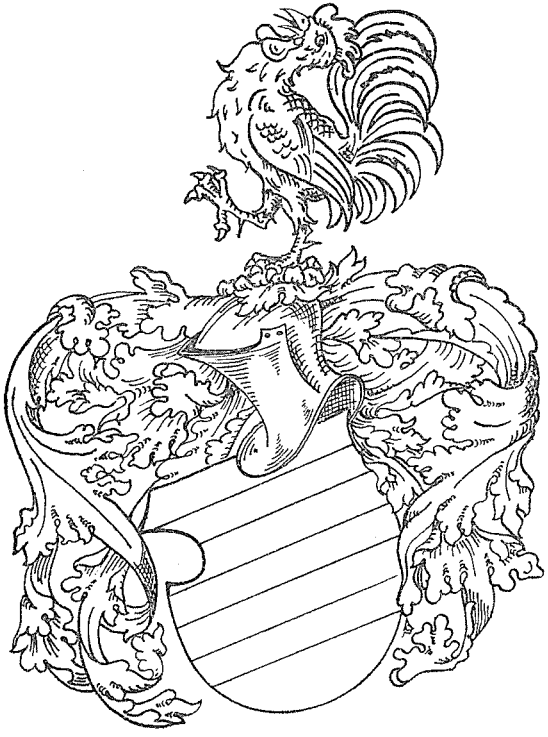

ZZ 208
z Koldína

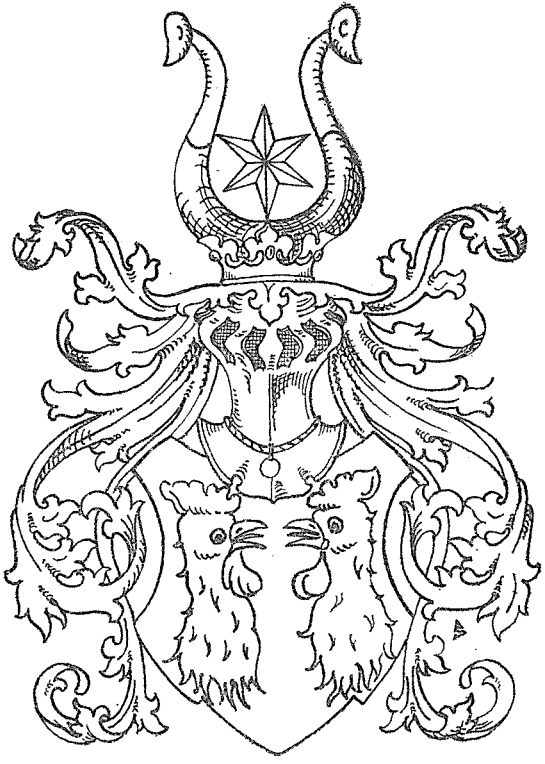

ZZ 211
z Obišova

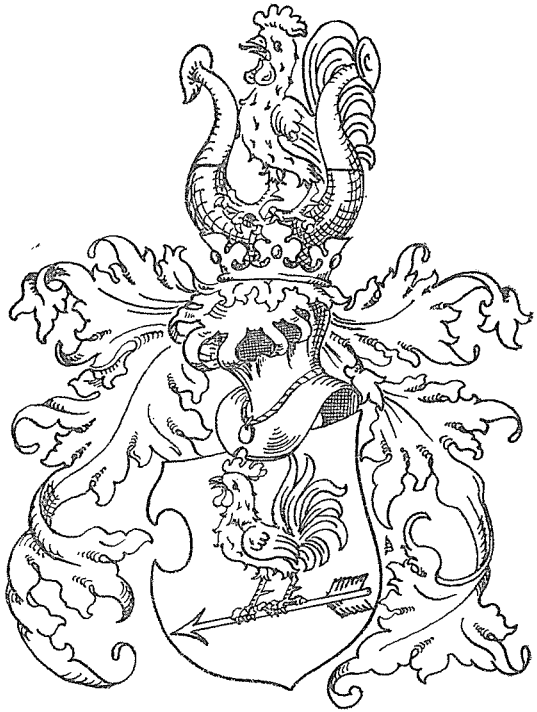

ZZ 210
z Nedabylic

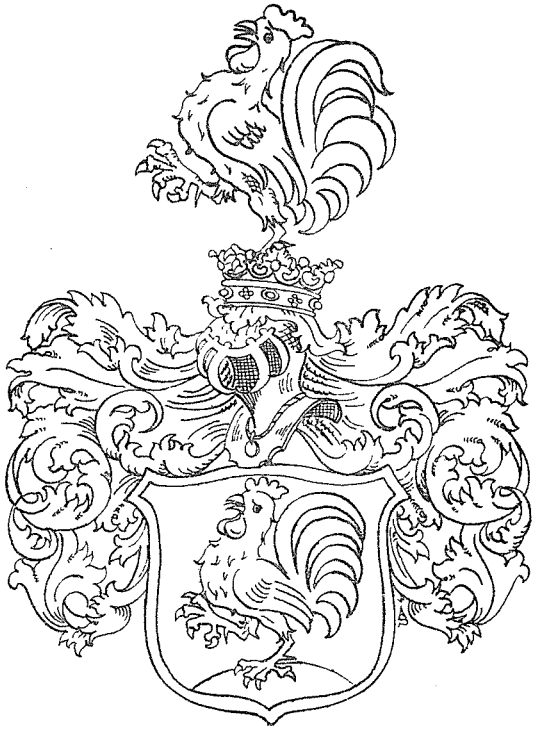

ZZ 212
z Pardubic, ze Staré

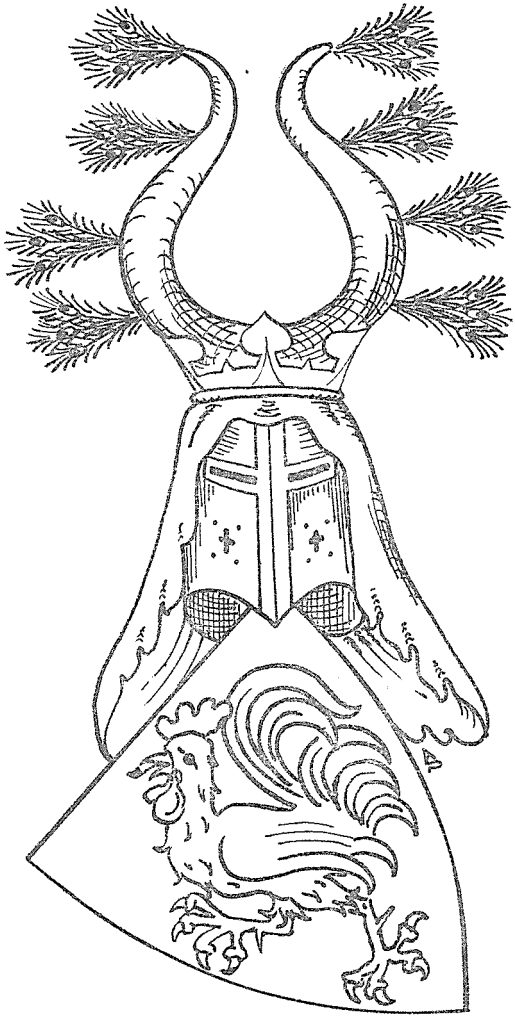

ZZ 214
z Petrovic

ZZ 213
Pirnus z Pirn

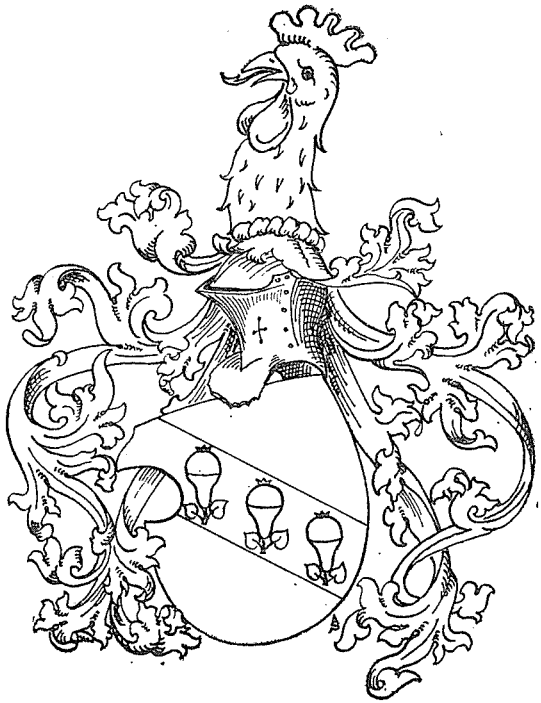

ZZ 216
z Rosenhartu

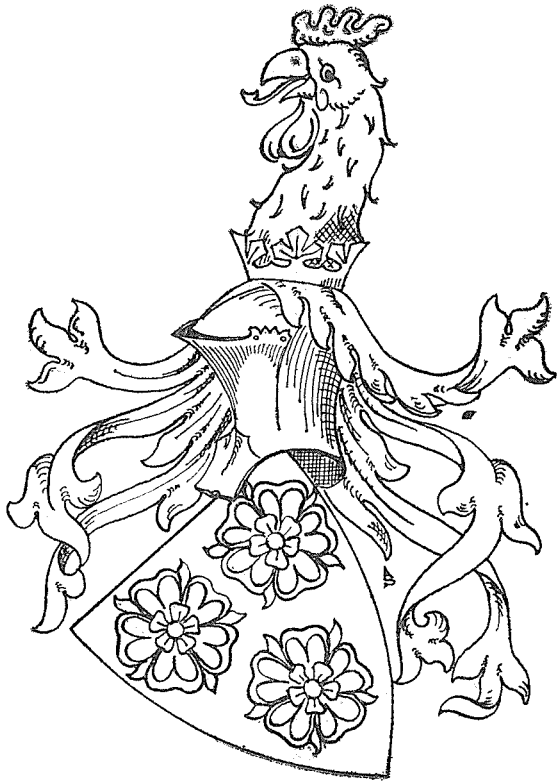

ZZ 215
z Polerad

ZZ 218
ze Svémyslic

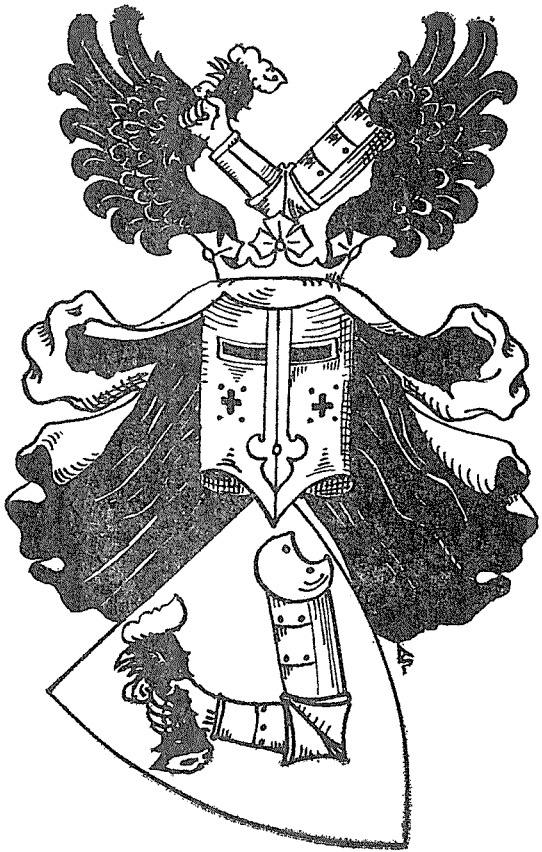

ZZ 217
ze Semína

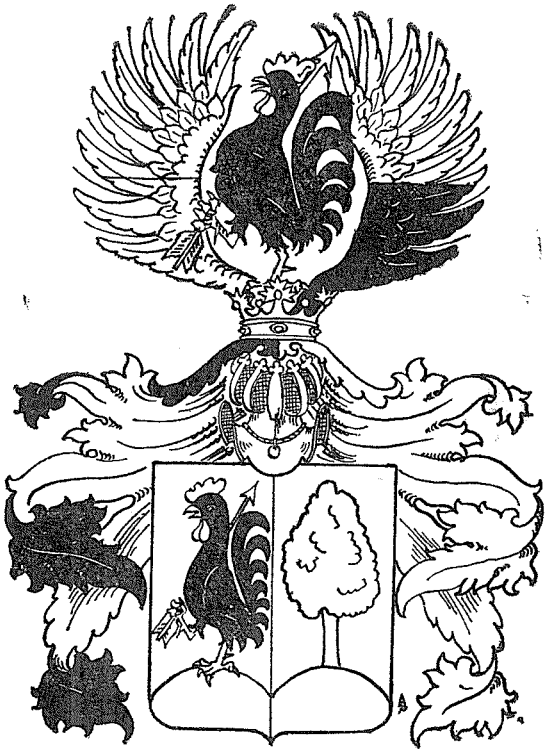

ZZ 219
ze Šimberka

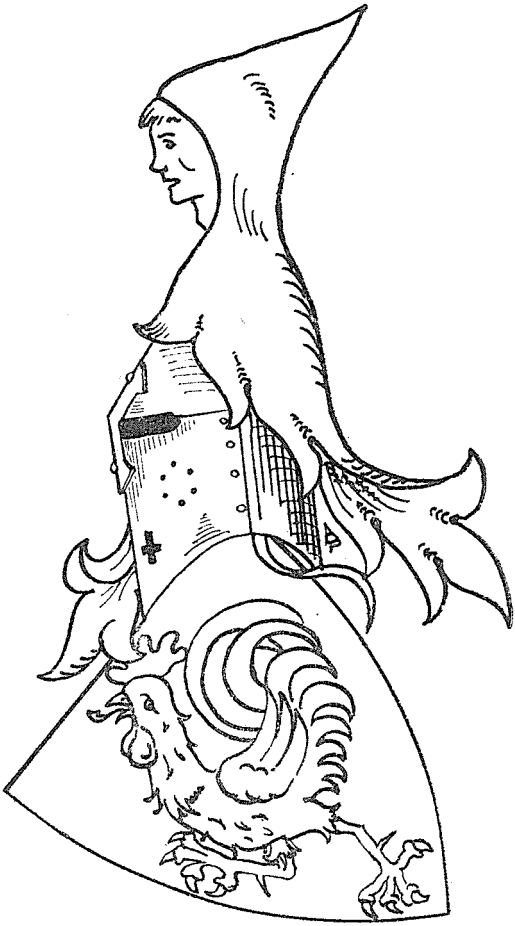

ZZ 221
ze Žestova a ze Svéboh

ZZ 220
ze Šmilova

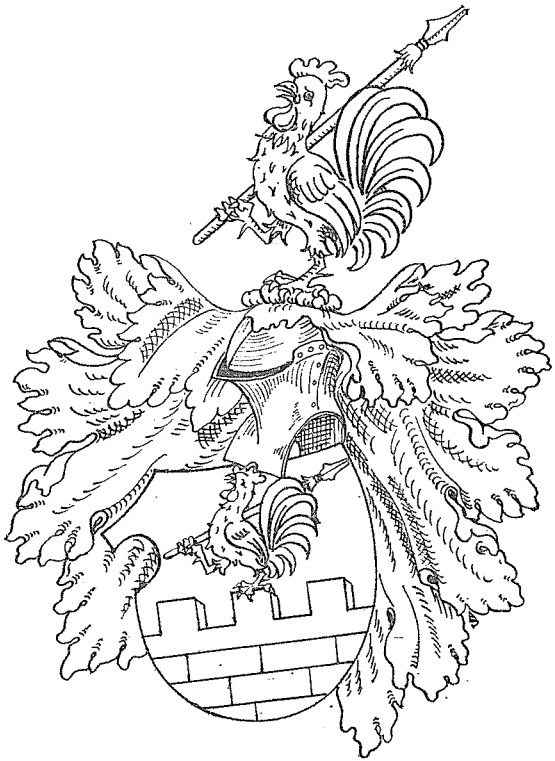

ZPRAVODAJ GHSP

Vydává pro vnitřní potřebu svých členů
Genealogická a heraldická společnost v Praze
150 00 Praha 5, Holečkova 7
Evidenční číslo ÚVTEI 79050
Odp. pracovník Ing. Genttner Viktor
Vychází čtyřikrát ročně
Bezplatný odběr vázán na zaplacení ročního členského příspěvku
Tisk: Tiskařské závody, n. p., Praha, závod 5, Praha 10, Sámova 12